

VASKENYÉREN.

— Regény. —

ELSŐ RÉSZ.

I.

A hívek templomból kijövet félkörbe sorakoztak s halk beszélgetés közt várták a papot. Istentisztelet után a cinteremben áldást szoktak mondani egymásra: a pap a hívekre, a hívek a papra.

Odabent a zoltár fölszárnyalt még egyszer, aztán halkuló csapkodással behullt a templom csöndjébe.

Csép tiszteletes, fehérszakállú, derültarcú öreg, kilépett a templomból. Mögötte csoszogóléptű, idősebb emberek, balján frissenserkedt bajuszú, sugár, barnaszög ifjú a nemes úrfiak viseletében.

Megállottak a félkör nyitott szélén, a pap lassú méltósággal összevonta palástját vállá körül, meghordozta tekintetét a gyülekezeten. A férfiak levették süvegüket, az asszonyok ajkukhoz emelték virágjaikat . . . az áldás igéi felcsendültek.

Amen után a pap az ifjú vállára tette kezét s megvidult hangon szólt:

— És most örvendezzünk teljes szívvel, kedves híveim, mert ime a mi testvérünk, Konc Miklós, megtért mi közénk, szülötte földjére. Kérjük Isten segedelmét, hogy a tudományt, amit három esztendőn át külső országokban szerzett, fordíthassa nemzetének, szentegyházának s a mi kicsiny városunknak előmenetelére. Isten hozta!

Magas szál, csontos ember vált ki a gyülekezetből: Kerekes István presbiter.

— Köszönjük az elmondott szép szavakat, adjon Isten bőséges részt tiszteletes úrnak is a testi-lelki áldásokból. Miklós úrfit pedig szeretettel köszöntjük gyülekezetünkben, — felelt meg a papnak.

Az ifjú szelid arcát elöntötte a vér.

— Úrfinak nevez, István bátyám? Nem köszönt akkor kegyelmed igaz szeretettel! Miért nevez engemet úrfinak?

— Nemes ember fiának úrfi a neve! — felelt a presbiter komoly arccal.

— Nemes ember fia . . . igaz, de hát nem vagyok-e én a kigyelmetek tagja, vére? Megmondtam én azt már igen gyakran, hogy nem akarok én idehaza más lenni, mint a kigyelmetek édes atyafia.

— Megmondtad, édes öcsém, megmondtad . . . de háromesztendei távollét nagyot fordíthat a fiatal ember gondolkozásán.

— Bizonyára, István bátyám. Én is változtam . . . tudniillik most még jobban szeretem Torockó városát, mint szerettem valaha gyermekszível. Ez az én változásom . . . így értsenek engem!

Kerekes István fölpillantott és derült tekintettel nyujtott kezét Konc Miklósnak. Megereszkedett húrton szólt:

— Akkor hát Isten hozott... hazajöttél!

A félkör megbomlott, férfiak, nők sereglettek Kone Miklóshoz, kezét fogták vele, megsimogatták orcáját, ruháját, öcsémnek, bátyámnak, sógorkámnak szólították.

A leányok aranyhímes pártájukban, islógos, csillogó köntösükben a csoport szélén ringtak-hajladoztak, mint bokréta a kalpag mellett. Kone Miklós kibontakozott a gyűrűből és a leányok nevető koszorúja felé fordult. Pillanatra megállt... arca elborult, mint a gyermeké, aki elől felröppent a madár.

Valaki nem volt a leányok között, valaki... akinek titokban szívéhez intézte az előbbi vallomást. Kényszeredett mosollyal köszöngetett az iruló-piruló hajadonoknak, majd visszatért a paphoz, aki nyájas búcsúzkodások után hazafelé indult.

A gyülekezet a templom bástyakapuján kiözönlött a piacra. Élénk zsinatolás indult a nyárvégi verőfényen: Kone Miklósról folyt a szó.

— Ez a mi emberünk, ez ide fog örökösödni, — jegyezte meg özvegy Gál Ferencné.

— Mindjárt megmondom, Julia néni, — hunyorgott apró fekete szemével Cupor Péter.

Miklós lehajtott fővel mendegélt Csép tiszteletes oldalán. A templomkastély szögletbástyájához értek, Miklós elbúcsúzott a paptól és jobbra fordult, a Tóbis András városbíró háza felé.

— Ezen vált meg a dolog! — kiáltott fel örvendezve Cupor Péter. — Most már magam is azt hiszem, hogy a mi emberünk...

Az örvendezés eláradt a gyülekezeten. Vidám bólintgatások közt figyeltek Kone Miklós után.

Azonban itt, a nagy hegyek árnyékában, csalóka a verőfény. Egy lebbenés a tél hideg leheletét röpi le a havasok ormairól.

Szentgyörgy felől hintó robogott elé, hatalmas, fekete alkotmány. A vidám zsinatolás egyszerre elnémult, némelyek megemelték kalapjukat, mások haragosan mordultak maguk elé, amint a hintó eldübörgött mellettük.

A hintóban Torockay Istvánné, Borbála nagyasszony ült.

Hová megy, miért megy?

A szemek innen is, onnan is Árus Pálnéra szegződtek: ő szokta tudni az uraságok dolgait. Fia, Istók, belső inas István úréknál, szemfüles fickó, minden szót felszedeget a palotán anyja vidítására.

Pálné asszony gangosan tartotta föl fejét az érdeklődés kereszt-tüzében.

— Kolozsvárra megy, Mihály úrékhoz, — mondta bennfentes pillantással.

A bányászok meglepődve néztek össze.

— Mihály úrékhoz? Kibékültek?

— István úr még húzódozik, de felesége egy idő óta futton-fut a consiliariusék után. Sok hergés-morgás esik emiatt az úr s asszony között.

— Társzekér is megy a hintó után! — fedezte fel valaki egy újabb fogat érkezését.

— Ősz végéig marad a nagyasszony Kolozsvárt, — magyarázta Árusné. — Az újmódit akarja kitapasztalni... a német világot.

Kesernyészhangú, öreg bányász szólalt meg:

— Bizonyosan kibékülnek — a mi bőrünkön! István úr is fölhagy a kurucsággal.

— Rajtunk telik: urak békéje — szolgálk veszedelme! — morogta szomszédja.

A fogatok eltűntek a szűk völgyben. Dübörgésük egy-egy fordulónál föl-fölhangzott még, mint valami komor fenyegetés . . .

II.

Az öreg Konc Benedek ilyenkor, ősz kezdetén, pezsdült igazi munkára. Éltes, törődött ember, de szíjas, mint északoldal fája. Reggelenként frissen lovagolt fel a hegyre, a bányák szájához, belebujt az istályokba, csákánnyal, pöröllyel vaskő után kopogtatott. Majd a verőknél termett — volt neki vagy tizenkettő — megnézte a duntatók vizét, zsilipeket, kerekeket, fuvókat. Naponkint számba vette a rettenetes verejtkezés gyümölcsét: a kohók hevéből kikerült *vaskenyeret*.

Miklós is követte atyját napi útján. A bányák és verők táján el-elmaradozott apjától, jegyezgetett, rajzolgatott zsebbeli kis könyvében.

Esténként azonban elváltak útjaik. Amint kettesben megvacsoráztak (Miklós édesanyja régen elköltözött már), Miklós rendszerint vette kucsmáját és elpárolgott hazulról.

Egy este az öreg Konc zsémbes hangon szólt oda fiának:

— Néha itthon maradhatnál fiam. Ideje volna már egyet-mást megbeszelnünk.

A fiú elpirult, érezte, hogy az öreg méltán fakadt ki ellene.

— Szívesen, apámuram.

Kucsmáját helyére akasztotta, leült az asztalhoz, a gyertyavilág mellé.

Az öreg felszitotta a tüzet és ott maradt a bőrös székben a nagy cserepes kályha előtt. Nagyon jó pillantás esett onnan a fiú arcára.

— Voltaképpen azt akarom megtudni, hogy mit tettél fel magadban a jövődre nézve? — nézett keményen fiára. — Lassankint a kezéd alá szeretném rendezni a vagyonomat.

Miklóst meghatotta a súlyos beszéd.

— Azt hiszem, a jövő felől nem kell különösképpen töprengenem, apámuram — szólt engedelmesen. — Folytatni fogom ott, ahol apámuram rám bízta. Néhány tervem mindenesetre van: hasznos újítások, amiket külső országokban jegyeztem fel.

— Hm! Újítások? — rándult meg az öreg bizalmatlanul.

— Egyben-másban meg kell változtatnunk bányáink használatát — ércesedett meg a Miklós hangja. — Most, az 1700-adik esztendőben is háton hordani ki a vaskövet a bányák mélyéből — micsoda emberkínzás! Ezt a baromi munkát külső országokban különféle csigákkal vagy párúton járó kis szekerekkel végzik. Rajzaim vannak ezekről, majd megmutogatom apámuramnak. A vékony kis patakunkkal is okosabban kell gazdálkodnunk. Németföldön a tavaszi vizet meggyűjtik s egész éven át van mivel hajtatniok a kerekeket. Változtatnunk kell gyártmányaink formáján is. Az odakint való népeknek kézhezállóbb szerszámaik vannak, kevesebb vasból jobb ekéket, ásókat, kapákat készítenek. Ezekből is egy csomó képmintát hoztam magammal.

Miklós megállott és várta apja helyeslését. Az öreg előre görbült és a földet nézte.

— Nos aztán? — emelte szűrös szemét fiára. — Mind szép . . . mind szép, de mi lesz aztán?

— Azt hiszem, hogy ezek az újítások nagyon meg fogják növelni portékáink kelendőségét. A török világnak immár vége van, szabadabbak a világ útjai . . . nagyobb körben mozoghatunk. Talán megérjük végre, hogy egyéb zavarok is elmulnak s munkához láthat az ország népe. A mi szép feladatunk, hogy jó szerszámokat adjunk kezébe.

Az öreg Konc kedvetlenül ejtette le ősz fejét.

— Az a baj no . . . az a baj, hogy nincs benned ambíció, — mondta korholó hangon.

Miklós megütődve nézett apjára.

— Soha se mondta ezt nekem apámuram! Mindig úgy tudtam, hogy meg van elégedve velem.

— De most a válóúton! . . .

— Mi az apámuram kívánsága? Tudja, hogy megfogadom szavát . . .

Az öreg fölegyenesedett, arcán kisímultak a redők.

— Tudom és ebbe vetem reménységemet. Az én kívánságom? Hát beszéljük meg, — szólt és újra megbolygatta a kályhatüzét.

— Tudod pályafutásomat, — szólt ünnepélyesen. — Én is úgy kezdettem az életet, mint ezek a többi bányászok: jobbágyi sorban, nehéz, robotos munkával. De mindig égett a szívem, hogy meneküljek a szolgálattól! Édesanyádnak — Isten nyugosztalja — nem voltak ilyes vágyai, de hűséges dolgozó felem és gyűjtő társam volt. A bányáim, kohóim egyre szaporodtak, árusszekereim mind messzebbre bátorkodtak. Eljött az idő, hogy Moldovában, Havasalföldön, Lengyelországban az én ekéim, kapáim, ásóim, fejszéim voltak a legkelendőbb portékák. A vagyon gyűlt, hírem, nevem gyarapodott. De a szabadság! . . . A nemesi szabadság még hátra volt. Egyszer aztán ennek is megjött az ideje. Apafy fejedelem megbízott, hogy a fehérvári fegyvertárat: puskák, ágyúk, municiók szekerek vasalását szedjem rendbe. Befeküdtem a munkába. Tudod a végét: címet, nemesiséget kaptam . . . De mintha eleven szenet raktam volna fejemre! Nem tudtam élni az urasággal. Riadozva, félszegen forogtam az urak között . . . Néhány jóakarómon kívül elkerültem őket. No majd a fiam! — számítottam. — Az bele fog nőni az úriköntösbe. Diákságod idején a püspök-nél fogadtam neked szállást . . . úrfiakkal pályáztattalak, külső országokba küldöttelek. S az eredmény? Az eredmény itt van: te is a torockói vasporban akarsz maradni.

— Az a baj, hogy a munkán kapok? — csodálkozott Miklós.

— Eh, dolgozni kell, nem láttam még torockóit, aki munka nélkül el tudott volna lenni. De úrnak lenni . . . nemes úrnak lenni! Aki kocsiján hordozza és házánál vendégli a püspököt meg a vármegye tisztjeit . . . Űr nem akarsz lenni, fiam! El akarod homályosítani a nemességet, ahelyett, hogy még fényesebbé tennéd . . .

— Mit vétettem a nemesi becsület ellen? — kérdezte Miklós nagy felindulással.

Minden gond, keserűség, ami lelkét nyomta, arcára sereglett az öreg Koncnak.

— Jobbágy leány után szaladgálsz . . . jobbágy leány után! Hol jár az eszed fiam, hol jár az eszed?

A fiú halálosan elsápadt.

— Tóbis Judith . . . Torockó szemefénye . . .

— Torockó . . . Torockó! . . . Hát nem jobbágya-e Torockó a szentgyörgyi uraknak? Nem szolgál-e itt mindenki rajtunk kívül?

Sokáig hallgattak. Miklós az asztalra könyökölt s tenyerébe fogta égő homlokát.

— Sajnálom, apámuram, de Tóbis Judithról nem tudok lemondani, — szólalt meg mély fájdalommal.

Az öreg Koncnak szívébe vágta fia szenvedő szavai. Engesztelő hangon válaszolt.

— Tudod mit, édes fiam? Alkudjunk meg szép emberséggel! Kész vagy-e egy próbát tenni a kedvemért?

— Kész vagyok . . .

Konc Benedek megtorpant egy kissé. Legforróbb vágyát kell kimondania.

— Nemcsak arról van szó, hogy kit ne végy el feleségül, hanem sokkal inkább arról, hogy kit végy el . . . egy leányt ajánlok neked, Isten küldötte számodra. Nem ismered: azalatt került a környékre, amíg külföldön voltál. Torockay Mátyásné unokahuga: Csegezy Anikó. Csegezy Balázsnak, a híres székely hadnagynak az árvája. Ha azt megnyerhetnéd! Rokonság a földesurakkal, micsoda szerencse! . . . Mátyás úrék szívesen fognak látni, már sokat beszéltünk a dolgról. Először ketten mennénk látogatóba — holnap, ha akarod . . .

A fiú sápadozott és verejtékezett.

— S ha a leány nem fog nekem tetszeni?

— Többször el fogsz látogatni. Szüretre méssz velük a Mezőségre.

— S ha végül sem fog tetszeni? Akkor aztán Tóbis Judith . . .

— Nem, fiam, nem megy olyan könnyen! — rázta meg fejét az öreg keményen. — Ha rövid idő alatt nem jön meg az eszed: hosszabb időt fogok adni. Két esztendő, hallod-e! Ezt az időt pedig Szebenben fogod tölteni, a Sárossy János ítélőmester kancelláriáján. A külföld nem emelt ki Torockóból? Az igazi magyar urak közt tán kinyílik a szemed. Nézd, itt van a püspök aláíró levele az ítélőmesterhez . . . mindenre elkészültem.

Miklóst összetörték apja szavai. Csüggedten nézett maga elé. Két esztendő, két hosszú esztendő! Megtagadni az engedelmisséget? . . . Lehetetlen . . . az öreg jót akar, mindig jó volt, szerető, áldozatrakész. De mit fog szólni Judith a játékhoz? Mit fog tenni büszkeségében? Meg lehet-e vele is alkudni?

— S ha azalatt a két év alatt sem tudom elfeledni Tóbis Judithot? — kérdezte apjától nagy vívódással.

— Akkor Isten legyen irgalmas bolondságodért! — Én a sírba viszem életemnek egyetlen szép álmát . . . — felelt az öreg nagy szívgyötrellemmel.

III.

A tar erdők és sziklák között felhőfoltok bódorogtak, mint valami óriási, szürke kecskék. A határt, ezt a kopott nagy condrát, szemetelő eső paskolta.

Torockay István a szentgyörgyi vár ebédlőházában járt alá — s fel. Nagy, erős ember, vállra omló üstökös hajjal, kipödört, őszes bajusszal. Csizmája alatt megropogott az öreg padló, amint ablaktól ablakig ment s kibámult a siralmas időbe.

Borbála asszony az asztal mellett himezgetett. Meg-megnézte a min-tát: cikcacos vonalak, gyérmunkájú, halvány rózsák. Idegen minta... Kolozsváron kapta egy német kapitánynétől.

Néha urára pillantott... szóba akart kezdeni, de nehezen vette rá magát. Két nappal ezelőtt érkezett haza Kolozsvárról, azóta lesi a kedvező alkalmat. Most, talán...

— Minek ez az örökös emésztődés, édes uram? — szólalt meg. — A világot nem tudjuk megváltoztatni, élnünk kell hát azzal, ami jót kínál...

István úr meghökkenve pillantott az asszonyra. De megintcsak elindult rabul forgó útján.

Az asszony óvatos hangon folytatta:

— Kitől vár kegyelmed változást? Ifjú Apafy Mihálytól, aki vígan él Bécsben, a császár kegyelmén? Tökölytől, török császár rabjától? vagy Rákóczi Ferentől, a kényes pávától? A főrendektől talán, akik már mind a bécsi fékhez szelidültek? Vagy a néptől, amelyet kényre-kedvre sarkantyznak a császár katonái?

— Ezt jól megtanultad Mihálytól! — mosolygott epésen István. — Ez a Mihály mondókája!... Nem hiába csalogatott olyan hevesen Kolozsvárra, föltarisznyált bölcsességgel.

— Valóságokkal, édes uram! Látásokkal... Nagyon megváltozott az élet odakint, elmaradtunk a világtól. Ma csak annak van kellő, úri becsülete, aki ékes titulusokkal foroghat az emberek között. Titulus nélkül lent a helye az embernek, mint a fületlen fazéknak...

— A katonabárónécskák... azok ugy-e, tündökölnék?

— Bizony, még azok is előmbé ültek a vendégségeken.

— S derekasan falták, úgy-e, a pompás erdélyi étkeket? Az éhenkoppok!...

— Ez a nagy tévedése kegyelmednek! Nem csak a németek, hanem a magyar urak is ugyancsak kapnak a precedentian. A Telekiek, Bethlenek, Bánffyok, Jósikák, Aporok, Mikések, Nemesek, mind megszerezték már vagy a bárói vagy a grófi titulust. Minden valamire való familia...

— Noshát nincs-e nekem méltó tituluszom? *Aranyos szép főkapitánya!* Nem a császár kegyelméből, hanem a székelyek szeretetéből.

— Mások is viselnek tisztséget, de azért rangban is akarnak emelkedni.

— Emelkedni? Megalázkodnak, én mondom neked, asszony! Porba hullanak az utálatos, idegen bálvány előtt.

— Mihály megindult már benne... a bárónátust könnyen megkaphatjuk. Kegyelmednek nem kell alázkodnia, csak ne álljon ellene.

— Mihály hát beleindult! — kacagott föl a főkapitány. — Ó, bizonyos vagyok benne, ugyan miféle bolondságon nem kapna a jó öcsém? Titulus kell neki... aki most is alig élhet az adósságtól. Egér nem fér lyukába, tököt köt a farkára... Engem ugyan nem fogtok megmaszlagolni! — fejébe vágta süvegét s haragos morgással kifordult a palotáról.

Borbála asszony nem adta föl az ostromot. Kapy Györgynek, Erdély

leggőgösebb urának volt a leánya, lobogott benne a nagyravágyás. Kolozsvári időzése alatt kitanulta, hogy mennyi olcsó máz és hamis csillogás van az új világ ábrázatán. Az eláradott lim-lom és hordalék közt mégis fölfedezett valamit, amiben maradandó értéket sejtett. A rang, a titulusok! . . . A bárónátus fénye!

Türelmetlenül ostromolta ura fülét. A legérzékenyebb pontra tért, amelyen a főkapitányt érinteni lehetett.

— Milyen gondos apa az öreg Konc! Külföldön járatta fiát . . . most meg az ítélőmester kancelláriájára szerezte, ahol előkelő urak közt forgózkodhatik. Sokra fogja vinni . . . bizonyos.

— Sokra, sokra! Ez a kapaszkodók ideje . . .

— Mégsem járja, hogy a mi gyermekeink itt nőjenek föl a jobbágyok gyermekeivel egysorban.

— Tán bizony Gyaluba szeretnéd vinni őket, a Bánffy gubernátor udvarába!

— Ott volna a helyük . . . a főuri ifjak közt.

— Abban a csécsap, romlott gyülekezetben úgy-e? Ohó, asszony, a fiaimat nem engedem! — Meghatódás rezgett a főkapitány hangjában, el-lágyulva nézett ki a szűzi hóvilágba. — A fiaimat nem engedem, asszony. Csak hadd nőjenek föl ennek a kis völgynek tiszta világában. Hadd oktassák őket a torockói tanítómesterek az istenes és hasznos tudományokra, tőlem meg hadd tanulják el a gazdálkodást, a hadi mesterséget, a szegénységnek okos kormányzását, nemzetünknek szeretetét, úgy, amint az elődeinknél volt, boldogabb időkben . . . Hová küldhetném, ahol ennél többre és jobbra mehetnének? Idegen bitangok hizelgőivé neveljem őket? Inkább sültparasztok legyenek! . . .

Nem, az ostrom ezen a ponton sem sikerült. Borbála nagyasszony végül belátta, hogy „a napnyugati műveltség veteményét“ nem veszi be a szentgyörgyi szikla.

IV.

A consiliarius újesztendő első napjaiban haza toppant Kolozsvárról. A várba szállt, István úrhoz. Az ő elárvult kúriája lent a faluköziben, így télvíz idején, nem volt kívánatos szállóhely.

Arra kérte bátyját, hogy hívja össze a család férfi tagjait: fontos mondanivalója van mindannyiuk számára. A főkapitány a várba szólította a Szentgyörgyön resideáló atyafiakat. Idős és ifjú Péter uraimék, meg az öreg Mátyás, egymásután kocogtak föl a kanyargós várúton.

Amint együtt voltak az ebédlőpalotán, a főkapitány az asztal fejéhez ült és meginvitálta az atyafiakat. Mátyás a főkapitány jobb keze felől telepedett meg. Lengő ősz szakállát megsimogatta, bajuszát jobbról-balról felütötte, kezét botjára nyugtatta s aztán vidám, piros ábrázattal tekintett a többiekre. Idősebb Péternek a főkapitány balján volt a helye, ám ez a consiliariust tessékeltte előre. — Mégis ilyen tekintélyes fő-tisztet! . . .

— Ülj csak ide a magad helyére, Péter! — szólt rá István úr mordul. — Magunk között tartzuk meg a régi rendet.

— Mihály kelletlen mosollyal helyeselte bátyja szavát s a két Péter között foglalt helyet. Sovány testével hosszú nyakával, keskeny, finom

arcával úgy festett a morcos, sokszélfújta falusi atyafiak között, mint az agár a komondorok között.

István köszöntötte az atyafiakat s fölszólította Mihályt, mondja el, miért kívánta az összejövetelt.

A consiliarius fölállt és beszélni kezdett. Hol mutatóujjával, hol kifordított tenyerével gesztikulált, mint ahogy a guberniumnál szokta referálás közben.

Nemrégiben Kolozsvárt Rabutinnal a főhatalmú generálissal bővebb beszélgetést folytatott. A tábornok igen csodálkozott azon, hogy az ősi, törzsökös Torockay-familiára még nem ragyogott rá a császári kegy teljessége. Ennek alkalmasint az az oka — úgymond a tábornok —, hogy a család érdemes tagjai elvonulnak a császári kegy útjából. Okos dolog-e ez a húzódás? A tábornok önként ajánlkozott, hogy fönt a bécsi udvarnál, örömet fog törekedni a család előmenetelén, ha erre nézve a család tagjai egyező akaratukat jelentik neki. Itt volna hát a kedvező alkalom, hogy a család a baronátust megnyerje. Ám együttesen kellene megmozdulni . . .

A falusi atyafiak a főkapitány felé fordultak. Ennek a szemében erős felindulás tüzelt.

— Hát én megköszönöm Mihály öcsém atyafiságos buzgólkodását, de a magam részéről a bécsi udvarnak semmiféle kegyére nem pályázom, mondtotta nyersen. — Nem is szükséges ebben a dologban együtt járnunk, ki-ki kezdhet, amit akar, kedve szerint. Nekem nincsen olyan módom, hogy a bárói titulust méltóan viselhessem, én hát magamra sem veszem.

Az atyafiak helyeslően bólintgattak. Az ifjú Péter hangosan fölsóhajtott: alkalmasint hat leánya jutott eszébe. Nem kell hatleányos apának a fényűzést szántszándékkal növelnie.

A consiliarius titokzatosan mosolygott, mint aki bizonyos orvosságot tud a sebre.

— Nem indultam el én bolondjában kegyelmetek közé, jó atyámfiak! — mondotta édeskésen. — Kész tervem van nekem arra nézve is, hogy a költségeket hogyan szerezze meg az előkelő élethez. Csak akarnunk kell s mi vagyunk Erdélyország legpénzesebb urai . . .

A Pétereknek tágra pattant a szeme, mint akikre váratlan fényesség villant. Mátyás a consiliariusra kacintott, megrándította vállát s csak annyit mondott: — Hm!

A főkapitány kesernyésen mosolygott.

— Hát ki vele, ezt örömet meghallgatjuk!

Mihály erőre kapott a jókedv láttára. Frissen, önérzetesen szólt:

— Egy gubernialis consiliariusnak, mint amilyen magam vagyok, sokszor nyílik alkalma a dolgok rejtekébe bepillantani s már nyers korában látni azt, amit másnak kész étékül tálalnak föl. A minapában megtudtam, hogy a bécsi kormány az erdélyi bányák régi rendjét teljesen meg akarja változtatni. Már találkoztam is egy bécsi bánya-komiszáriussal, persze rajta voltam, hogy a torokói bányák ügyét megbeszéljem vele. Elmondottam neki, hogy milyen viszonyban vagyunk mi a bányászokkal. Törvényes jobbágyaink ugyan, de csak a föld után róják le a dézsmát, mint a földműves parasztok: a vasbányák rengeteg jövedelméből nekünk semmit sem fizetnek. A német barátom ugyancsak álmélkodott gyámoltalanságunkon! Bizonykodott erősen, hogy a bécsi kormány okvetlenül megítélné számunkra a vasdézsmát, csak meg kellene mozdulnunk ebben az ügyben.

A vasdézsmá, atyámfiái!... Kimeríthetetlen forrás, csak el kell vonnunk a követ róla. Gondoljanak a vasdézsmára! Ha azt rávethetnők a torockóiakra: mód is lenne a titulushoz. Erdély legfőbbjei között is méltóan ragyoghatnánk...

István úr fejében most gyult teljes világosság! Hát innen fúj a szél! Ezért akar Mihály együttes megmozdulást — a pénzért. A tituluserért egyenkint is lehetne törekedni, de a vasdézsmát csak együttesen, egész családdal lehet követelni... Kancsal mézárós ez a Mihály, nem oda vág, ahová néz. A titulus csak lepel, voltaképen pénz kell ennek; költség az újmódi, tékozló élet folytatására.

Mérges szavak gyűltek nyelvére. De még idején észrevette, hogy a Péterek most nem fordulnak felje tanácskérő pillantással. Nem... maguk elé pillognak és igen ki van gyúlva ábrázatuk. Politikával kell itt szólni.

— Szó sincs róla, a vasdézsmával szerencsét próbálhatnánk — mondta megfontoltan. — Rendes pörrel vagy bécsi csalafintasággal esetleg a bányászokra róhatnók az új terhet. De nem áll-e előttünk keserves tanulság a multakból? Emlékezzünk, mi történt Barcsay fejedelem idejében! Akkor is sok perlekedés, huzavona után dézsmát rendeltek számunkra az ezüstmányászatból s a vége? A nyakas nép inkább fölhagyott az ezüstmányászattal, semhogy abból nekünk földesuri részt adjon. A makacsok a vasmányászatot is abbahagyhatják, akkor aztán nézhetjük híres Torockó városunkat.

— Ördögöt hagyják abba! — legyintett a consiliarius. — Az ezüstmányászatot csak kedvtelésből űzték, de a vas — a kenyerük!

Az öreg Mátyás mostanig följazott figyelemmel pillantott hol az egyikre, hol a másikra. Most kellekorán valónak ítélte, hogy latba vesse bölcsességét.

— Bizony, jó atyámfiái, Isten őrizzen még egy olyan pörtől, mint a Barcsay idejebeli. Emlékszem rája, pelyhedző kamasz voltam akkor. Hogy szorongtak apáink a pör végétől! Odáig fajult a veszedelem — magunk között megvallhatjuk —, hogy csak a fejedelem hatalmi szava tartott meg Torockó birtokában.

— Micsoda oktalan beszéd? — pattant föl mérgesen a consiliarius.

Ifjú Péter, a hatleányos, a szokott nótájára gyujtott rá.

— Persze, jobban húz kegyelmed a tökéletlen unitárius hitfeleihez, mint a tulajdon véreihez.

(A vallási megkülönböztetés igen nagy volt a jeles familiában. István katolikus volt, a Péterek kálvinisták, Mátyás unitárius, Mihály „külső nevezet szerint unitárius, de voltaképen semmi reliigiójú ember“.)

— Mindig ilyen meggondolatlan, ártalmas beszédei vannak! — rázta meg öklét Mátyás felé az idősebb Péter.

Mátyás arca elborult a fehér fűrtök alatt, mint a felhős ég alja.

— Nekem bizony pattoghattok, jó öcsém, én tudom, hogy mit beszélek, mert én írásból beszélek — mondotta. — Szentigaz, hogy Torockó a régi királyoktól igen szép szabadságleveleket kapott, amikben a jobbagyságról szó sem esik. Barcsay fejedelem korában az volt a mi szerencsénk, hogy a szabadságleveleket sem origináléban, sem hiteles kópiában nem tudták produkálni. Nem hiszitek? Nos hát én a minap egy pörös iratcsomóban fölfedeztem egy hiteles privilegialis levelet, megmutathatom...

— El kell szedni tőle a családi leveleket! — nyújtotta hosszú nyakát a főkapitány felé a consiliarius.

— Eh, szükségtelen! — intette le a hirtelenkedőt István úr. — A mi családunknak törvényes jussa van Torockóhoz, afelől nyugton alhatunk. Jobb azonban: *quieta non movere!* Nem olyan idő ez a mostani, hogy valami fontos ügyet megmozgasson az ember. Nekem ennek a mostani világnak semmiféle ítélete, semmiféle igazsága s főként semmiféle gráciája nem kell. S ezzel — azt hiszem — bátran be is fejezhetjük a titulus és vasdézma dolgát.

A nagyharang utolsó kondult. Az első szó is, az utolsó is a család fejéé.

Eloszlottak a várból.

Mihály égő fúriával indult el haza, Kolozsvár felé. A faluköziben nagy meglepődés érte. Ifjabb Péter várt reá az utcán s rövid szóváltás után a maga kúriájára kalauzolta. Idősebb is csakhamar besajdult az ifjabb Péter kapuján.

V.

Az öreg Mátyást fölötte bosszantotta, hogy olyan kicsinylően bántak vele a tanácskozáson. Hagyján, hogy a tudatlan Péterek rája dohogtak, meg hogy az az álnok Mihály fölszisszent! De az fájt neki kiváltképen, hogy a főkapitány is félvállról vette a privilegiális levél dolgát.

Egy napon kapuja előtt Samukával, az István úr nagyobbik fiával találkozott. Samuka Torockóról jött, ahol az iskola rektora naponkint a latin grammatikával és poezissal építgette elméjét.

Mátyás úr alkalomadtán szívesen megexaminálta a szerény okos ifjút a deáki tudományokból. Böles intelmeket is intézgetett hozzája.

— Magyar nemes ifjúnak nem elég ám a régi jeles auktorok műveit olvasni. Werbőczyt kell olvasni... Donatiós leveleket, protocollumokat, decretumokat is megérteni!

Valami eszébe jutott... karonfogta Samukát és rövid habozás után a kapuja felé vezette.

— Jöszte csak be hozzám, öcsém, mutatok neked egy érdekes deáknelyvű írást.

Bevezette a könyvtartó szobába. Vasabroncsos, borjúbőrös ládából kihúzott egy iratsomót és az asztalra terítette.

— Olvasd csak s próbáljuk értelmét venni!

Samuka küzködve baggatta a kuriális stílust. Az öreg nagy kedvvel igazította helyes nyomra a kacsARINGÓS mondatok szövevényében.

A III. Endre király privilégiumlevelének hiteles másolata volt az 1291. esztendőből. Ez volt a veleje:

„Torockó szabad város lakói... már korábbi uralkodóktól kiváló szabadalmakat és előjogokat kaptak, őket tehát a király régi szabadságaikban nemcsak meghagyja, hanem újakkal gazdagítja. Megengedi, hogy saját törvényeikkel éljenek, hogy adót más bányák módjára a kincstárnak fizessenek... a király főtárnok-mesterén kívül senki más előtt törvényt állani ne tartozzanak...“

A verejtékes munka után Mátyás fürkészően nézett Samukára, majd csalódottan sürgette:

— No, nincs szavad ehhez az irathoz?

- Mi lehetne, Mátyás bácsi?
 — Ejnye, te buksi, te! Hát van ebben az írásban egyetlen szó rólunk, Torockay-familiáról?
 — Nincs.
 — Földesurai voltunk mi akkoriban a városnak?
 — Szabad város... az áll itten!
 — Bizony, szabad város! A mi földesuraságunk sokkal későbbi eredetű. Későbbi... és az én meggyőződésem szerint nem egészen igaz eredetű. Sokat búvárlottam én ezt a dolgot, édes öcsém! Alighanem úgy áll a dolog, hogy későbbi zavaros időkben, talán Dózsa György parasztvilága után, tették rá elődeink kezüket a városra, amikor az írások értelmén a szerencsétlen nép kárára sokat változtattak az urak. Annyi bizonyos, hogy a bányászok rengeteget pöröltek szabadságukért a mi elődeink ellen. Én tehát szintén azt modom, amit édesapád: *quieta non movere!* — ne bolygassuk meg a bányászok csöndességét!
 — Hiszen nem is bántjuk őket — nézett Samuka az öreg fölindult arcába.

Mátyás úr egy pillanatig küzdött magával, de végül mégis kikívánczolt belőle az igazság. Az újjával titokzatosan intett az úrfinak.

— Várj, mindjárt elmondom, miről van szó.

Az ajtóhoz lépett, kidugta fejét, hallgatódzott egy percig... majd zárba csapta az ajtót s visszatért Samukához.

Fojtott fölindulással mondotta el, hogy miben mesterkedik Mihály. Dézsmát akar szedni a vas után is: ezzel pedig kétségbe esett harcra fogja ingerelni a bányászokat. Ha a vármegye archivumában vagy a gyulafehérvári káptalan rejtekében rábukkannak a szabadságlevél eredetijére vagy valamely hiteles másolatra... lesz akkor melegünk!

— Tyűh, Mátyás bácsi, veszedelmes jószág ez! — hüledezett Samuka a régi levélre pillantva.

Az öreg szeme megcsillant a büszkeségtől.

— Ez az írás, fiam? Mondom neked, hogy a városon való uraságunk függ tőle. Úgy őrzöm és dugom ezt az írást, mint valami méregtartó szelencét...

Nagy vigyázattal összehajtogatta és a láda fenekére süllyesztette a privilegiális levelet. Majd, mintha megszeppent volna attól, amit cselekedett, aggodalmas arccal fordult Samukához.

— Aztán, fiam, egy szót se erről a dolgról! El ne áruld senkinek, hogy megmutattam neked ezt az iratot. Okos, nagy legény vagy már, bízom benned. Azok a parlagon maradt Péterek úgysis folyton agyarkodnak ellenem...

VI.

A főkapitány farsang tövében levelet kapott a consiliariustól.

Rabutin tábornok, Erdély katonai kormányzója, farsangoló útján Torockószentgyörgyöt is meg fogja látogatni. Nagy kíséret lesz vele, sok előkelő tiszt: gondolja meg a család, hogy fogadja a jeles vendégeket.

István urat nagy haragra lobbantotta a levél. Bizonyosan a Mihály mesterkedése... hivatlanul csak nem tolakodnának.

Először arra gondolt, hogy a látogatás idejére valamilyen szinnel eltávozik hazulról. Lássá, aki főzte... Tusakodott, emésztődött magában.

Vendégek!... Az ellenség jön hódolni. A Torockay-familiát csakugyan nem lehet oldalfélen hagyni. Nem lehet sem barátoknak, sem ellenségnek. Álmatlan hajnalokon, vadászat közben mindegyre azon kapta magát, hogy a vendégfogadás terveit színezgeti. Úgy kell rendezni, hogy a család fénye megszügyenyítse az idegen döllyföt... Láttá magát híveinek, az Aranyos-széki hadnagyoknak, mezősi nemeseknek körében... Eszébe jutott a mult fénye, mikor Apafy udvarában ékeskedett, szultán udvarát járta követképen. Ide tolakodnak? Hidegen, méltósággal, de fogadni kell őket...

A várba hivatta a falusi atyafiakat s elmondotta nekik a consiliarius tudósítását. Csakugyan: lehetetlen vendégek elől elrekeszteni az ajtót!

— De hogy fogunk értekezni velük? — vette föl az idősebb Péter. — Ki német, ki dán, ki vallon, ki francia, ki hollandus.

— Deákul csak tudni fognak! — bizakodott Mátyás.

— Ha tudnánk is velük szót érteni: vajjon a magunk szokásaival, becsülettudásával nem vallunk-e szégyent előttük? — aggodalmaskodott a hatleányos Péter. — Rabutin a császár képe Erdélyben: ki tudja közülünk hol, mikor, miféle ceremónia illeti meg?

— No, azért bukfencet nem fogunk hányni előttük! — hördült fel a főkapitány. — A magyar pompával is bátran eléjük állhatunk.

— Egy megoldást ajánlanék! — szólt idősebb Péter. — Ott van a mi Mihály atyánkfia, ő mester az effélékben, adjuk át neki a vezetést.

A vezetést? István urat láthatóan megszurta ez a szó. Ezek a Péterek gyanus módon találékonyak és bátor beszédűek lettek! A vezetést?... De aztán elröstelte magát: Mihályra féltékenykedni?...

— Jól van, Mihály kitűnő komédiamester, bízzuk rája a rendezést, — mondotta. — Még ma írok neki.

Mátyás hangosan örvendezett a megegyezésen.

— Ez az, édes atyámfiak! Egyek az idegen nemzet előtt... ezt mondom.

A consiliarius azonnal otthon termett, amint a főkapitány levelét megkapta. Családja is vele jött, felesége, két férjhez adó leánya.

Mindjárt az ünnepség készületéhez látott. Segítőtársa bőven akadt: a Torockay-familia ugyancsak ékeskedett friss, fiatal dámákkal. Fősegítségé mégis Borbála asszony volt, akivel madarat lehetett volna fogatni az ünnepek örömére.

Ami arany, ezüst marha, törökszőnyeg, velencei kristály, ékes lószerszám, régi és új hadieszköz, Máriás és lófarkas zászló rejtőzött a szertárakban: azt a Mihály úr útmutatása szerint mind szem elé rendezték. Minden foknak, szögletnek megadták a maga legtalálóbb díszét.

A főkapitány mogorva távolságból nézte a nagy sürgés-forgást. A consiliarius elfogta egyszer.

— Szép lesz a vár, mint a menyasszony menyegzője napján! — dicsekedett.

— Csak a szerelem fog hiányozni a szívéből — jegyezte meg István úr.

A pompa felrakása azonban csak egyik része volt a Mihály úr gondoskodásának. A szerepeket is kiosztotta és betanította: kik hol álljanak, hogy bókoljanak a generális előtt? Mi a teendője a lovas és gyalog szolgáknak? Hogy kell ilyen nagyurak számára kengyelt tartani, étket fogni, italt tölteni?

Közben a Mihály úr leányai táncolni tanították a falusi kisasszonyokat. Mesterei voltak az idegen táncoknak: keringőnek, lengyel változónak, francia minétnek. Csegezy Anikó és az ifjú Péter leányai leplezetlen hódolattal bámulták a könnyed, vidám teremtéseket s példájukon sok csetléssel-botlással, de nagy női kitartással gyakorolták az újmódi táncokat. A meghívandó vendégek lajstromát Samuka vezette. A család minden tagja feliratta jelöltjeit: majd a főkapitány fogja megválogatni a listát. Ezt az egyet magának tartotta fenn.

Egy pihenő alkalmával a consiliarius elkérte Samukától a névsort és végigszaladt rajta.

— Konec Miklós? Hogy kerül ez ide?

Mátyásné asszony fülig pirult. Segítségkérő pillantást vetett Borbála asszonyra.

— Az ilyen fiatalemberekre nagy szükség lesz a mulatságon — magyarázta meg a főkapitányné. — Nemrégiben jött haza külföldről, tud az idegenek nyelvén.

— Mégis... a mi jobbágyaink ivadéka! — morogta a consiliarius. De aztán tovább haladt a neveken, nem akart ellenkezni sógorasszonyával.

A hivogató leveleket szétvitték a lovas staféták.

Az ünnepély előtt való reggelen Mihály és az asszonyok mégegyszer rendre vizsgálták a díszítéseket, készülleteket. A végén Mihály az asszonyokhoz fordult:

— Nincs-e még valakinek jó gondolata a pompa növelésére?

A főkapitányné előretuszkolta Mátyásné.

— Sógorasszony javasolna valamit.

A szűrösszemű, vékony, kis matróna félszegen lépett előre.

— Röstellem... vajjon elé merjek-e állani gondolatommal? — szólt akadozva. — Nem értek a finom városi módhoz, ez is olyan falusias fogás volna.

— Mondja csak el! Nem fog vele szégyent vallani, — biztatta meg Borbála asszony.

— Noshát nem volna-e helyes dolog, hogy a vendégfogadás idejére förendeljünk egy csomó torockói leányt, hadd álljanak sort a vár piacán, mikor a tábornok megérkezik? Az étkefogást is nem volna-e jobb rájuk bízni, mint a nehézkezü, ügyetlen inasokra? ... Úgy gondolom, gyönyörűen festenének hímes köntösükben, gyöngyös pártájukban! Libegnének, forognának (ezt mindjárt be is mutatta a Mátyásné), mint valami tarka, szép pillangók... Felvidulna látásukon a generális szíve...

A consiliariusnak nagyon tetszett az indítvány.

— Bravó, ez lesz az ünnepség koronája! Okvetlen meg fogjuk csinálni.

Borbála asszony mindjárt urához ment a tervvel. Küldjön parancsot a bányászoknak: leányaik közül tizenketten, akiknek Mátyásné feldiktálta nevét, ünneplőbe öltözötten délután jelenjenek meg a várban.

A leányok Tóbis Judithnak, a városbíró leányának a vezetése alatt jelentkeztek Borbála asszonymál. Mintha földerült volna az öreg vár arca! A consiliarius lázasan fogott hozzá, hogy ezt a sok ragyogó színt, keces mozgást elossza és beleillessze az ünnepség menetébe.

Gyallay Domokos.

KIRÁLYLEÁNY RÁCORSZÁGBAN.

Budavártól messze, árván,
Sirdogál a szép királylány;
Öreg Uros, férje atyja,
Kemény szóval korholgatja:

„Itt, minálunk, Rácországban,
Menyemasszony, más világ van,
Nincsenek itt cifra termek,
Renyhe szolgák nem hevernek.

Nem táncolunk itt éjjélig,
Nem is alszunk késő délig;
Korán tülköl itt a pásztor,
S nyáj kitódul minden háztól.

Nem parancsol itt a szoknya,
Vigyázzon a bárányokra,
Előveszi guzsalykáját,
Terelgeti selyem nyáját.

Ballag, ballag nyájam után,
Fonogatja gyapjúruhám;
Ez a törvény, menyemasszony.
Ha így nem lesz, megharagszom.“

Szép királylány friss hajnalra
Pásztor tülkét sirva hallja,
Fogja gyapjas guzsalykáját,
Terelgeti véle nyáját.

Terelgeti selyem nyáját,
Harmat éri a szoknyáját,
Mezők hideg harmatába'
Vörösödik fehér lába.

Erdön kakuk öt gúnyolja
És a gyapjú, amint fonja,
Könnytől nedves guzsalykáján,
Sirdogál a bús királylány:

„Apám, apám, király apám,
Hatalmas úr fényes Budán,
Mért is adtál idegenbe,
Ebbe a farkasverembe.

Ifjú férjem dali legény,
De mikor oly gyáva szegény,

Morcos apja egyre szidja,
Hogy' álljon meg, azt se tudja.

Az meg, a vén veszedelem,
Azt mondják, hogy fejedelem,
Fejedelem, fő-fővajda,
Pedig csak oly vad rác fajta.

Bocskorsziját maga fűzi,
Kecske húsát maga főzi,
Farkas bőrét maga nyúzza,
Bortól csurgós a bajúsa.

Szüz Mária, Krisztus anyja,
Ne hagyj engem egymagamra,
Sóhajtásom, ó, te halld meg,
Árva szívem vigasztald meg.“

Hát az ^{ágon} ~~égen~~ im egyszerre
Búgni kezd egy páros gerle;
Kezét nyalni jó egy bárány ...
Mosolyog a bús királylány.

Vargha Gyula.

Jegyzet. E magyar királyleány V. István király leánya, Katalin volt. „Katalin házassága — úgymond Pauler Gyula „A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt“ című művében — nem volt valami fényes partie. Mikor egyszer a görög császár követe a szerb udvarba jött: látta a magyar királylányt, hogy ronda ruhában gyapjút font és Uros, az ipja, elégtlenül mutogatta: hogy így szokta ő menyét tartani.“

NÁPOLY FELE.

Hajó fut a kék Adrián,
Bübájos ég nevet le rája;
Ott a magyar királyleány,
Az Anjou herceg szép arája.

Piros selyem sátor dagad
A liljomos hósínű gályán;
De méla, csüggedt, hallgatag
A nászra induló királylány.

Folyvást csak vissza, visszanez,
A vágy is nő, ha nő a távol;
Hajh, válni végkép oly nehéz
Szerettitől, s szülőhónától.

Megsimogatja melegen
 Agg udvarhölgye, Agnes asszony:
 „Szépséges drága gyermekem,
 Hagyd már a bút. Minek hervasszon?

A nagy, csodás Nápoly fogad,
 Száz diszterem s tündéri pompa;
 Amennyi kincs, Dél és Nyugat,
 Te, boldog asszony, néked ontja.

Fejedelmi férjed büszke sas,
 Tán még dicsőbb dicső apádnál,
 Trón sincs talán több, oly magas,
 Mint az, mely, Mária, reád vár.“

Sóhajt a szép királyi szüz:
 „Szívem nehéz, úgy tele jajjal . . .
 Jöjj kis apródom, bút ~~ne~~ üzz,
 Valami régi regedallal.“ ^{te}

Jön az, s remegve ajkai,
 Pöngeti húros, zöngé fáját,
 S elkezd lágyan dallani
 Árpádok anyja, Emes álmát . . .

Kilép pár csillagocska már,
 Köszönteni tán a kelő holdat;
 Hosszan kigyúl a tengerár,
 S dal és fény szinte összeolvad.

Mária álmos: „Már elég.“
 Selyem sátrába lép sóhajtva,
 S álomtól ittas szép fejét
 A habfehér vánkosra hajtja.

Lelke sokáig elmerül
 Valami tompa zsibbadásba;
 Majd álma színessé derül,
 S Nápolyt mutatja meg varázsa:

Harangok zúgnak, újjong a nép,
 Tarkán virít ezernyi ablak,
 Virágosó hull, merre lép . . .
 De boldog az, kit így fogadnak . . .

Majd úgy tetszik, hogy egyedül
 Pihen pompás királyi kertben;
 Merengve fél-könyökre dül . . .
 Feje fölött egy sas lebeg fenn . . .

Ölébe csap le most a sas,
 És elkezd fészket rakni rája;
 Tövisből rakva olyan az,
 Mint Krisztus urunk koronája.

A tüske szúr, a tüske tép,
 De mintha rózsa nyílna közben;
 Mosolyg, mert im egy ifjú szép
 Koronás sasfiók kiröppen.

Látja, a léget mint szeli . . .
 Mily hős erő az ifjú sasban,
 S szeme, örömkönnyel teli
 Veszíti el, a kék magasban . . .

Majd álma új képet cserél:
 Ott van szülőhónában újra,
 S lát büszke várat, mely kevély
 Tornyait fellegekbe fúrja.

Olyan, mint légben tükrözött
 Tündér-káprázat, a Dunánál . . .
 Délceg magyar hősök között
 Ott egy dicső, egy nagy király áll.

Korona, fényes, mint a nap,
 Köríti fennkölt homlokát.
 S csendül egy hang — úgy szívbe kap —
 „Mária, nézd, ez unokád . . .“

Már ébred a királyleány . . .
 Kelő nap hint fényt a habokra,
 S habok berzengő taraján
 Ezernyi láng táncol lobogva.

Mária arca már derült,
 Szeme úgy csillog, mintha égne,
 S sólyomtekintettel merül
 A déli kéklő messzeségbe.

A FÖLD.

Úgy kell, hogy nagyon megkedvelte az Isten Bakacsi Péter uramat, mert egy idő óta igen sok próbával próbálta ki. Két fiát a haza kívánta el, pedig magabírók legénysorban járt mind a kettő. Mielőtt hideg ágyra nyujtóztatják, jó nyugalom lett volna rájuk bízni földet, házat, meg ami már így adódik módosabb telkesgazdáknál. De mert ha megindul a baj, meg nem áll háromig: nagy hamar eltemették a legkisebb Bakacsi gyereket, a Jánoskát is, aki a papi iskolában papságot tanult. Száraz-beteg lett szegény.

A temetés után már igen nehéz volt létrejönni Bakacsi urammal. Egyre az istállót kerülgette, bár volt úgy is, hogy a padlásról kellett leistenkedni. Nagy ügyvel addig, hogy mégse tett kárt magában a bebúslakodott ember.

Am ezzel sem telt be számára a keserű pohár. Egy nap az Angyél lány együtt találódott a béreslegénnyel. Épp egy rozsmaring szálat fűzőgetett át az Imre süvegén. Édesen elgyönyörködve mondta:

— Nézze csak, be ékes! . . .

E forgandó pillanatban jött rajtuk Bakacsi.

A rozsmaring tüstént fölvilágosította arról, amit *nem* akart tudni. Hogy ezek ketten értik egymást. Telkesgazda lánya a szolgálégényt.

Fogott egy rudat, aztán kitelt a becsülete Imrének. Szégyenszemre verődött el a háztól. A lányra kár lett volna sok szót vesztegetni. Azért hosszú a haja, hogy rövid legyen az esze. Az anyja majd elbánik vele.

Hát könnyen ítélkezik, aki így lesemmizi a dolgokat. Három álló napig neszezett Viktor a lánnyal, mégse jutott vele szegeletre. Angyél megbicsaklott amellett, hogy vagy Csúri Imre, vagy a keserű halál. Harmadnap este az istállóban érte az anyja, amint csókolgatta a szopos borjú rózsaszín orrocskáját. Mellette nagykendőbe kötve testi gunya, azon imádságos könyv, meg egy cifra-tükrös mézeskalács-szív, amit búcsúfiába kapott „attól a hírestől“ . . .

Hangos rívással szakadtak egymás mellére.

— Jaj Angyél, Angyél! Mire készülsz így magadra éjnek éjszakáján!

— Elmék én innet.

Ezt meg az Angyél mondta. Nagyot csuklott utána, mintha a lélek készülné kiszakadni belőle.

— Úgy lehet, látom még ideséket, de az is lehet, hogy nem.

Elment aztán.

Viktor asszony végkép búnak ereszkedett. Várta, hogy: no! Legalább kérdez majd a lány után az ember. Akkor kisivalkodhatja magából egész fájdalmas anyaságát. De a kérdés nem jött. Egy délharangkor Viktornál betelt. Odaszólt a kemence mellől keserű szájjal a gazdára:

— A kend keze se törnék le, ha mögbillentené üdvözletre a süvegét

vagyeccer! Nem árt az senkinek, de leginkább illik az olyanhoz, akinek világgá mőnt a gyermeköke!

Igy szólván, repesztő erővel szakadt ki a sírás az asszonyból. Bakacsi fölállt a küszöbről, ahol épp a kapáját reszelgette.

— Ha elmőnt: jőutat.. — Vetette vissza.

De Viktor se hagyta a győngébbek szegény-igazát.

— Könnyő kendnek ilyen flegmán beszélni, — lázadozott. — Mert a kend szőlesége csupán enyiből állt ni . . . ! De én nem a vásáron vőttem. Én eljajgattam evvel is a magam óráját, mint a többivel. Én ríhatok utána! . . .

— Hát ríjj!

Péter nagyot ütött kapájával az agyag-pádimentomra. Fogta magát bedőcögött a tiszta szobába, fölrántotta a sublót fiókját. Vasárnapló gunyája zsebéből kihalászta a harisnyaszárát. Megoldotta a csomót, asztalra rázta belőle a pénzt. Volt benne lehetősen. A malacok ára, meg amit a kenderért kapott, meg még egyebek is. Kivett a sommából. Zsebre tette, csak urasan. Már ezután nem olvassa, nem is köti kendővégbé! Úgy sines, akinek fiadztassa.

Subát kanyarított, elballagott a kocsmába. Kettőre jó az. Búját is felejtí ottan, akinek van, még az asszony is okosodik tőle. Máskor legalább nem virgínál.

Őreg este lett, mire hazavetődött Péter.

Viktor az útközépről várta. Ernyőt formált a két kezéből a szemé elé, mintha a nap bántaná. Pedig a hold is igen emelkedett. Amint meglátta a gazdát, az asszony összehibbant. Két tenyerét összecsapta a térdei közt.

— Jaj, Ūristen, jaj nekem! — Sivalkodott föl.

Mert az egyszál palló sehogyse akart Péter lépteihöz igazodni: Hol jobbra, hol balra futott ki alóla. Háromszor is elkérdezte a küszőbtől:

— Hát te mirevaló vagy? . . .

— Kerőljön beljebb, még mielőt kiég a szömöm! — Sūrgetődött anyó.

Időbe telt választ fundálni erre a gyalázkodásra. Csupán a nyoszolya szélén űlvé jutott hozzá Péter.

— Nem mondom, fenekére néztem egy-két pohárnak — vélte —, ebből a végből igazad lőhet. De azért tudom én, amit tudok! . . .

Viktor nem kötődött továb. Mire is szót vesztegetni kapatos emberre! Másnapra majd magához okosodik.

Nem így esett.

Délutántájít fölérzeve, megint a sublőtnak irányodott Péter. Azonban lám (mik meg nem esnek!) eltűnt helyéről a harisnyaszár!

Péter hát kivonta foghfíja közül a pipát, megkopogott vele a sublót tetején.

— Elő, míg szépszerével ajánlom!

A meggyfa pipaszár rossz hanggal zendítette meg a sublőtra rakott űvegholmit. Engednie kell az asszonynak ilyenkor, ha száz darabba szakad is a szíve. Viktor benyűlt a kötője alá, odavetette az asztalra a zacskót.

— Itt van! Azt' akadjék a kend torkán mindön korty ital, akit ebből a keserves pénzből beiszik kend! . . .

Azért változatlanul jól csűszott az ital Péter gazdánál. Föltehető,

hogy épp mivel már mosott úton járt. Addig, hogy estére ketten is alig győzték haza támogatni. Így ment ez napról-napra. Viktor nem is neszegett, egész belevásott az új nyomorúságba. Csak a haja havazkodott meg fehér színűre, meg a két elfeszülő válla zokkant előre. Hiába: sok, ami sok! . . . Nem bírta magában a rászakadt munkát. Mert az ember ugyan újjal se nyult többé semmi dologhoz. Napszakán a lócát melengette, pipával az agyarán, délután a kocsmá . . . Mint aki mentől előbb nyakára akar hágni annak, amit a másik lelke szakadtáig fogott volna vissza.

Na, jött aztán segítsége kívülről is.

A Virág tehén egy délben nagyot bődülve állt meg a kapu előtt. Az orrát ellepte a hólyag. Lesántult a csikó is. Csüstől jött a baj, mint ez már lenni szokott, mikor az istenverés beüt valahová. Péter állta szótlan. Csak feküdt, csak nézte a mestergerendát setéten. A teremő, aki mindenbe belélat, tudta volna egyedül megmondani, hogy min elmélkedett ilyenkor. Vagy talán az estét várta? Az új kortyondi cimboraságot? Az italos órát? Azt ugyan kár volt várnia! Olyan biztossággal bekövetkezett, mint a Miatyánk után az ámen. Viktor hiába forgatta volna hátrafelé. Valaminthogy hiába siettette volna, mikor nagy szorongások középett visszavárta az eltévelyedett embert.

Egyszer aztán hasztalan is várta. Mult az idő — egyik óra a másra — a bakter is elkiáltotta éjfél, a kakas is megszólalt rendre: Péter csak nem jött. Úgy találtak rá reggel a templom előtt, amint keresztbe hajította a szent küszöbön az ital.

No, hasonló nagy szégyen nem adódott esztendőök óta a környéken! Utóbb maga Bakacsi is megütődött rajta. Rosszul megyen ez így, ahogy megy! Az ital csak: ital! . . . Arra jó: igyák. De már hogy a templom küszöbét elmocskolja valaki, ez cudar dolog! Hozzá vasárnapon koprédikálta a pap ország-világ csúfjára! Viktor fél-miséről futott haza, vörösré sirt szemmel.

— Mögen ezt is mögértük ecer! . . . — Mondta keserűen.

Hogy ennél több hanggal nem rontotta a levegőt, csak ült vállba pilledve, kora-öregedetten: Péter szíve helyén lassan megmozdult a darab kő. Mintha régtől fogva nem látta volna az asszonyát s most hirtelen megmutatná neki valaki a tizesztendő multán való képét! . . . Visszaforított a fejét, hogy ne lássa. Úgy motyogta, inkább a pipája füstjének:

— A föld az oka. Az cselökszi velem.

Nézte a csizmája orrát, meg-megnyüzsgette benne a lábát. Ütött a fejével, de olyan súlyosan, hogy a mellére horgadva maradt tőle.

Bizony-bizony! . . . A föld az oka annak, hogy idáig jöttek! A föld. Az szagatja a szívét olyan igen nagyon! Annak a bitangsága nem hagyja nyugton. Azért kell koersmába mennie, hogy rá ne gondoljon a gazdátlan holnapjára! . . .

Nagybúsat sóhajtott, a füstmadárkák ijedten rebbentek tőle széjjel. Viktor fölkel a padról. Nem állhatta, hogy szót ne vessen az embernek, mert hisz sejtette ő azt jól, hogy annak se csöppentett méz, ami neki epénél keserűbb.

— Ne bucsálódjék kend! Én se voltam bíró jánya, elülhetek utolsó sorban is a templomban . . . Ha így esött . . . Ha mán így köll lenni ennek! . . .

Péter befelé dobta fejét a falnak. Fájt neki ez a beszéd.

— Mért nem mocskolsz inkább?

Az asszony visszafordult. Jött lassan, megállt az összerúgdosott nyoszolya fejénél. Kidolgozott, ráncos kezét rányugtatta a fülledező ember homlokára.

— Nem is olyan rossz kend, — mondta csöndesen. — A pap nem tudja, azt csak én tudhatom, hogy milyen embör kend. Annyit se szólt ennek előtte, hogy: „állj odább!” Épp most tévelyödött mög kend. Pedig hát nem is olyan akármilyen az a legény...

Leült az ágy szélére. Nagyot, sírósat nyögött az öreg holmi; az ócska faliórán kidugta nyughatatlan fejét a kakuk. Ütött egyet, megint egyet. Mintha csak ráismételt volna ő is arra, amit Viktor bizonygatott.

— Úgy, úgy... Egy panaszt se lehet a tényéjára tőnni... Mögbeesülne a gyereök a földet, mög mindönt... Húz az ahon, akár kend. Rajta nevelkődött.

— Most prádés kocsis, — kelt föl fektéből az ember.

Viktor a száját törülgette, befelé, két ujjal.

— Kend verte el a háztul. Városon is csak fogni köllött valamihöz!

— Tőlem csinálhatja!...

Újfent bevágódott Péter mögött a kapu. Lassan kótogott végig a szokott úton. A földet nézte, de azért kiismerte magát. Tudta a palánkok tövéről is, hogy melyik milyen portához szolgál. Ez a főstetlen itt: Kis Tót gyertyamártóék. Esztendőt felült a veres kakas a kéményükre. Most újraépítkeztek. Innen a nagy csupaszság. Ehelyt balra kell fordulnia. Egyenesen Fürediékig. Ez meg már onnét tudható, hogy lyuk van a kerítésbe vágva. Nem nagy lyuk, csak épp, hogy a kutya kidughassa rajta a fejét. Dohánnyal járt itt a gazda, fináncot les Bodri a lyuknál.

Itt át kell vágni a túlnansó oldalra. Épp neki Borbála leányasszony kiskertjének. Elárulja azt a szekfüvek szép illata. Azért ültetget olyan hangos szagú virágokat, hogy a vak is oda csudálkozzék. Drágán mérik most a selymet a városon, már pedig az efféle asszonyoknak szinte igenis sok kell belőle.

Hogy idáig érne útjában Péter: lám, belé is köt a kikapos menyecske. A kannából a vizet elébe lötytyenti a berena fogin át.

— Ne csak mindég belül ázzék kend, — vihog melléje.

Péter kisörcentett egy hegyeset, s ebben tagadhatatlan méltóság volt.

— Ha vásárt éroz a kantád, tótot keress hozzá, ne engöm!

Elmégelődve fordult be a koresmába. Lelomolt az asztalhoz, a morzsákra gyűlt legyek közé vágta a süvegét. Pinttel parancsolt bort magának. Ki is bánt vele hamar. Csak mikor az utolját lehajtotta, pislantott körül. Mind a szokott emberek, jobbadán már vörösre gyulladt ábrázattal. Merő utálat mindenfelé. Mintha epét facsartak volna az italába, úgy megkeseredett az. Fogta a kiürült flaskát, vágta a falnak.

A lócáról ijedten kapta föl fejét egy idegen ember.

— Mégis disznóság, — mondta törülgetvén szeméből a félbeszakított álmot.

Péter felhökkent.

— Hozzám szólott ottan?

De már markában a szék lába. Egyet suhintott vele: lemaradt az eleje. Ha meg nem fogják, úgy eltesteli az idegent, hogy ítéletnapjáig se keresi össze magát. Így csak nézett setéten. Lohadván azonban felvonta a

fél vállát, visszakomotizált a helyére. Csöndesdeden elmosolyodott a jövőny ijedt arcán.

Ez ugyan meghepent! Nagy mohamed ember pedig, jómaga legfőllebb ha vállig ér neki. Vajjon miféle nyúlak vidékéről való? Errefelé nem is teremnek ilyen feketeképű, feketehajú emberek. Mindegy no! Kár volt azért mégis rajtamenni. Már hát ne kucorodjék ott olyan elgyalázva, mint a megcsapott kutyakölyök!

Átszólt fölemelt poharán át az idegennek:

— Azért erre mifelénk jobb a kadarka ezidén! Mondják másutt savanyú.

Az idegen kapott a szón.

— Igaz, — hagyta helyben.

Pétert jó meglegedés öntötte el.

Lám lám. Egész tetszetősen szól ez. Nekidomborította hasát a niklóra láncának.

— A bor csak bor — vélekedék. — Azonban a búzát nézné mög! Az tözsi a földet.

Az idegen közelébb húzódott. Már nagyobb helyet is foglalt el a lócán, amint mondta:

— Ha valaki: én kiértem magam ebben.

Ezúttal felkapta a fejét Péter. Gyanakodó árnyék futott el az arcán. De a beszéd jó volt, sokkal jobb, hogyse tartósan kételkedni lehetett volna benne. Odaütött a megtáncoló poharak közé.

— Aszondom, kerüljön ide. Kitartom a mulatságot.

Az idegen nem kínáltatta magát. Letelepült, belemártotta orrát a fölkinált borbá. Péter egynyeletre kiszíttá a magáét. Kezdett nagy hanggal lenni. Bekotort a zsebbe, kivágott a másik elé egy érett búzakalászt.

— Ha olyan jól kiüsméri magát! . . . Látott e mán ilyet?

A kalász végig dült a legyes morzsalékok közt. Hosszú, hegyes szálcsái úgy aranylották körül a teljes szemet, mint napsugarak a napot. Szép, tömött kalász volt, Isten ígérete és a bizató élet maga.

Az idegen összehunyorította villogó fekete szemét. Kezébe vette a kalászt.

Péter pöffeszkedett.

— Az árpát is mögnézheti! Az árpa . . .

Legyintett, mint aki rossz végén kezdte.

— A tengőri! . . . Azt nézze mög! Magam gondoztam én azt a földet. Gyereket se dajkálnak annál különben. Bár ne dajkáltam volna egyet se! Én mondom ezt, Bakacsi Péter! Bár egyet se! . . .

Hirtelen előrehuppant a székkel. Szapora, boros könnyekkel oldódott ki belőle az elfojtott keserűség. Az idegen betöltött. Péter elé toltá a poharat.

— Igyék gazduram!

Az ember ránézett komoran.

— Nem soká tart az uraság, — ütött vissza botladozó nyelvvel.

A másik felkönyökölt vele szemben az asztalra. Apró villámokat lobbantott a szeme.

— Hejnye! . . . Aztán mért?

— Csak no. Adnám a földet. Ne maradjon ebek szerdekére!

Hamar kiviláglottak a dolgok. A fiúk elhulltak, a lány kitagadódott.

Azonkép, ahogy Péter elősorjázta a panaszt, az idegennek vidámról vidámabbra változott a tekintete. Az utolsó szónál az asztalra csapott.

— Egyet se búsuljon kend! Ha így van, összeillünk. Mivel éppen földet keresek én. Ha eladó a kendé, megveszem.

— Meg é?

Péter visszahökken, mint akit megütöttek. Hogy is csak? . . . Persze! Kezdett oszladozni a köd a szeme elől. Nono. Hát hisz nem úgy gondolta, hogy mindjárt . . . Nem is mindenkinek . . . Ha jobban utánagondol . . .

Egyet rázott a vállán. Kocogott az asztalon.

— Nem olyan nagyon eladó az!

Az idegen meghéppent. Újból a flaska után nyult. Aztán hirtelen rábólintott engedékenyen.

— Persze. Meggondolni való is a dolog. A vér: vér. Hiába. Nem válik vízzé. Ha már úgy beléfelejtkezett a kend lánya a szolgálgevénybe, hát: üsse part! Majd kitollasodik a fiú a módban!

Péter összerándította a szemöldökét. Amaz folytatta síma hangon, mint ahogy a víz mossa a partot:

— Kitollasodik, meglássa kend! Esztendőre föltatarozódik az atyafiság is. Meg se üsmeri kend őket, úgy kiurasodnak!

Az ember egy taszításra lökte ki maga alul a széket. A szeme, arca, mintha vörös fátyolt húztak volna el előtte. Széjjelvetette két cövek karját, úgy ordította, hogy az ivó belerezdült.

— Adom, adom!

Aztán lehullt a két keze, mintha kifogyott volna belőle az erő. Az idegen hunyorgott.

— Ne gondolja kend, hogy zsvivánnal van dolga! . . .

Töltögetett, most már maga is kiitta. Körülöttük, mint a tófafagyott békák kerek szemei, álltak meredten az elázott tekintetek.

— Dehogy is rövidíteném én meg a kend italos eszét! Majd létrejövünk holnap. Addig is . . .

Kivágott száz pengőt az elloesolt borpocséták közé.

— Itt van foglalónak. Láttatlanba.

Péter ráterítette széles markát a bankókra.

— Nem mondom . . . De cigány is köll hozzá.

Egyszerében előkerült a korcsmáros. Váltig erősködött egy csíkos abrosszal, mintha észre se vette volna, hogy eddig meztelen asztalnál ittak. A cigány valahonnét az árnyékából nőtt ki. Már szólt is a nóta. Péter nem javallotta a bort, másat parancsolt. Hoztak nyomban. Mire bekan-dikált a hajnal, egész csapat üveg állt az asztalon. Elfeküdtek az emberek, ki jobbra, ki balra. Az idegennek is arcába fonnyadt már izzadtan a haja. Csuklott. Oda-oda nyaklott a könyökén támaszkodó ember elé.

— Aztán csak bízsa rám! Értem én a módját. Esztendőre olyan tők, olyan káposzta meg paprika nő a kend táblájában, hogy kend is leejti tőle az állát! Szervíány vagyok én!

Nem felelt Péter. Fekete borulat lepte meg az arcát. Nézett maga elé konokul. Utóbb fölkelt, betámasztotta az asztalhoz a székét, intett a korcsmárosnak:

— Mi a költség?

Megvult az előre. Borok, vacsora, a cigánynak, törött szék, flaskák, poharak. Bakacsi Péter fizetett. De az esze váltig azon motoszkált, hogy:

szervíány! . . . Szervíány az illető! . . . Talán azért is nem lelt rá nyomban a pénzre. Az ám, úgy lehet, hogy a mándlizsebbe tette! Így borfogytával ki emlékeznék már ilyen kicsiségekre? . . .

Meggyóntatta a mándlit is, rendre kiforgatta a zsebeit: nincs a pénz sehol.

— A teremtésit!

Bíz a buksza elkámforodott valamerre! Nincs más: a foglalóhoz kell nyulni. Már ha így esett, a maradékot se viszi haza. Odavágta a cigány elé.

— Gazdát búcsúztattál!

Aztán kifordult az ajtón.

Friss korahajnali szél csapott az arcába. Fönn a fán egy madár csikélt. Nagyon jó volt ez az ivószoba rekkent levegője után. Péter belehabzsolt s azt gondolta magában:

— No most uramisten, végeztünk egymással! Nincs baj többé, vizik a földet.

Hazaérve csak fölfeküdt a nyoszolyára, hogy ime, itt a nyugalom! Hadd táncoljanak az almák a sifon tetején! Adja ki minden tarka örömét a bor, úgy se lesz már ezután se öröm, se ital. De valahogy mégse birt elbékélni. Valahogy mintha kések szurkáltak volna föl a lelke legmélyéről, valahányszor a szemét le akarta zárni.

— Mit tettél Péter? Meggyaláztad a földet, a homlokod sokesztendős veritékét! Idegenre hagytad! Hogy szeresse, hogy tudjon vele bánni, amint szokva volt? Nem lehet lelke hozzá!

Megrándult fektében. Az ökle bütyke kemény csomóba zsugoródott. Visszavágott a láthatatlan háborgatónak kapatos dühhel.

— Az a cselédfattyú jobb volna?

Várta, hogy erre elül majd a lelke háborgása. Ám megint elülről kezdte. Mi a szent? . . . Vesztette fiát: állta emberül. Utána ment a másik, azt is kitartotta. A harmadiknál — igaz — megtámolyodott már kicsit, de ezt a gyötrelmet még soha sem érezte.

— Beleül a szervíány! . . . Beleül a nagy táblába! Fölhasogatja árokkal a töretlen testét! . . . Tököt, káposztát rakogat belé! . . . Abba a földbe! . . . Nem lehet az. Aranyhajú búzáat ringatott azon mindég Isten meleg lehellete. Úgy kellett bánni azzal, kikimélve, szeretettel, ahogyan ő bánt. Ahogy csak az tud bánni vele, aki ismeri. Belőle sarjadt. Mit ért a szervíány mindezekből? A föld annak: föld. Nem a szentséges anyatest.

— Mit tettél Péter?

Végigsimított Bakacsi a homlokán. Csuromvíz volt az. Bármint alatta is a szíve búját, keresztültört az a bor ülte ködön, mint a nap a föllegeken. Tisztán, józanul állt előtte, hogy hibázott. Ott kezdte a hibát, mikor italhoz nyúlt. Vagyis, hogy még előbb. Mikor megtagadta a véréből lett utolsó gyermekét. Most itt a bűnhődés. Lepénzelte a szervíány a földet, a foglaló is elúszott, nincs többé semmi.

Igy egymagára, a szürkülő reggelben még szörnyűbb ez a gondolat. Nyögnie kellett, hogy meg ne fulladjon. De nehezen ment ez is. Nagy harag fogta el minden létező dolgok iránt. Öklével a homlokához sújtott.

— Nesze neked! Nesze!

Vak dühében talán addig üti, míg az utolsó gondolattal a lélek is kiszáll belőle, ha egy óvó kéz meg nem állítja. De megállította. Föl se

nézett Péter, mégis tudta: kié. Csak egy van ilyen a világon. Egy. Am ez a kéz még megvan. Isten fonta az övébe egyszer. Az az Isten, akit meggyalázott a tulajdon háza küszöbén. Pedig ha ők ketten akarnak, segíthetnének még talán. Töredezve szakadt ki belőle a hang:

— Mit töttem, Viktor! . . . Én bitang! Én cudar! Eljádzottam a földet!

— Kendé. Töszi vele amit akar, — hangzott vissza a hajnali homályból.

De Péter csak rázta a fejét a jó kezek símitásában.

— Szerviány az a bizonyos! . . .

Várta, hogy a kimondott szóra dülne össze a világ. Ne csak belül, kívül is. De a símogatás nem állt meg. Viktor csöndes, bársonyosba öregedett hangja tovább hullt rá a láthatatlanból.

— Megfordulhat még.

A bibliából példázta elő, hogy több egy megtérő száz igaznál.

Péter megrándult a szóra. Nagy nyersen vetette oda:

— Ne mártakozz a bajomba! Kár volt ennyit is mondanom!

Egyedül maradt aztán. Most már nem csupán a bánat rágta, hanem a szégyen is. Hogy adhatott ki magán az asszony előtt? . . . Egész nap jött-ment, mint a kárhozott. A nyoszolyán se volt maradhatása. Mintha az ágy nyomná őtet. A pipa keserű. Még ma nem is falt semmit. Körülnézett egy fekete pillantással a szobán. Mintha azt a láthatalan hatalmat keresné, amely így elgyalázta. De semmit se látott. Vagyis, hogy semmi különöset. Szokott helyén állt minden, a lefelé hajló nap ferdén tűz be a zsalúk hasadékaik át. A sárga kandur elmerevült hátsó lábakkal nyújtózta ki magából a dél-utáni komóciót. A sublót fiókja félig kihúzva, kivillognak belőle az ünneplő lajbi nikkell gombjai. Odalépett, hogy beljebb rúgja. Minek áll ez is úgy, hogy megakassza a haragos tekintetét? . . .

De amint odaért volna, csak megállt. Eltűnődött. Aztán hirtelen belemarkolt a fölkinálkozó holmiba. Ahogy esett, úgy koppanjon! Vár a korcsában a szerviány! Illik is pontot tenni az után, amibe belekezdett. Ne lógjon így ég és föld között!

Egyszerre sietős lett az útja. Sebesen szedte magára a gunyát. Csak innét ki, ebből a pokoltanyából, ahol ellene esküszik minden! . . . Aláírja a kontraktust, azzal vége.

Ahogy kilökkent a veréceajtón, Bodri előmozog a színből. Farka a port söprüzi, úgy szimatolja a földet. Máskor bezzeg csaholva kísérte a porta végéig ez is! Most útjába áll.

— Csiba te! Kotródj!

De kitart a kutya. Péter kedve amúgy is sötét, még csak a kutya nyűszkölése hiányzik neki. Felévág egyet.

— Takarodsz? Tán dögöt érzől?!

Bodri felbuckázik, nyafogva áll odább. Péter utánanéz. Tágulni érzi a mellét erre a kemény cselekedetre. Megy tovább, át az udvaron. Azonban már fönn a feje. Borzas szemöldöke alul körülnéz egy sötét pillantással a portán. Ilyen jól nem látta, van egy esztendeje. No, lehets rendben tartotta az asszony! Csak most nem mutatja magát. Az ördögét! . . . Hol bujkál, mikor ő ilyen nagy cselekedetre készül? Látnia kellene így, ilyen kihuzakodva az éjszakai hiba után.

Erre a gondolatra megáll Péter. Elkurjantja magát hangosan.

— Hé, asszony! Kerülj elő!

Jött Viktor. A tisztaszobából, ahol a Mária-szobor van. Jött első hívásra. A kezére tekerve rajtafelejtkezett a kék üveggyöngyből való olvasója. Alighanem imádkozott ez! Az ábrázatja igen arra vall. Nagy, békés türelem tartózkodik rajta.

No, úgylehet, nem tudja az asszony, hogy hová irányodik. Ha tudná, a miértjével együtt, majd lenne égszakadás, földindulás. Odalökte neki a dohányzacskót.

— Ne, tömd meg muskatályival! Mer én a kocsmába mék.

Viktor átvette az alkalmatosságot, mintha meg se hallotta volna a „kocsmát“. Vissza is adta a zacskót nyomban.

— Láthatja kend, hogy ennél jobban nem löhet, — mondta változatlan imádságos nézéssel —, mivel színültig vagyon ez. Fogyassza egészséggel!

Csak hunyorított egyet Péter. Már ennek valóban elfuthat a szó a füle mellett! Hozzátette erősítéskép:

— Röggelig kitartson, mert írjuk a kontrektust, aztán mén a föld házastul!

Várta, hogy erre csak fölskít? De bíz ott a légy se döndült. Lesütötte Viktor a tekintetét, mint valami templomi szent.

— Amint az Úristen őfölsége akarja.

Mondta, mondta a szelid, kenetes ígéket egész a kapuig. Váltig biztatta Pétert, hogy: csak amint gondolja!... Amint a szentlélek sugalmazza neki belülről. Mert Jézus szándéka ellen úgy se cselekedhet vétkes földi halandó.

Hallgatta Bakacsi a ráhulló beszédet, egyre sötétebb arccal. Ha ránézett volna Viktor s nem a magasjاراتú föllegek közt keresgélne a szeme: megláthatta volna ezt a viharos borulatot. Meg hogy olyan hullámokat vált a Péter melle, mintha mángorlóköveket emelgetne minden szusszanásra. Azt is láthatta volna, hogy az utolsó biztatásnál csak lecsúszott a keze a kapukilincsről, hogy szembefordult vele, mint a haragos förgeteg. Így nem látta, csupán a fölhasadó, régi legényes hangja ütött át rajta:

— Mit jár itt a szád? Még hogy Isten akarja? Az én földemet a szerviánynak jádzani? Azt te csak úgy hagynád? Csak potyáznád?

Nagyot libbent a nadrágszíj, egy odatévedt napsugár megcsillant a fényesre csiszolt csattján.

— Nesze neked! Nesze! Hogy ezentúl fölértsd Isten akaratját!

Bízott elverődött Viktor, menyecske-korában se különben. Rítt, de azért állta.

Majd később magához ébredt Péter. Lesímul az arca, megállt a melle keményen. Főnt aranyporban úsztak a bárányföllegek, a nap tüzes szekere most gurult le a szemhatáron. Nagy, elhelyezkedett békesség terület a porta környékére.

Bakacsi a színben öklére hurkolta a csikó kötőfékjét. Megindultak ketten a kapu felé. Bodri vágyódva pillantgatott utánuk. Péter felé villantott:

— Gyühetsz.

Igy patallérozta el az asszony előtt. Nem mert az fölnézni, nagy becsületben állt most előtte a gazda! Péter odamordult neki némi magyarázatkép:

— Vásárt éroz a csikó. Hordja el a kánya azt a foglalót!

— Úgyis sánta, — vélekedék Viktor igen készségesen, a lóra példázva.

Az ember nem adta vissza másodszor a szót. Ennyi is elég, különben még elbízná magát az asszony. Ezt elkerülendő, a kapuból rárivallt.

— Hé! Te meg befelé a városba a jányért! Öleg volt a kószálásból! Vasárnapra, mire möghirdetik őket, itthon lögyön mind a kettő. Mögértöt-ted?....

A kapu bevágódott és mint egy mély, fölszabadult lélegzet: édes széna-illatú szél libbent elő a rétek tájékáról.

P. Gulácsy Irén.

ANYA KELL!

Nagy házi bál. A két szememmel
iszom a táncot és a fényt.
A táncolókon átborzongott
a mámor-szél és rabjaként
lohol nyomán az ösztön-ember
kacagó, csoda-szomjuhozó csapata...

A háziasszony félig pörén
táncol. A haja tűz-teres.
Fehér, vörös fáklyázó démon.
Szerelmi rajz van kék-eres,
élő, fehér, bársonyló bőrén
s körülötte keringenek a lepke-szívek.

Mintha vad örömből
pezsgőzne: úgy suhan tovább...
„De hozzá lép a nevelőnő,
súg... és a tág szobákon át
hallatszik, hogy a pubi bömböl:
„Anyá kell, anyá kell, anyá kell, anyá kell!“

A tánc megáll... de tova tombol...
A vörös démon kinosan,
idegesen kimegy fiához
s mikor látom, hogy kioson
a kacagó sokadalomból:
lopakodva utána megyek magam is.

Ott ül cifrán az ágya mellett.
A pubi sír. Oly idegen
ez a kis lény: véletlenül jött...
A kivágásból hidegen
büszkélkedő megörzött mellet
sose szopta a kis nyafogó idegen...

A pubi sír, pedig körötte
 sereg huszár, baba, bohóc ...
 Egynek sincs szíve ... A helyében
 fűrészpor, szalma, gyatra kóc ...
 Színes kóc-álmok kitömöttje
 a bohóc, a huszár s ez a szép anyamell ...

Kituszkolom a szép ügyetlent
 és kiveszem a szívemet:
 a pubi nézi, tapogatja,
 játszik vele s nevet, nevet,
 vele kacagva bomlik, fetreng
 a bohóc, a baba, meg a hetyke huszár ...

A gyermek játszik és elalszik.
 ... Behallom a buja zenét ...
 Valami szörnyek muzsikálnak
 a fáradt földön szerteszét,
 tempózzák a pokoli lakzit
 „s csecsemők kara sír: anya kell, anya kell!

Emberfaló-gyarak zenéje
 az anyák másik táborát
 becsalja s a kenyér-haláltánc
 kiszívja a szívük bíborát ...
 Egynek sincs teje és meséje
 „s csecsemők kara sír: anya kell, anya kell!

Ív nőnek fel a nemzedékek,
 mint gyárakban a masinák:
 gvilkolnak pontos számításal,
 gép-hidegek és gép-símák ...
 Élvezet-gépek, munka-gépek
 s hadi gépek örök zaja mostan a föld ...

— De az Idő mesék hullámán
 bölcsőket ringat édesen ...
 S anyátlan kornak szégyenén át,
 át tangó-tempón, négyesen,
 át süketítő gyári lármán
 csecsemők kara sír: anya kell, anya kell!

Mécs László.

SZEGŐDÉS.

Kurta decembervégi délután szürke drapériája hull a kép fölé: három gyermek és az anya üldögélnek a tágas ebédlőben. A két kicsi a megkoppasztott karácsonyfa alatt játszik, a nagyobbik az asztalnál ül a gyermekujság fejtörői felett. Az anya az ablaknál kézimunkál. Szemével néha nyugodtan, puhán végigsimít a három gyermekén.

A hálószoza felől a nagymama jön.

NAGYMAMA: Nem kínálgatózt senki?

ANYA: Senki, anyám.

NAGYMAMA: Szépen leszünk. Pedig hát megmondta szegény apám: rossz a rosszal, de rosszabb a rossz nélkül! Anna pakkol?

ANYA (*súgva*): Indul is, csak Lica ne hallja, mert felsírja a házat.

NAGYMAMA: Hanem Borit legalább ne hagyj harmadikáig. Akkor telik bé az esztendeje.

ANYA: Azt mondtam neki, ha maga helyett mást állít be, abba' a perche' mehet.

NAGYMAMA: Kit hogy hozzon? Ki keres helyet óesztendő délutánján? Csak a szemete.

ANYA: Ha meggondolom, mennyi ügyes leány kínálgatózt az ősszel!

NAGYMAMA: Késő bánat — ebugatás. Én már akkor mondtam, hogy rosszul választottál. Szegény anyám is úgy tartotta, hogy a kalapos cseléd mind haszontalan.

ANYA: Nekem se tetszett, hogy nincs könyvük és hogy felpénzt sem fogadtak el.

NAGYMAMA: Beálltak valami vendéglőbe. Az ilyen csákós fehérnépet ott szeretik, nem ahol nyolckor kaput zárnak.

ANYA: Szóltam a főpedellusnénak. A vén Gilindné is ígérte, hogy küld.

NAGYMAMA: Hát hiszen majd akad, mert az idén szűk a kenyér.

ANYA: Azt lesem itt az ablaknál, nehogy elfogja más, ha jön vagy egy.

NAGYMAMA: De jól nézd meg, kit veszel a házadba... Idős ne legyen, mert az makacs. Fiatal se, mert az gyenge. Ne legyen mutuj, — de kitanult se! Nagyon szeretnék már egyszer egy kedvemrevaló leányt.

ANYA: Az nehéz dolog.

NAGYMAMA (*sértve*): Miért volna olyan nehéz?

ANYA (*mosolyog*): Mert anyám a régi jó cselédek világából való.

NAGYMAMA: Jó lesz, ha az alkuhoz felköltesz, ha nem is lenne még özsonnaidő.

Elmegy a hálószoza felé. Darabig csak a gyermekszavak hallatszanak.

LICA (*bubáját ringatva, mesél*): És azt mondja akkor a béka-mama:

Ke-ke-ke

Ke-ke-ke

Kedden-kedden.

PEJKÓ (*boltos. Csomagol a képzelt vevőknek*): Kettőre bors, ötre paprika, tízre szegfűszeg. Huszonötre csokoládé.

LICA: Boltos úr, adjon csokoládét a leányomnak, hogy aludjék.

PEJKÓ: Sze' alszik.

LICA: Ki mondta, hogy alszik? Sze' folyton sír!

PEJKÓ: Hát én nem hallom!

LICA: A vevőit hallja?

PEJKÓ: Persze.

LICA: Na, én is úgy hallom a bubát!

PEJKÓ: Igenis kéremássan, elküldjük a csomagot, kifli-utca, zsemle szám alá.

LICA (*követelőn*): Hallja, csokoládét!

ZOLTIKA (*befogja a fülét*): Jaj, ne lármázzanak úgy, nem tudom törni a fejemet!

ANYA: Ha nem játszodtok szépen, elijesztitek az aranyos csikót és semmit sem tesz éjjel a cipőtökbe.

Lent a nagy kapu csattan, a lépcsőn nehézkes lépések. Kopogás. A folyosó felőli ajtó megnyílik. Fiatal, félig-meddig városiasan öltözött paraszt nő jön be. Fején a kendő mélyen behúzva. A kopott plüsskabátjára kötött hárászkendő s a bőráncú barna szoknya idomtalan gomolyaggá tesz. A cipőjére darócbocskor van húzva, a kezén daróckesztyű, ujjatlanul szabva. Az ajtónál, a félhomályban áll meg. Nagyon félénken szól.

DIFTA: Kezit csókolom, nagysága. Táj Zoltika, táj Pejko. Táj Alica.

ANYA: Csak nem maga az, Difta?

DIFTA: De én vagyok, nagysága.

ANYA: Hát maga mit keres nálunk? Tán egy jó cselédet kínál.

DIFTA: Abiza instállom, magamat... Ugyé, nincs egy csepp cselédje a nagyságának.

ANYA: Nincs, de majd akad. Én magát nem tudom megfizetni. Fene nagy damna lett magából.

DIFTA: Nem kérek sok bért.

ANYA: Aztán különben is, kiviselte volt magát.

DIFTA: Egy kis kenyeret, tésztát ha elvettem... Fiatal voltam, kívántam. De mondja, nagysága, nyúltam én ingekhez, zsebkendőkhöz?

ANYA: Nem fogadott szót soha anyámnak. Feleselt vele.

DIFTA: Úgy megjavultam! S a gyermekeket akkor is szerettem. Ugyé Pejko, szerette Diftát?

A két kicsike már figyel. Pejko közelebb jön. Vastag hangon bizonykodik.

PEJKÓ: Szerettem, biza, csak Zoltika szégyelt magával sétálni menni. Félt, hogy azt hiszik, hogy maga a felesége.

ZOLTIKA: Pejko, ne beszéljen butaságokat.

ANYA: Hát lássuk a vásárt, Difta. Egyszer tudjam, mit kér.

DIFTA: Hát mit ad a nagysága?

ANYA: Kérjen maga.

DIFTA (*haboz*): Az az egész csak... hogy egy baj van.

ANYA: Miféle baj, tán beteg?

DIFTA (*lehajtott fejjel*): A gyermekemet is idehoznám.

ANYA: Mi, hát maga férjhezment?

DIFTA (*elfordul s az ajtó felé mondja*): Nem.

ANYA (*pillanatra tanácstalan, aztán*): Zoltika, eredjetek, terítsétek meg az asztalt a kishabosban uszonnához. (*Mivel a fúcska habozik.*) Egykettő, hozzá kell szoknod, tudod jól, hogyan maradunk. (*Zoltika szede-lőzködik.*)

PEJKÓ: Én szeretek asztalt teríteni!

LICA: Én is. A leányom is segít.

ZOLTIKA (*lenézően*): Sok belőle a haszon.

ANYA: Menjetez csak! Törekenyt ne adj a kezökbe!

Mindhárman elmennek a folyosó felőli ajtón.

ANYA: Hát maga szerencsétlen, mit csinált?

DIFTA: Nem vagyok az első, se az utolsó...

ANYA: Persze, dicsekedett nekem tavaly az utcán, hogy az új helyén minden vasárnap kimenője van. Rólunk pedig azt terjesztette: rossz hely. Látja?

DIFTA: Ó, dehogya! Mindig szerettem a nagyságát.

ANYA: De jobban tetszett ott, ahol a feje tetején sétálhatott. Most sírhat.

DIFTA: Sírta is eleget, majd kivakult a szemem. (*Nyugtalanul az ajtóra néz.*)

ANYA: Aztán mennyi idős a gyermek?

DIFTA: Két hónapos.

ANYA: Mi? Két hónapos? Hát maga azt hiszi, hogy én síró masinát fogadok pénzért a házamba?

DIFTA: Hát nem hagyhatom el magamtól, amíg szopik!

ANYA: Akkor menjen csak vele szépen a régi gazdájához, ahol olyan jól volt dolga.

DIFTA: Az kidob a gyermekemmel. Kidobott már az ősszel, amikor látta a bajt.

ANYA: S én persze lássam szívesen!? Most nőttem ki egy cseppet a gyermeksírásból!

DIFTA: Itt nagy a ház, elfér a konyhán.

ANYA: Majd anyám fejibe bög éjjelente, hiszen éppen a konyha mellett van a szobája.

DIFTA: Alszok a mosókonyhán.

ANYA: Hogyne. Bölcsődét rendezek be magának, külön fűtéssel.

DIFTA: Jön a tavasz.

ANYA: Jön. Hozzák a farkasok a havasról...

DIFTA: Mosok is, vasalok is. És csak százötven leut kérek. Az csak nem lesz sok?

ANYA: De maga mindig torkos volt, most rémítőt ennék a szoptatással!

DIFTA: Na. Sze' azért kérek olyan keveset.

ANYA: S aztán milyen kényelmes volt! Mi lesz ezután, ha éjjel nem alszik! Nappal, a munkája mellett fog szundikálni.

DIFTA: Hát mit csináljak, nagysága lelkem?

ANYA: Menjen férjhez a gyermeke apjához.

DIFTA: Sze' kisült, hoogy házas, Szebenbe'!

ANYA: Szerencsétlen! Hát maga ilyen buta? ... Persze, csendőr?

DIFTA: Csendőr. Jeronymnak hívták, mint a gyermeket. Csúf név, de az apjáié.

ANYA: Tudja mit? Perelje be tartásért és menjen haza az apjához, amíg talpra teszi.

DIFTA: Most jövök hazulról, Pazsidáról. Mostohám kergetett el. Aszonta, eddig is csak azért tűrt, mert hátha lesz eszem és elfürösztöm.

ANYA: Igaz, maguk úgy szokták.

DIFTA: Én nem fürösztöm el, én szeretem Jeronymkát. (*Ismét az ajtóra néz.*) Menyek egy cseppet ki, elhullattam a zsebkendőmet.

Kimegy és kisvártatva visszajön.

ANYA: Hiszen szép dolog, hogy szereti a gyermekét, de nem kívánhatja, hogy én tartsam. Anyám kettévág, ha itt kapja magát s a gyermeket.

DIFTA: Hát nem kérek, csak száz leut. Száz leun csak befogad?

ANYA: Semmi pénzen. Ha maga fizet, akkor se. Mindig rest volt, torkos és nyelves, most még gyermeket is szerzett. Hát azt hiszi, hogy én bolondgombát ettem?

DIFTA: Nem, — hanem hogy jószívű.

ANYA: Egye meg, ahogy főzte. Kiöltözött, kihízott nálam és akkor — most két esztendeje — itthagytott nagy diadallal, hogy megy nagy bérre. Hát most már legyen boldog a bérivel.

Zoltika bejön a folyosó felől.

ZOLTIKA: Mamuka, kérem jönni, kitenni a kávé.

ANYA (*feláll*): Jó, fiam. Költsd fel nagymamát ozsonnálni.

DIFTA (*elibe áll. Szorongva*): Jaj... ne költsek fel az öreg nagyságát. Először alkudjunk meg.

ANYA: Ejnye, ne bosszantson. Elvégeztük a dolgot.

DIFTA: Nyolcvan leun is maradok.

ANYA: Itt nem a pénzről van szó, tudja. Nem lehet, s nem lehet. Punktum.

DIFTA (*megfogja Zoltika kezét*): Ne menjen, drága! (*Az anyához*): Hát elkerget, mint a mostohám? Hát csak jobb szíve van, mint egy mostoha anyának?

ANYA: De hát kije vagyok én magának?

DIFTA: Jó, nem is lát akkor engem többet.

ANYA: Isten hírvél!

ZOLTIKA (*kiveszi magát Difta kezéből*): Jaj mamuka, én megyek, Pejko belenyúl a tejekbe és Lica azóta a székre mászott, hogy elérje a cukortartót! (*Kimegy a folyosó felé.*)

DIFTA: Csak aztán azt mondom, nekem azért mégis jobb lesz, mint a nagyságának.

ANYA: Úgy? Akkor mért nem indul oda, ahol olyan jó lesz magának?

DIFTA: Mert én veszem Jeronymkát és még ma beugrom vele a pazsidai kompnál a Maros lékibe.

ANYA: Ismerem az ilyen beszédeket.

DIFTA (*egy kis fontolás után*): Hát mondja, nagysága. Mikor én — most hét esztendeje — beálltam, hány gyermeke volt?

ANYA: Mit számadol maga engem?

DIFTA: Zoltika volt csak meg. Én csak hozzá voltam állva. Hát

zúgolódtam én, hogy még abba' az esztendőbe' Pejko megszületett? Nem mostam neki szívesen? Nem hopocáltam eleget?

ANYA: Javítottam a bérét! Külön kapott egy pár cipőt.

DIFTA: Aztán másfél év se tölt bé és Licával lett úgy a nagysága!

ANYA: Hogy maga milyen szemtelen!

DIFTA: De zúgolódtam? Nem én vájtam ki mindakettőt az első nyomorúságból?

ANYA: S aztán? Mit akar ezzel mondani?

DIFTA: Azt, hogy én négy esztendeig voltam a nagysága gyermekeinek a rabja, de a nagysága az enyimmel engemet télvíz idején az utcára dob, a Marosba kerget!

ANYA: Én nem kergetem, maga beszél számárságokat!

DIFTA: De odakerget. És én avval aztán elvégeztem. De a nagysága ittmarad ezekkel a drága gyermekekkel! S aztán mit tudja, mit ér meg velök, hogy a másét a vízbe kergette! Amért cselédé, amért bitang, azt is számon tartja az Isten!

ANYA (*megáll, tündődik*): Nézzünk oda, mi nem járja meg az eszét!

DIFTA: Igen, igen, majd nem lesz nyugta, meglássa! Se éjjele, se nappala. Hát még ha valami szerencsétlenség lesz velük!

ANYA: Ne kiabáljon, bolond maga? Mondja meg, hogy mit is akar tulajdonképen?

DIFTA: Itt akarok maradni!

ANYA: Izé... ha valahogy lehetne!... De hát képtelenség. Egész nap sírni fog.

DIFTA (*kezd vérszemre kapni*): Fogad hozzá a nagysága egy kicsi leányt, aki rengeti.

ANYA: Menjen... bizonyisten felképelem. Még mit nem?

DIFTA: Nahát én csak azért mondom, hogy akkor dolgozhatok egész nap.

ANYA: Anyámmal kéne beszélnem.

DIFTA (*rémülten*): Csak az öreg nagyságát ne költsek fel! Mondtam: nyolcvan leu elég lesz! De siessünk. (*Az ajtó felé néz.*)

ANYA: Mit mind sürget? Hagyjon gondolkozni.

DIFTA: Éhes vagyok, szoptatok. Nyolc kilométert jöttem.

ANYA: Kap aztán kávé. De ki kell gondolnom, hova tegyem magát.

DIFTA: Én azalatt behozom. (*Indul az ajtó felé.*)

ANYA: Mit hoz be?

DIFTA: Jeronyimkát.

ANYA (*meglepve*): Hát itt van?

DIFTA: A kapu alatt hagytam, a ruhás átalvetőn.

ANYA: Azt is elhozta? Álljon csak meg, alávaló, hiszen maga egész biztosra jött?

DIFTA (*sebtiben*): Most nem állhatok meg, sze' megfagy! (*Rohan kifelé. A folyosóra nyíló ajtónál beleütközik a nagymamába.*) Kezit csókolom, öregnagysága lelkem! (*Gyorsan kisurran.*)

NAGYMAMA: Miféle lárma, lótás-futás van a házban? A szememet bé nem húnyhatom! A földszintről nagy sírás hallatszik fel!

ANYA (*némi zavarban*): Fogadtam leányt.

NAGYMAMA: Ügyest?

ANYA: Diftát.

NAGYMAMA: A pazsidait? ... Ezt? ... Jézus Mária! (*Ijedtében leül.*)

DIFTA (*visszarohan*): Nagysága! Nagysága! Ellopták.

ANYA: A pakkját?

DIFTA: Jeronyimkát!

NAGYMAMA: Mit ordítózik ez itt?

DIFTA: Az elébb még ott volt, mikor megnéztem! Aludt. És a nagysága addig húzta a dolgot, hogy ellopták! (*Jajveszékél.*)

A folyosóajtó kinyílik. Lica és Pejko berohannak.

LICA: Mamuka, mamuka, képzelje! Folyton mondtam, hogy nekem olyan bubát hozzon az angyal, amelyik igaziból sír! Képzelje, most elhozta az aranyos csikó!

PEJKÓ: Bizonyisten, mamuka! A kapu alá tette és meghallottuk a sírást!

ANYA: Az Isten szerelmére, mit csináltatok vele?

PEJKÓ: Bevittük a konyhába melegedni, a tűz elé!

DIFTA (*kifelé siet, a gyermekek utána*): Tuláj Doamne, meggyújtják!

NAGYMAMA: Miféle kölyökről van szó?

ANYA: A ... Diftáéról ...

NAGYMAMA: Gyermeke van? Diftának gyermeke van? És te befogadtad?

ANYA: Istenem ... csak nem tettek kárt benne a gyermekek?

NAGYMAMA: Gyermeke van és ez befogadta! (*Az égre néz.*)

Difta visszajön, karján a bebugyolált gyermek. A kicsikék alig bírva lépést tartani, jönnek utána.

DIFTA (*kitakarja a gyermek arcát. Büszkén*): Ugyé szép gyermek? (*Mutatja az anyának, a kicsikék ágaskodva nézik.*)

ANYA: Bizonyisten. Fene egye meg magát, Difta, de ügyes.

LICA: Az enyém! Az enyém! Adják ide! Nekem hozta az aranyos csikó! (*Toporzékol.*) Én fogom rengetni!

PEJKÓ: És nemcsak sírni, de ordítani is tud, úgy ordított az elébb, igazán! Jobban ordít nálam!

NAGYMAMA: Hát ha ez nem bolondokháza! (*Összecsapja a kezét.*)

ANYA: Majd lesz valahogy ... (*Elszántan.*) Megmondta nagytata: rossz a rosszal, de rosszabb a rossz nélkül!

R. Berde Mária.

HULLÁMMORAJ.

(Viareggio, 1925 május 6.)

Szürke tenger és szürke ég.
 Ó, véghetetlen szürkeség!
 Zajongva száll a sok sirály.
 A lágy eső halkan szítál.
 Vonagló, méla vízmoraj,
 Örök-egyhangú mélyi dal.
 És mégse, mégse szomorú.
 Ó, szürke, szép, komoly borúl!

Ó, szürke tenger-távolok,
 Lám én is, én is itt vagyok.
 Az a hatalmas furcsa szél,
 Amely nem tudni merre kél,
 Eddig sodorta csónakom,
 S most ülve szürke partokon
 Fontolgatom, elmélgetem
 Harminchatéves életem.

Mily különös, hogy itt vagyok,
 Hogy hallom az örök habot
 A véghetetlen ég alatt.
 Hogy annyi minden elmaradt,
 Hogy annyi volt és annyi van,
 És el fog ülni nyomtalan,
 Mint harsogó hullámhadak
 A fövényen elomlanak.

Mily különös: Ma itt vagyok
 És holnap tán már új habok
 És friss szelek ölelik át
 Életem ingó csónakát,
 Új tengerek és új egek,
 Új szürkeségek intenek
 S holnapután új partokon
 A régi zúgást hallgatom.

Mondd, mondd, te gazdag szürkeség:
 Mi jöhet új élembe még?
 Amit a szív tud sejteni,
 Ami emberi s isteni
 Engedtetett a föld színén:
 Mindent megértem, éltem én.
 Már minden volt. Hogy élhetem
 Még gazdagabbá életem?

Ha jönne most az alkonyat,
 Amely bezárja útamat,
 Úgy hagynám itt a szép nyarat:
 Békétlen vágyam nem maradt.
 Úgy hajtanám le arcom én
 A hívó Isten kebelén,
 Mosolygón, érten, gazdagon,
 Halk Tedeummal ajkamon.

De hogyha élnem méretett,
 Ha zúgnak még a tengerek,
 És ismeretlen partokon
 Kell még kikötni csónakom:
 Kedves nekem ez Akarat,
 Melytől vitorlám megdagad
 S amely hajóznom rendelé
 A láthatatlan part felé.

Csak zúgjak, örök habok:
 Én is egy kis hullám vagyok.
 Testvér nekem a mélyi dal
 S a lelkem rá rimet sugall.
 Ó, édes ülni köztetek,
 Hullámok, rimek, életek,
 S hallgatni szívem halk dalát:
 Az öröklét mély dallamát.

Sík Sándor

AZ ELSŐ HONFOGLALÁS.

Barna kéregvértü, büszke tölgyek zúgtak
 vad scytha-fülébe furcsa dalokat.
 Verecke tetején bíbor-tüzek égtek
 s Latorca vizében alkony-árnyak úsztak.

A part fölött állt, mint bronzból öntött bálvány
 s bámult az Ígéret-völgy felé Kusid.
 Hosszú kelevéze az új földbe mélyedt —
 S vígan lobbant a toll hód-süvege szárnyán.

Latorca ágyából ezüst-köd gomolygott —
 S a túlparton halkan megrezzent a cserje:
 kékszemü szláv leány meritett a vízből,
 méla dalt dudolt és Kusidra mosolygott...

Rimpek Jenő.

HAYDN NYOMÁBAN.*

Kismarton. Eszterháza. Itt élt huszonkilenc éves korától harminc esztendőn át. Legszebb férfikorának örömét és boruját őrzik ezek a falak és a régi-régi messzenéző s messzelátó fák. Szinte kiválaszt-hatja őket az ember, fiatalok között keresve az öregebbjét. Ez a platán együtt volt harminc éves vele, ez a fenyő talán a társát vesztette el, hogy kará-szonykor az ő szobácskájában világítson, ez a tölgy takarhatta a hirtelen záportól s ezek a frissen porondozott utak alighanem akkor is úgy kanya-rogtak, amikor ő járt rajtuk.

A kastély nagyszerű hangversenytermének freskós falain mint örökké leszedhetetlen színarany zenei pókhálók ülnek kedves, szelíd, megnyugtató melódiái. A zenekari karzaton (bálok alkalmával itt játszottak) az elhagyott kótaállványok mintha most is őt sírnák vissza. A szekrényekbe rakott hang-szerek közül nem egy úgy feketik most is, ahogy ő tette helyére. A kamara-zene-szoba gyertyáinak lecséppent viasza századokig elél. A tömjénfüstös házi kápolna orgonájának sípjából maig sem kellett kifujni a port; minden vasárnap felemelően búgnak, mint mikor ő öntötte beléjük áhítatosan fohászokodó lelkét.

Ezeken a padlókon járt, ezeken a lépcsőkön ment fel naponta, ezeken a szobákon lépdelt végig ezüstesattos kifogástalan cipőjével. Az avult kövek lábnyomtól kivájt lépcsődarabjaira fél rálépni az ember, hátha ő ment erre... cipője sarkának helyére is üvegburát kellene borítani.

A soktemplomú, kis, németes városkában nem sok ház épült fel azóta. Az övé is ott áll a kastély melletti rosszul kövezett, szűk utcán. Egyemeletes, hatablakos. Rajta a régi magyar emléktábla, befestve. Az új, a német, tün-döklök. Mély kapualj, a csekélyke udvaron szivattyúskút. Két szűk feljáró és összesen négy szoba. A rövidlátó üvegtáblák mögött szinte észrevesszük parókás, csúnya fejét, amint belebámul az unalmas ősi esőbe s annak vonalaiból hosszú rajzos melódiákat válogat ki. Pelargoniák az egyik ablak-ban, néhány mályva az udvaron s a flaszterkövek között alig taposott zöld fű. Tizenegy évig lakott itt a mester. Azelőtt két házát tűz emésztette fel. Úgy kapta ezt ajándékba hercegétől. Körülötte mind hercegi épület sorakozik. A képzelet ráfogja némelyikre, hogy melyikben laktak hercegi muzsikusok. Az egyikben a szép olasz énekesnő, Polcelli Lujza élt. Kőből faragott lant a kapu fölött, két kis szoba, négy kékszemű ablakkal, a falak enyhe sárgák, emelet nincs s a léckerítésen át színes üveggömbök aljában árvácskák, nefelejts és szőnyegvirágok.

Haydn ablakából jól látni ezt a szelíd helyet. Sokszor leste lakóját az

* A cikkemben előforduló új adatokat dr. herceg Esterházy Pál szíves engedelmével jegyeztem le.

öregedő mester. A feleség, a bécsi borbély pazarló, házsártos és korlátolt leánya, rút jelenetek közt szidalmazta érte. A „bestia infernale“ bárdolatlan hangja mintha most is csattogna a dühtől, mire Haydn felteszi széleskarimájú puha kalapját, veszi hosszú botját, felhúzza foltatlan kesztyűjét s nyugalmat színelve, keseredetten fordul ki az alacsony kapun. Száz lépésre a kastély, arra tart. A hárpia utána les az ablakból s féktelen haragjában a keze ügyébe akadt kőalapokat a tűzbe vágja.

Pedig talán csak egy kézsók jutott a szegény mesternek a szép Lujzától.

„Bestia infernale“ — az özvegyen maradt férj szavai.

Eszterháza a hercegek nyári palotája volt, Kismarton az állandó udvar. Eszterháza a vígság és ünnepek kivételes helye. Kismarton olasz várkastélyszerű épülete (eredetileg várszolgálatra épült) nehézkes falaival nem illet annyira a könnyedségek zeneköltőjéhez, mint Eszterháza.

Estoráz (Eszterháza) épületrajzának finomságai, csipkés vonalai valami szépséges francia királyleány gráciáját ontják. Mintha Haydn derűjéhez építették volna ezt a grandiózus és mégis keccses palotát.

Hogy milyen élet volt itt, emlékezetesen írja le, mint szem- és fültamu, Bessenyei György, a testőr költő, aki Haydnról és zenekaráról is beszél, bár az „Esterházai vigasságok“-ban névszerint nem említi a mestert.

Egy zene-nap így telhetett el:

Hajnali derengésben a kastély kapujánál, mely a vasmunka világremeke, megáll négy alak. Egyszerre felcsattan négy kürt ébresztő szava. Haydn vadászindulójának sürgető hangjai töltik be a kastély óriási köralakú udvarát. Megmozdul az épület, szolgák futkosnak, hozzák a fegyvereket, lovakat, apródok szaladgálnak, főurak, fejedelmek serege köszöntgeti egymást. Az elsőemeleti nyitott erkélyen áll Fényes Miklós, a pompa-kedveléséről így nevezett herceg, a háziúr. Egyszerre csend. A királynő jön le a lépcsőn. Nyeregbe segítik, a herceg jobbára lovagol s nekiszalad a mezőnek a sereg. A nagy kapunál huszonnégy Esterházy-gárdista öles sorfala tisztelve, a kürt-kvartett vidámító hangja száll utánuk... jaj a nyulaknak, rókáknak és fácánoknak.

A versaillesi szépségű kastély a fácánoknak köszöni létét. 1760-ban még kis erdőszlak állt a helyén, mely a vizenyős, dús fácántermő rétet őrizte. Mária Terézia többször jött testőrezredeséhez vendégségbe vadászatra. A szűk erdőszlak bizony nehezen tudta jól ellátni a királynőt.

— Igen szeretem ezt a helyet, de sajnálom a kíséretet, alig van hoi meghúzódnok.

— Felső, mához egy évre olyan kastély áll ezen a helyen — felelte Esterházy —, amelyben megtalálhat minden kényelmet.

És három év alatt berendezve állott a mai-épületek.

Míg az urak vadásztak a muzsikaházból, mely ma is épségben áll a kastély mellett, hangszeres emberek igyekeztek a főkapu felé. Kilencórai próbára mentek. Haydn-papa is benézett a próbaszobába, amelynek falai ma is hangszerekkel vannak telerajzolva, de a tanítást rendszerint az első hegedűsre, Tomasinire bízta. Neki előírás szerint a hercegi előszobában kellett várakoznia, hogy megkapja az aznapi zenére a parancsot. Ennek műsorát naponta maga a herceg állította össze.

Délután megjött a vadászsereg s öt órakor kezdődött az ebéd, mely

alatt Haydn teljes díszben (a zenekari tagok is tündöklően tiszta egyenruhában), rendszerint *Divertimentó*kat játszottak. Egy-egy kedveltebb olasz vagy német operarészlet is felhangzott, sőt a mester szinfóniáiból nem egy.

Ebéd után a társaság a tündéri gazdagsággal ékes francia parkban sétálgatott, míg a zenekar sietett az operába.

Napvilágon kezdődött az előadás, mely rendszerint egy komoly és egy víg operából állott. Az előadások olyan tökéletesek voltak, hogy Mária Terézia nem egyszer mondta:

— Ha jó operát akarok hallgatni, Eszterházára megyek.

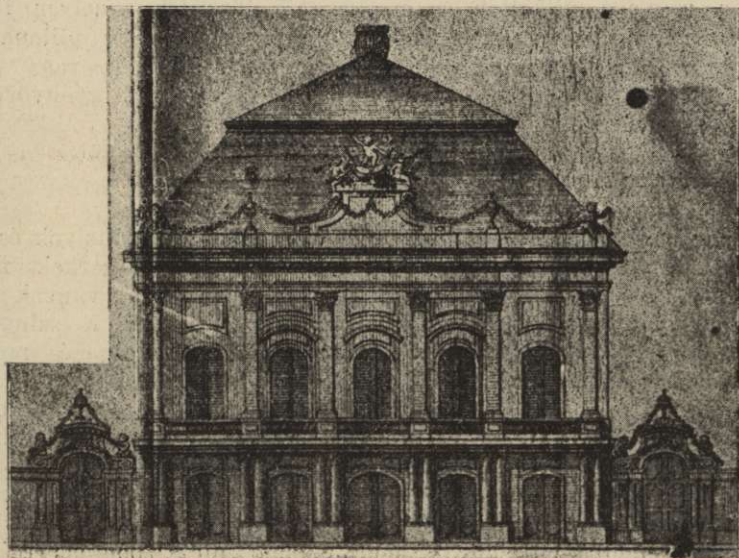
Opera után a társaság átsétált a szemben levő marionett-színházba. Ott szintén Haydn vezényelte a zenekart, s „Philemon és Baucis“, vagy „Didó“ partitúrájának és szcenikájának szépségeiben gyönyörködtek.

Amint látjuk, Haydn sok munkával élt. A napi programm sokszor kamarazenével és szólójátékokkal is súlyosodott, úgyhogy alig tudjuk elképzelni, hogy mikor maradt ideje a komponálásra, pedig rendkívüli termékenysége és szorgalma az egész zenetörténelemből kiemelkedik.

Az eszterházi udvarnak egy 1784. évi németnyelvű leírása maradt fenn. Szerzője ismeretlen s a könyvet magát sem emlegetik. Elálmétkodtató tartalmából a zenével összefüggő fejezeteket s az operaház rajzát melyet eddig nem ismertünk (az operaház helyén most tündéri rózsalugas áll), itt közöljük.

Operaház.

A bejáratól hatalmas kettős feljárattú, díszes vaskorlátos fölépcső vezet a hercegi nagypáholy két ajtajához és egyúttal a karzatra. Mellette mindkét oldalt toilette-helyiségek. Ezt a nagypáholyt piros márványból készült oszlopok támasztják alá, melyek egy harmad

Az eszterházi operaház.

magasságig aranyozott pálcákkal vannak díszítve. Az oszlopfejek is aranyozottak.

A mennyezet szépen festve, a karzat díszes táblákkal és római pillérekkel díszítve. A pillérek köze kis mélyedés, melyben asztalok s felettük nagy tükrök állnak. Az asztalok márványból készültek, rajtuk drága szép indiai porcellán vázák és pompás aranyozott karos gyertyatartók. A karzat a földszintről felnyúló és félkörben átívelt díszes pillérekön nyugszik, a korlát teljesen aranyozott, finom bőrrrel bevonva. A nézőtér elején mindkét oldalt köralakú páholyok vannak, mögöttük szépen és drágán berendezett helyiségek kandallóval, divány-nyal tükörrel, órával és egyéb szükségesekkel. Ezeknek a páholyoknak is van kívülről külön feljáratuk. A majdnem négyszáz nézőt befogadó földszintre három egymás melletti bejárat vezet. Az oldalfalaknál elhelyezett négy fehér kályhában fűtöttek. A színházban az uralkodó szín a piros, zöld és arany: a fényes világítást tükörfalra elhelyezett fali karok adják. A külső homlokzat római pillérekkel és öt ívalakú üvegezet ajtóval ékes, melyekből három egy rizalitot alkot. Tizenkét finoman kidolgozott jón oszlopon a homlokzaton végigfutó erkély nyugszik, melyre a hátulso helyiségekből lehet jutni. A főpárkányon dobot verő és trombitát fúvó géniuszok szoboresoportja áll, vázákkal és virágfüzérérekkel díszítve. A színpad széles és mély. Mögötte két öltözőszoba a színészek részére és mellettük a dús és pompás ruhatár. Naponta váltakozva hol komoly, vagy víg olasz operákat, hol német vígjátékokat adtak elő. Az előadásokon a herceg a hat órai kezdetnél mindig pontosan megjelent. Leírhatatlan gyönyörűségben van itt része szemnek és fülnek. Az egyszerre felharsanó zenekar s a hangszerekből kiáradó megható finomságok, majd a leghevesebb forték hatják át a lelket, mert a zenekart Haydn, a nagy zeneművész vezényli, aki mint karmester, a herceg szolgálatában áll. De a ragyogó világítás, a megtévesztő díszletek, amelyen felhőkön lakó istenek ereszkednek le s szállnak fel és egy pillanat alatt eltűnnek, hogy gyönyörű kertnek, varázsos erdőnek, vagy pompás teremnek adjanak helyet. Minden fülnek és szemnek gyönyörűségére. Az operaház mellett jól berendezett kávéház van.

Marionett-színház.

Szemben van az operaházzal és elég tágas, de páholyok és karzat nélkül. A nézőtér barlanghoz hasonló, ahol a falak, sarkok, nyílások különböző lépcsőkkel, kövekkel, kagylókkal, csigákkal vannak borítva és világításnál különös, érdekes látványt nyújtanak. A színpad elég nagy, a díszletek nagyon szépek, a bábuk jól elkészítve és pompásan felöltöztetve. Tréfákat, vígjátékokat és operákat adtak elő. Például „Alceste“-t, amit Mária Terézia kegyesen megdícsért és megcsodálta a gyors s észrevétlen változásokat. Színre került „Gibraltár megszállása“ is, művészi előadásban. Ez a színház talán egyetlen a maga nemében. A színházban és az operaházban az előadásokat mindenki ingyen látogathatta.

Közvetlen a marionett-színház mellett áll a pompás és gazdag narancsház és az üvegházak. Az épületek körül óriási park terül el,

kétoldalt terraszokkal lépcsőzetesen elhelyezett virágszőnyegekkel, melyeket gyermekcsoporttal, vázákkal és zöldre festett virágkosarakkal díszített, kőből faragott korlát szegélyez. A virágszőnyegek szélén s a kastély körül mindenhol — amíg az időjárás megengedi — narancsfák díszlenek, Kőoszlopos vasrács vezet az épületektől a két kapuig, amelynek pillérein géniuszokkal ékített bronzvázák vannak. A kapunál a hercegi testőrök állnak vártát. A testőrség százötven válogatott, szép, kiképzett gránátosból áll. Többnyire hat láb magasak s a herceg alattvalóiból kerülnek ki. Egyenruhájuk sötétkék kabát, piros hajtókával és fehér övvel, fehér a mellény és a nadrág is. Sapkájuk fekete prém, sárga ellenzővel. Egyrésziük Kismartonban állomásozik a hercegné őrizetére; ott teljesít szolgálatot kapitányuk és főhadnagyuk is. A hadnagyoknak Eszterházán van a szállásuk. A tisztek egyenruhája rendkívül díszes.

A hercegi könyvtár 1773. évi konvenciók könyve szerint Haydn József 1761 május 21-én lépett szolgálatba. Fizetése évi 400 forint, koszt és bor volt. 1762 június 25-én 200 forint javítást kapott s 1763 május 1-én bor- és kosztmegváltás fejében napi 30 krajcárt. 1771 december 1-től naponta 1 meszely tiszta bort és évente 6 öl fát. 1776-ban új rendszer alapján kötöttek szerződéseket a zenekar tagjaival, melynek értelmében Haydn évi fizetése 782 forint volt, ezenfelül 9 akó tiszta bor, 6 öl fa, évente egy nyári vagy téli egyenruha. Mint orgonistának járandóságai: 4 mérő búza, 12 mérő rozs, $\frac{3}{4}$ mérő dara, 300 font marhahús, 50 font só, 30 font gyertya, 30 font zsír, 9 akó bor, 1—1 akó káposzta és zöld főzelék, 1 drb disznó, 6 öl tüzifa, 2 ló és a szükséges fuvar. Az 1801. évi konvenciók könyv szerint Haydn fizetése 700 frt. Harminekilenc éven át kapta az udvartól természetbeni járandóságait s fizetését; özvegy, gyermektelen és németül, olaszul, franciául, angolul beszél.

A konvenciók könyvek csaknem mindegyikében van valami szó a művészek járandóságairól, úgyhogy ha e könyvek évi sorozata teljes lenne, 1761-től pontosan össze lehetne állítani a Haydn-zenekar és az Esterházy-operaház teljes létszámát. Egyik feljegyzés szerint a zenekar és énekkar 57 rendes és 11 pótagból állott. Pílyen megkülönböztetések voltak: első és második „klasszisú szopránista, baritonista, hegedűs“.

A zenekar legnevezetesebb tagjai a Tomasini-k voltak. Három Tomasini működött egyszerre. Alajos, 59 éves, egy második Tomasini Alajos, 43 éves, Eszterházán született, nős, 9 gyermek atyja. Tomasini Antal Kismartonban született, előbb komornyik volt, aztán első versenymester.

Tovább lapozva, Hummel János Nepomuk nevére bukkanunk, aki Haydn utódja volt. A pozsonyi születésű híres muzsikus fizetése 2300 frt, 3 öl fa volt s szabad lakás Kismartonban és Bécsben.

A zenekar nagyszerű hangszereken játszott. Ezek nagy része a híres magyar hangszerkészítő Leeb-család gyárterménye volt. A konvenciók könyvben megtaláljuk Leeb Jakab nevét is, aki valószínűleg hangszerfelügyelő volt az udvarnál. Fizetése 800 forint, lakás és 3 öl fa.

Ugyanitt olvassuk Haydn János nevét, aki 1771 augusztus 28-tól állott szolgálatban. Tenorista volt, 25 forint havi fizetéssel és 30 forint karszolgálati díjjal. A nagy Haydn második öccse volt, Mihály után következő

testvér. Mihály jőnevű szerző és karmester volt. Öt évig a nagyváradai püspök, majd haláláig a salzburgi érsek szolgálatában állott, mint dóm-orgonista és karnagy. A hercegi kótatár több kéziratát őrzi, melyek legnagyobb részét egyházi jellegűek. Érdekes, hogy a nagy Haydn és Mihály kézíratai igen hasonlítanak egymáshoz. Haydn József rendetlen természetű ember volt s ópuszaiból sok elveszett, melyek közül nem egy Haydn Mihály neve alatt jelent meg, sőt ez fordítva is megtörtént — mindkettőjük hibáján kívül.

Elsler József neve is szemünkbe ötlük a régi könyvből. Ez az Elsler a híres táncosnőnek, Elsler Fanninak az apja. Kótamásolója (kopista) a hercegi zenekarnak. 1779 július 14-től állott udvari szolgálatban s a fizetése lakáson kívül 5 mérő búza, 10 mérő rozs és 3 akó bor volt. Kismarton városában több Elsler Fanni-émlék van. A táncosnő balerina-ruhája, cipője, fátyolkosztümje és fényképei.

A konvenciók könyvekben megnevezettek közül csak Bauer Ferenc vadászkürtös tudott magyarul. A nagyváradai püspök szolgálatából jött Kismartonba, ahol 62 éves korában 31 éves szolgálati ideje volt.

Kívülről még három magyar embert találunk a névsorban. Az egyik Mogyoróssy József, a gyermekkar és az erdésznevelők „magyar professzora“, évi 342 forint fizetéssel. A másik Loránt Mihály, a gyermekkar felügyelője; a harmadik pedig Lendvay Gábor, aki Rechnitzben született, s valami „számfeletti“ állásban működött. „Valamit magyarul is tud“, jegyzi meg róla a konvenciók könyv. Érdekes volna bővebben ismerni ezeket a magyarokat, különösen Lendvay Gábort. Alighanem valami kalandos mentendő volt.

A hercegi kastélyokban három Haydn-képet őriznek. Egyik sem ismeretlen, de azért szólunk róluk, mert olyanok, mintha három különböző emberről festették volna. Kettő életnagyságú mellkép s a harmadik hatalmas kétméteres vászon.

Az egyik mellképet Grundmann nevű udvari piktör festette. Haydnnak ez a legszűnyább s valószínűleg a legjobban hasonlító képe. Zöldes díszruhában van, sűrű ezüst sujtással, háromnegyed profilban néz s a *szeme kék*. A másik, a sokkal ismertebb „Haydn-papa“-kép. Festője ismeretlen. Itt is zöldes a ruhája, de nem díszes. Fekete dús nyakkendője emeli ki fehérparókás arcát. Hosszúkás, szántott, kenetes, svábos arc. Jelentéktelen szemöldök, finom, gúnyos *száj, kék szem* és hideg tekintet. Egyik képén sem látszik a zseni. A nagy vásznon íróasztal előtt ül, kezében lúdtoll s előtte kótapapír és tintatartó. Mellette oldalt Apolló-szobor. Fekete bársony dolgozóruhában van. Fehér csipkés kezelője finom muzsikuskézre borul. *Petyhüdt száj, lecsüngő alsó ajak s barna szem*.

Íme a kortársak, a festők tévedése. A *szem*, amely egyedül is annyi, mint az egész arc, csaknem mint az egész ember, két festő ecsetjén kék, a harmadikén barna. Gyakori tévedés. Liszt Ferenc képein is előfordul. Beethoven szeméről is kétféle egykorú feljegyzésünk van. Ady Endre szemét legnagyobb koloristáink egyike, Rippl Rónai József, emlékezésében koromfeketének írja le, holott melegbarna özsze volt.

A zenekarnak csaknem teljes kótaanyaga megvan. Egyrésze Kismartonban, de a java Eszterházára került, természetesen még az osztrák megszállás előtt, éppúgy, mint több a hangszerek közül is. Százhusz olasz és hetven német opera teljes kótaanyaga (Stimmje). A kótalapokat alig sárgította meg az idő. Olyan épek, hogy akár rögtön játszhatja egy zenekar. Ezeket az erős, vastag kótapapírokat a hercegi papírgyár készítette. Az operákon kívül sok mise, oratórium, kántáta teljes zenekari anyaga megmaradt.

Sokkal értékesebbek Haydn kéziratai, melyeket kitüntetéseivel együtt hálából végrendeletileg a hercegi családnak hagyományozott a mester. Ismeretlen, kiadatlan kézirat egy sincs, de itt van: *L'infidèle Delusa*, *La fedelta premiata*, *La Pescatrice*, *Il Mondo*, *Le speciale*, *La Canterina*, *Orpheus und Euridice*, *Acis e Galatea*, *Le Midi*, *Krisztus hét szava* (oratórium), vagy 16 szimfónia, áriák, dalok, öt mise, indulók, nokturnók, négy divertimentó, menuettek, két vonósnégyes és néhány apróbb szerzemény eredetije.

Mint érdekesség említendő egy *kánon*. Barna rámába, üveg alá foglalt huszonnégy kótasorozat. A kánon és összhangzati szabályok szemléltető huszonnégy képe. Latin, német és olasz szöveggel. Haydn kezeírása. Nincs kiadva.

Haydn zenekarának hangszerei közül: 14 hegedű, 3 gordonka, 1 nagybőgő, 6 kürt, 2 üstdob, 1 fagot, 1 klavecin, 2 gyönyörű bariton s apróbb ütő- és madárhangokat utánzó hangszer látható. A mester Stradivariusának húrjai is megvannak. A vonóshangszerek nagyrésze töredezett. Mesterkezek munkája, de nem elsőrendű mesterművek. Pedig sok Stradivarius és Guarnerius műremlék volt valamikor ebben a zenekarban.

A díszokmányok és díszérmek csaknem mind megvannak: A francia Institut National „Organisatio“-ja, melyben Haydn mint tag szerepel. Az amsterdami „Maatschappy der Verdiensten“ díszokmánya Haydn számára (1801). Az „Institut National“ tagsági oklevele Haydn József részére a köztársaság 10. évéből. A „Conservatoire de Musique“ megtisztelő irata Haydn József részére (1805 jún. 26). Az „Institut National“ zenei szakosztályának tagsági levele Haydn József számára a köztársaság 13. évében. Messidor 1-én. Haydn József bécsvárosi díszpolgári oklevele (1804 április 1). Ezüst díszérem Haydn József, mint a párizsi Institut National tagja számára. Ezüst díszérem a párizsi „Conservatoire de Musique“ tagja részére. Arany díszérem (Gatteaux-tól) a Teremtés első párizsi előadása alkalmából (1800). A pétérvári filharmóniai társaság arany díszérme Haydn Józsefnek (1802). Kis aranyérem Haydn Józsefnek az „Académie des Enfants d'Apollon“-tól (1791).

A mestert Kismartonban temették el. Bécsből a francia bevonulásokozta zürzavarban hozták ide s a híres Kálvária-templom alatti egyik tömegsírba került. Hogy történhetett ez? Senki sem tudja. A sírokat hatalmas kőlapok takarják, melyeken a halottak nevei és temetési évük olvasható.

Az egyik ilyen egyszerű kőlapon áll a mester neve s a sorban ő az ötödik. Előtte és utána énekesek, muzsikusok kerültek ide. Életének társai közé került halálában is. De a tömegsír utolsó lakója nem ő. Évek múltán még három heregei alkalmazottat temettek ide, úgyhogy nyolcan fekszenek egy kőlap alatt. A heregei család, amelynek a mester mindig dédelgetett embere volt, bizonyára mitsem tudott erről. Hogyan történhetett hát? Érthetetlen...
Papp Viktor.

CSIPKERÓZSA.

Egyedüllét sorsvárában rokkás-széken heverek,
Rokkás-székem behálózzák kúszó indák, levelek,
Száz év óta idekötnek elbódító rózsaszárral,
Ezerbogú szövedéktől alig mozdul már a vállam;
Kezem, fejem álmotól lankadt, fáradt,
Besző a pók is egyre jobban
— És nő a csend, betölti már a várat —
Én nézek kábán mind e csenddel szemben,
Megállt az orsó elfáradt kezemben,
A szívem már csak néha dobban.

Mesebeli álmovárban magánosan élek én,
Szomorú-víg csendességben, árván e nagy földtekén,
Árván, mégis boldogságban a merengő álmovárban,
Alig, alig verő szívvel, melyben szelid megnyugvás van.
Az életrokka áll, — zajától félek
És, tétovázom: jobbra, balra? —
Én már csak édes-bús álomban élek,
Hol mindig több és több a fátylas emlék,
Föllebbentvén a múltból szöttes kelmét,
Elöttem áll a kép kitakarva.

Egyedüllét rózsafája elvarázsolt engemet,
Rózsacsokros levelekkel valósággal eltemet;
Beleheltem illatmérgét: elaludtam, megdermedtem,
Elvarázsolt álmom alatt százéves vén anyó lettem.
Meddig tart még e kábító varázs?
Mikor törik meg bűvös szókra?
Vagy már való e lassú hervadás?
— Kinek hatalma volna isteni,
Százéves álmom elrebbenteni?
— Hol késik a királyfi csókja?

Debreczeny Lili.

AZ EZÜST SZARVAS NYOMÁBAN.

I.

Az est kékes homályából ki-kicsallantak a tornyok. A város alatt apró tábortüzek égtek. Messze sejtelmesen hallgatott az orosz síkság. A láthatár szélén komor erdők függőnye húzódott meg feketén. Néha lovasok vágattak bele a lassan elterülő éjszakába és messziről is idáig hallatszott, amint az őrszemek köszöntötték egymást:

— Hahó. Vigyázz. Hahó.

Messze, amerre csak el lehetett látni, egymásután gyúltak ki az őrtüzek a síkságon. Itt is, ott is fel-felcsillant a rőzse rőt fénye, s a mezőkben tűzgyűrűk villantak meg. A legfelsőbb gyűrű tüzei még bíborvörösön égtek, a másodikéi is még tisztán csillogtak, a harmadik már halványabban, a negyedik sápadt csillagokat rajzolt a párás levegőbe, az ötödik már messze, valahol a sötétedő erdők lábánál pislákkolt, mint ki-kialvó mécses-sor. Néha vad kiáltozás verte fel a csendet.

— A tábormester lovasai — mondta csendesen valaki a tábortűz mellett.

— Azok. Az őrségeket vizsgálják — szólt a másik.

Ismét csend lett.

A tábortűz mellett három harcos ült. Hanyatfeküdtek a fűvön és néztek fel az égre. Az ég kék volt és tiszta. Ezer csillag kacagott a hideg magasságban és a hold tányérja lassan gurult felfelé.

— Az őrcsillag — szólt az egyik.

— Az. Éppen olyan, mint a nagy folyók között.

— Üllüd... — szólt az, aki eddig hallgatott.

A megszólított felállt. Fiatal, karcsú legény volt. Árnyéka hosszan elnyúlt a tűz világánál a fűvön, el egészen a lovak csoportjáig. Állt és a kérdezőre nézett.

— Zádor bátya...

— A lovak?

— Fűvet esznek...

— Látsz valamit?

Üllüd teste még magasabbra nyúlt és a szeméhez emelte a kezét. Elnézett a tábor fölött a messzeségbe.

— Ühüm. Mind az öt őrség-öv tüzei égnek.

— Jó.

Ismét csend. Aztán Zádor ismét megszólalt:

— Tar még nem jött vissza?

— Nem.

— Késik...

Üllüd nevetett.

— Dolga van.

A városra mutatott. Zádor felkönyökölt.

— Veszett nagy város.

— Szép.

— És azok a fatornyok.

— Ott lakik az istenük.

A harmadik is megszólalt. Öreg, viharedzett arcából fellángoltak a szemei.

— Csak ott?

— Azt mondják...

— Nem a Tűzben?

— Nem a.

— Sem a Napban?

— Nem a.

— Furcsa.

— Biz' a.

Nevettek. Mind a hárman. Az öreg Kullancs aztán sokáig morgott még.

— Az a hegyessapkás, az kicsoda?

— Melyik?

— Aki ma reggel kijött a vezérek elé.

— Az... Igor, a fejedelem...

Ebben a pillanatban kürtök harsantak meg a városban. Sikoltottak, reesegtek, üvöltöttek. Zádor felugrott.

— Mi az?

Kullancs csitította.

— Semmi. A békelakoma... Kiov ünnepel.

— De sápítoznak...

— Ez a szokásuk.

Ismét leültek. Üllüd nézte hosszan a csillagokat. Sóhajtott. Az öreg Kullancs pislantott egyet.

— Ehe.

Üllüd felfigyelt.

— Szóltál, bátya?

— Mit óhajtozol?...

— Eszembe jutott...

Nem folytatta. Kullancs csendesen kuncogott.

— Tudom. Bársony...

Üllüd elpirult.

— Igen. Bársony.

— Aztán szép?

— Szép-e? Mint ez a csillogó éjszaka. Otthon a folyamközben.

— Tudom. Mikor fiatal csikó voltam... Magam is...

— Mit csinálhat?

— Nem tudod?

— Nem én.

— Te ló...

Üllüd felkapta a fejét.

— Bátya.

— No, no. Hát mit csinálhat. Ő is néz a csillagos égre. Erre észak felé, amerre Kiovót sejti. Te lurkó...

Üllüd ismét sóhajtott... Aztán boldogan nevetett.

— Gondolod, bátya?

— Gondolom. Így van ez már ecsém... Hanem hallod-e? Te talán jóllakhatsz a csillagokból és Bársony szemeiből, de én ehetném...

— Minket nem hívtak a lakomába — dörmögte Zádor.

— No, no — csitította Kullancs — nem azért, de már este van, Üllüd.

— Megyek már.

— Azt az ürücombot...

Üllüd nekilátott a combnak. Nemsokára illatos pecsenyeszag kavargott a levegőben, amint a fiatal vitéz a hosszú nyárson forgatni kezdte a húst. Már éppen készen volt, mikor lódobogás hallatszott a város felől. A sűrű sötétben felcsattant az őr szava:

— Hahó. Ki vagy?

— Testvér... — hangzott a sötétben.

— Honnan jössz?

— Kiovból.

— Hogy hívnak?

— Tar.

— Jelszó?

— Etel-kuzu...

— Szerencsés estét.

— Neked is...

A lódobogás közeledett. Kullancs a jobb oldalára fordult.

— Tar jön. Ehessünk.

A lovas odaérkezett a tábortűzhöz.

— Szerencsés estét.

— Neked is — szólt a három vitéz.

— Esztek?

— Ühüm...

Tar leszállt a lováról. Megsímogatta a ló nyakát, aztán odavezette a többihez. Majd visszajött. Leült ő is a többi mellé.

— Hát te már jóllaktál? — kezdte Zádor.

— Jól, a kutya.

Kullancs nevetett. Aztán Tar oldalába bökött.

— Hát nem ízlett?

— Nem való az magyarnak.

— Kióvi étel?

— Kióvi...

— Hát eszel?

— Igen.

Nekiesett az ürücombnak és falta, mint aki három napja nem evett. Üllüd bort hozott. Ittak. Zádor megszólalt.

— Szép volt.

— Akinek.

— A vezérek?

— Még ott vannak.

— Hát kiegyeztek.

— Ki.

— Váltásdíj?

— Tízezer kióvi márka.

— Csak?

— Évente.

- Az más. Aztán.
 — A szövetségeseik, a kúnok száz ifjú szolgát adnak.
 — Csak?...
 — És negyven tevét...
 — Mi a csuda az?
 — Az a púpos.
 — Minek a?
 — Teher hordani...
 Nevettek mind. Szélesen és gúnyosan.
 — Megteszi a ló...
 — Hát még?
 — Száz szekér menyét- és nyest-prém.
 A szemek felcsillantak.
 — Ez már igen...
 Tar legyintett a kezével.
 — Van a kióvinak annyi, mint fővény Etelközben.
 — Leányt nem adtak?
 — Minek a. Azokból?
 Elhúzta a száját. Üllüd megfogta a kezét.
 — Hát nem szépek?
 — Szóké. Csupa lencsőke... Nem kell. Kettő volt szép, de azt nem adják...
 Fölcsillant a szeme, mint a máglyatűz. Üllüd is megmozdult.
 — Mondd má...
 — Ott ültek a főasztalnál. Igor fejedelem lányai. Szépek. De nem nekünk valók. Az egyik, a szebbik, már jegyes is. Oleg hercegé, aki fejedelem lesz az öreg Igor után... De a többi... A legutolsó is szebb Etelközben, mint ezek a sápadt deszkák...
 — És ló? — szólt Kullancs.
 — Ezer...
 — Ez már igen — verte a térdét az öreg. — Jó adófizető... Megérte a vért.
 — Meg, — hagyta rá Üllüd.
 — Ezt a mai véres nagy csatát... — mondta Zádor.
 — Még van valami, — szólt Tar.
 — No, mondd.
 — Szövetség a kúnokkal.
 Zádor felmordult.
 — Ez ismét az öreg Álmos terve...
 — Hallgass, Zádor, — csitította Kullancs. — Nincs is itt. Otthon maradt Etelközben.
 — Hát nem vagyunk mi jók, magyarok?
 — Hát igen, — mondta csendesen Kullancs is.
 — Minek a vért keverni?...
 — És a hadat...
 — Reggel még minket ölt...
 — Este csókold meg...
 — A mi vérünkötől véres a keze...
 — Most szorítsd meg...

— Sebaj — kiáltotta Kullancs —, kibírja még a kunt is a magyar. Igyunk.

A boros tülkök ismét kiürültek. Zádor magában dörmögött.

— Daloltál nekik? — kérdezte Tartól.

A lantos vitéz csendesen felelt.

— Nem értik azok meg.

Ittak. Üllüd felpiszkálta a tüzet. Kullancs hanyatfeküdt ismét. Nézett fel az égbe és dúdolt. Aztán megszólalt.

— Tar testvér...

— Bátya...

— Tudod-e azt az öreg dalt, melyet még Lebédiából hoztunk?

— Az ünőszarvas dalát?

— Ühüm...

— Ühüm...

— Hát azt mondd csak el nekünk...

Tar ivott a tülökből, aztán rákezde:

Ezüst szarvas, csodaszarvas,
 Ūzd, magyar, ūzd,
 Rengetegen átszöke'lő,
 Hajtsd, magyar, hajtsd.
 Bársony fűvön, hegyen, völgyön,
 Vizen, tűzön, folyón, éren
 Menj, magyar, menj.
 E'ötted az ezüst szarvas, elötted a csodaszarvas,
 Soha meg ne állj,
 Bársony fűvön, hegyen, völgyön,
 Ūzd, magyar, ūzd...

Tar arca kipirult, szeme csillogott. Az égen fényesen ragyogtak a csillagok. Messze, az orosz mezőkön tábortűzek égtek. A városból kihallatszott a sípok és kürtök danája, de ott a tábortűz mellett az a három harcos nem látott mást, mint az ezüst szarvast, a csodaszarvast, amint elöttük rohan és nem hallott mást, mint az ősi ének szavát:

Bársony fűvön, hegyen, völgyön
 Soha meg ne állj,
 Ūzd, magyar, ūzd...

A keresztények Istene után 887-et írtak. Éjszaka volt az orosz síkságon, éjszaka, amely arra a napra szakadt, amely napon a magyarok megvették KioV várát...

II.

Az előreküldött lovasok lóhalálban vágattak vissza.

A lovakról csak úgy szakadt a hab. Egy-kettő ki is dűlt az útban. Csak Zádor és egynéhány lovas bírta még a gyilkos iramot. Hovatovább több és több vitéz maradt el. Már csak Zádor lova futott. Mikor a mezőre ért, ahol a hazatérő sereg éppen pihent, a ló összeroskadtt és Zádor csak nagynehezen tudott kiszabadulni alóla. Átrohant az őrszemeken.

— Vezetetek a Vezér elé — kiáltotta.

A Vezér sátora egy kis halmon állott. A vitéz beomlott a sátorba.

— Vezérem...

Árpád vezér haragosra vonta össze bozontos szemöldökét.

— Vitéz...

— Uram, rossz hír...

A Vezér kardjához kapott.

— Odahaza?

Zádor lehajtotta fejét. Hajfonatjai elfödtek egészen az arcát.

— Már jönnek a menekülők...

Árpád vezér arca haragtól gyúlt ki.

— Ki tette? Ki merte?

— A bolgár.

— Ördögfajzat.

— Feldúlta Etelközt. Az otthonmaradott őrséget megrohanták, az öregeket leölték, az asszonyokat elhurcolták. Aki menekülni tudott, az jön...

Árpád megragadta a vitéz vállát.

— És apám?

Zádor lehullott a földre:

— Megölték Álmos vezért...

A fejedelem felordított:

— Lovamat!

A leggyorsabb lovasok száguldottak vele... A nagy síkság, amely a folyók között terült el, csupa üszög és hamu volt... Amerre a lovak vágattak, felgyújtott sátrak és holttestek. Porfelhőben menekülő szekerek, nők, zokogó nők, gyermekek, síró gyermekek. A fejedelem kíséretében lovagolt Üllüd is. Az első menekültől megkérdezte:

— Bársony?

A menekült szomorúan nézett a vitézre.

— Elrabolták.

Üllüd felordított:

— Bársony, Bársony.

Egyszerre a fejedelem tekintetét érezte arcán. Lehajtotta a fejét. A fejedelem szeme azt mondta:

— És a haza? A bársonyos fűvű haza?

Árpád lova csak lassan tudott előrehaladni a holttestektől. Ott a vezéri sátor helye. A fejedelem odament. A romok közt, ősz fűrtjein aludt vérrel, korommal Ügek fia, Álmos, a bölcs és nagy Vezér. Holtan. A fejedelem leszállt lováról és ölébe vette atyja véres fejét.

— Apám...

A többiek távolabb álltak...

— Népem... — mondta a fejedelem és könny szaladt le az arcán. Aztán hátra szólt kísérőinek:

— Immáron nincs hazánk. Temessétek el a holtakat.

Táltosok jöttek.

— Uram...

A fejedelem felállt.

— Álmos vezérnek halom épül. Rá máglyát rakjatok. Holttestét tegyétek rá és égessétek el.

Estére elkészült a máglya. És akkor rátették a vezér holttestét. Meg-

gyújtották a rőzsét és a piros lángnyelvek, mint áldozati lángok csaptak fel a néma égre. A táltosok gyászdalokat énekeltek s a síposok szomorúan fújták:

Ezüst szarvas, csodaszarvas,
 Űzd, magyar, űzd,
 Rengetegen átszökellő,
 Hajtsd, magyar, hajtsd.
 Bársony fűvön, hegyen, völgyön,
 Vizen, tűzön, folyón, éren
 Menj, magyar, menj.
 E'ötted az ezüst szarvas, előttd a csodaszarvas,
 Soha meg ne állj,
 Bársony fűvön, hegyen, völgyön,
 Űzd, magyar, űzd...

Amikor a holttest elégett, a fejedelem felemelte a fejét:

— Ismét nincs hazánk. Mióta napkelettől bujdosunk, ki tudja hányadik. Új hazát keresek. Aki akar, marad.

— Megyünk veled.

— Kiovbán mondták, nyugat felé van egy ország. Pannonia. Attiláé volt. Vár ránk.

— Megyünk veled.

— Kívánom, hogy végre megpihenjen népem. Odamegyünk.

— Vezess. Vezess.

— Holnap indulunk. Addig még temesetek...

A gyászsípok ismét szóltak.

Bársony fűvön, hegyen, völgyön
 Soha meg ne állj,
 Űzd, magyar, űzd...

Az égen nem volt csillag és lábuk alatt feldúlták a földet, amely eddig táplálta őket. Etelköz... Az utolsó éjszaka, sátortalanul és földtelenül...

III.

A fejedelem megállt a hegytetőn. Éjfél volt. Sötét éjfél. Vele volt Tar, a dalos, és Bor, a sámán. A legügyesebb sámán.

— Sámán — szólt komoran a fejedelem.

— Parancsolsz, nagyuram?

— Azért hoztalak ide, hogy mondj nekem jövődöt. Mielőtt erre a földre tenné lábát lovam, tudni akarom, mi vár népemre. Vess a serpenyőbe hiuz- és medvecsontot, keverd össze kutyaszőrével, és jósolj. Tar, rakj tüzet.

Nemsokára magasra csapott a láng. A lovak prüszköltek a hideg éjszakában. Az égen hidegen égtek a csillagok. A sámán elővette köpenyéből serpenyőjét, csontokat szedett elő és parazsat rakott a serpenyőbe. Leborult a földre és titózkodó szavakat mormogott. Aztán rászórta a csontokat az égő parázsra. A fejedelem lova nyakára hajolt, s úgy nézett bele a serpenyőbe. A füst fehéreskéken gomolygott fel, átható, nehéz szag űlte meg a levegőt. A fejedelem lova toporzékolt.

- Csillag — símogatta meg a ló nyakát a fejedelem.
 A ló megnyugodott. Ekkor a sámán feljajdult.
 — Jaj, uram...
 A fejedelem csitította.
 — Ne félj. Mit látsz?
 — Vért, uram, vért. Sok vért. Idegen folyó. Szőke, hatalmas férfiak.
 Ravasz császár. Nehéz lovasok. Súlyos kardok. Elpusztul a magyar sereg.
 Csak hét, árva, megcsonkított magyar vánszorog az úton. Ez marad meg
 hírmondónak, uram...
 A fejedelem elfödte a szemét. Majd belenézett merőn a sötétbe:
 — A nép nem pusztul el? Látsz még jövőt?
 — Igen. Sok, sok év...
 — Akkor él... És mit látsz ott a messzeségben?
 A sámán felordított.
 — Semmit. Vagy várj csak... Nem látni az eget a nyilaiktól. Ezrek
 és ezrek jönnek keletről. Apró lovakon. Nyilak, nyilak. Fölperzselt váro-
 sok és falvak. Szőke folyó vidéke. Nagy szekértábor. Körülveszi az ellen-
 ség. Nyíl, millió nyíl, elfödi a napot. Ég a tábor... Vér, vér...
 — Rettenetes — suttogta a fejedelem. — És még mit látsz?
 — Pusztaság, kietlen pusztaság. Éhező emberek, farkasok. Kietlen,
 éhező országában fedéltelenül és kenyértelenül bujdosik a király. Nincs
 gabona és nincs állat...
 — És... és... — sürgette a fejedelem.
 — És újra falu épül a falu helyén és város a városén...
 — Tudtam, tudtam — kiáltotta a fejedelem.
 — És újra magyarok, magyarok...
 — Új csontokat szórj a tűzre, sámán — kiáltotta a vezér.
 A lángok ismét kékesen csaptak föl. A sámán merőn nézett bele a
 serpenyőbe, majd felugrott. A fejedelem lábát ölelgette:
 — Uram, uram... Borzasztó.
 — Ne félj...
 — Rettenetes...
 — Ne félj. Mit látsz?
 — Óriási sírt. Huszonnégyezer magyar holttestét benne. Furcsa,
 hangos fegyverek. Füstjük van és százakat öl meg gyilkos tűzük. Fehér
 turbános ellenség. Sok, sok. Háromszázezer. Gályák egy nagy folyón.
 Fut a király. A lova most megbotlik... Jaj...
 — Mi az?
 — Elvágódott. Kis, szennyes patak... Vége. Halott... Borzasztó,
 borzasztó...
 — Mit látsz még? — szólt a fejedelem remegve.
 — Egy fekete asszony jár a mezőn és temeti a holtakat. Papok,
 katonák, urak, szegények. Huszonnégyezer... Aki még élve maradt, az
 maradodik...
 — Magyar — szólt a fejedelem keserűen.
 — Jaj — hördült fel a sámán.
 — És azután? — kérdezte szorongva a fejedelem.
 — Sötét. Nagy sötét. Százötven év...
 — Borzasztó...
 — De ismét dereng...

- Végre . . .
- Aztán . . .
- Újabb csontokat tégy a serpenyőbe . . .
- Évek, sok év. Jaj!
- Ismét?
- Ismét, uram. Ó, ne menj ide, fejedelem. Ne tedd a lábad e földre.
- Vér. Mindenhol vér. Tűz. Mindenhol tűz. Seb. Mindenhol seb.
- Kishitű . . . Tovább.
- Ne akard, uram . . .
- De akarom . . . Olvass . . .
- Jaj, uram. Nem látod? Mintha csak itt a lábunk alatt volnának.
- Seregek nőnek ki a földből. Itt a lábunk alatt megmozdulnak az erdők.
- Seregek . . . Rongyosak . . . Mezítlábasok . . . Fut az ellenség. És űzi őket a Fejedelem.
- Kicsoda?
- Fejedelem. Úgy hívják, éppen, mint téged . . . Övé az egész ország.
- Vitézek mennek előtte. Dalos, furesa, táncos vitézek, hol rongyosok, hol napdaliák. Cifrák. Tábortüzek . . . És valami barna arcú lény muzsikál nekik . . . Fél szemű vezér . . . Hű. Más vezér. Áruló . . . Akasztófa . . . Jaj?
- Mit látsz? . . .
- Sokaság. Megtépett zászlók a porban. Síró katonák. Fut a Fejedelem . . .
- Rettenetes.
- Igen. Mintha csak itt futna . . . Erdőkön, hegyeken keresztül. Csak néhány híve megy vele. Országokon keresztül . . . Aztán tengernagy vizet látok . . . Ott ül a Fejedelem, árván, egyedül. Harangok szólnak valahol. Valaki sír . . . Egy ősz íródiák . . . Meghalt a Fejedelem . . .
- És azután . . .
- Nem látok semmit . . .
- Tar, paraszat a serpenyőbe. Bor, csontot. Tudni akarom, tudni akarom . . .
- Mit, jó uram?
- Hogy tud-e szenvedni még? Meddig?
- A sámán újabb imát mormolt a serpenyő fölé. Fent az égen kialudtak a csillagok. Az ég komoran hallgatott. A fák, az erdők, a rengetegek rejtelmes némasággal nézték a fel-fellobogó tüzet, s a serpenyő kék, bűzös füstjét. A fejedelem komoran nézett bele a sötétbe. A gondolatai az ismeretlen, lábai előtt fekvő föld fölött jártak, amelynek titokzatos méhe rettenetes rémeket és borzalmas víziókat dob ki magából . . . Alig hallotta már a sámán szavát.
- Sötétség. Száz és ötven év . . . De aztán . . .
- Örvendve kiáltott fel. A fejedelem oda se nézett, csak úgy kérdezte.
- Örömet is látsz? Beszélj, sámán . . .
- Uram, nagy, jó uram . . .
- Beszélj már . . .
- Katonák. Ifjak és öregek . . . Dalolva mennek meghalni. Virág az egész ország. Nagy dalos. Nagy vezér. Nagy ember. Katonák. Vörös sipkájuk van. Katonák. Kasza van a kezükben. Köröskörül ég minden. Gyilkosok, orgyilkosok, rablók. Fél lábú vezér. Lovasok. Piros ruhájuk van, cifra csákójuk és száguldanak, mint a fergeteg. Öreg vezér . . . Apónak

szólítják. Idegen, és mégis magyarral küzd. Tornyok . . . Harangokat szednek le. Egyszerű magyar. Megolvasztja őket . . . Robban. Füst, golyó, talál . . . Diadal . . . diadal . . .

— No, úgy-e — kiáltja a vezér.

— Várj, jó uram, még. Ismét sötétséget látok.

— Halálmadár . . .

— Ölj meg, uram, ha nem igaz.

— Beszélj.

Sötétség. Börtönök. Halál. Fegyver, sok fegyver egy síkságon. Úgy, mint az előbb. Sok ellenség. Olyan pofájuk van, mint a kióviaknak . . . Aztán könnyek, könnyek, sirások . . . Bitófák, temetők. Sok bitófa, sok börtön, sok temető . . .

— Vége . . . — mondta a Fejedelem és feje a ló nyakára hullott.

Hajnalodott. Az ég alja pirosbagyult. A fák és a sziklák égtek a bíbor fénytől.

— Nincs vége, — ordította a sámán.

— Soha, soha nincs vége . . .? Meddig üzzük még a csodaszarvast?

Beszélj hát . . .

— Szörnyek a földön, a föld alatt, a levegőben, a vízben, a víz alatt. Szörnyetegek. Ölnek, gyilkolnak. Az egész világ ég. Milliók hálnak meg . . .

— Ej! A világ . . . Mit fáj nekem a világ . . . A népem . . .

— Ő is. Az is . . .

— A nép nem halhat meg . . .

— De az ország . . .

— Mit látsz?

— Semmit. Ellopják a földet, a hegyeket, a folyókat, a fákat, a városokat. Mindent, mindent . . .

— Hallgatsz el? — kiáltotta a fejedelem . . .

— Ölj meg uram, ez igaz . . . rettenetesen igaz . . .

A fejedelem megfordította a lovát.

— Menjünk tehát vissza . . .

Ebben a pillanatban kelt fel a Nap. Arany tányérja felragyogott. A ló szeme elkáprázott. Toporzékolni kezdett. Hirtelen megfordult. S ekkor a fejedelem felkiáltott:

— Beh, gyönyörű . . .

Lent a lába alatt aranyban fürdött a vidék. Gazdag mezők mosolyogtak fel, kies dombok kacagtak idáig, folyók ezüstszalagja mutatta az utat, hogy merre . . . Messze virágos rétek tarkállottak, gulyák legeltek, falvak füstölögtek, városok terültek el. Virágos paradicsomként ragyogott minden ezen a földön. A fejedelem szeme megtelt könnyel:

— Hazudtál, sámán. Ezért a földért ezerszer is érdemes szenvedni, és ezerszer is érdemes meghalni . . .

Leszállt a lováról, leborult a földre és megcsókolta. Aztán felállt:

— Tar, fújj a kürtödbe. Hadd jöjjenek ide mind. Mert nem kell tovább vándorolni. A csodaszarvast üzni . . . Haza érkeztünk . . .

Tar kürtje ezüstösen zengett. És zengett az erdő, a föld, az ég, zengtek a hegyek és völgyek, zengtek a szívek és zengett minden, mikor a hadnagyok és előkelők fölértek a hegyre. A fejedelem előszólította Kusidot:

— Kusid. Te előre méssz. És megnézed e földet *nekünk* . . . És örömtől reszkető kézzel lemutatott a munkácsi dombokra . . .

IV.

A síkság szélén állott a sereg. Elöl Árpád fehér lova beleharapott a bársonyos fűbe. A patakból vizet ittak az asszonyok és a gyerekek. S a barna, zsiros földbe belevágta szeges kopjáját Töhötöm... Az elővédek hódolók tömegét jelentették. A fejedelem intett kezével és a síposok rázendítettek a régi dalra:

Ezüst szarvas, csodaszarvas,
 Űzd, magyar, Űzd,
 Rengetegen átszökellő,
 Hajtsd, magyar, hajtsd.
 Bársony fűvön, hegyen, völgyön,
 Vizen, tűzön, folyón, éren
 Menj, magyar, menj.
 Előtted az ezüst szarvas, előtted a csodaszarvas,
 Soha meg ne állj.
 Bársony fűvön, hegyen, völgyön,
 Űzd, magyar, Űzd...

Gáspár Jenő.

IKAROSZ.

*A gémet láttam lent, a néma gémet,
 a mély, kavicstarkázta part felett.
 Fehér kagylók közé bukott fejének
 puha párnát fakó homok vetett.*

*Láttam, hülő nap rá hogyan sugároz
 s hogy éri őszi záporok nyila.
 Tragikusabban nem zuhant Ikárosz
 a tenger tajtékos szikláira.*

*Hullám hullám után illant az éjbe,
 s rém lett belőle, bántó torzalak.
 És hetyke gúnnyal cirkáltak feléje
 ezüst páncélban csillogó halak...*

*A gémet láttam lent, a néma gémet:
 temetőjére halkan hullt a hó.
 Jégből a szárnya úgy dermedt az égnek
 mint egy pólusra tűzött lobogó.*

*A tél strázsálta győzelmes-kevélyen
 s a szél zúgott zimankós éneket...
 Magasan, büszkén, fényes őszi égen
 láttál-e már vonuló gémekeket?*

Aprily Lajos.

Reményik Sándor: Atlantisz harangoz. A Napkelet Könyvtárban ezzel a címmel verseskötve jelent meg, e kiadványsorozat első olyan száma, mely napjainkbeli lírikus termékeit foglalja magában. S a „napjainkbeli“ jelző ebben az esetben valóban nem csupán a kortársi viszonyt fejezi ki, hanem azt is, hogy Reményik annyira a mi napjaink lelkének, kedélyéletének és értelmi világának ad hangot, mint rajta kívül talán senki más. A megmátásukért égbe kiáltó hatalmi rendelkezések ellenében fáradhatatlanul hirdeti a megmásíthatatlan érzelmi közösséget az új határon innen rekedt s az azon túlra sodort magyarság között. Magát az elsüllyedt Atlantisz polgárának vallja, s beáll ott egyházfinak s harangozóknak, s az a hang, mely az ő költészetéből sikongat felénk, valóban a lélekharang hangja.

Költeményeinek e legújabb kötete — bár nem tagozódik ciklusokra — nagyjában két csoportba különül. A könyv első fele Kolozsvár-Nagyvárad „mélyéből“ zúgat fel melódiafoszlányokat. Reményik — akár csak régibb gyűteményeiben — itt is „maga a gondolatát vált ember“, de nem a hideg gondolat embere, hanem a fájó és vérző gondolaté. A „gondolatársítás“ is, mely költészetének látszólagos ihletője, valójában nem egyéb, mint rokon érzésekkel, rokon fájdalommal való testvéri, művészösztinteségű társulás. S minden fájdalmak között a hontalanság az, mit minden vonatkozásban, minden analógiában magáévá tesz és magáévá dalol. *Juan Fernandez* című költeménye voltaképp nem más, mint reflexió arra az újsághírré, hogy gyermekképzetünk honát, Robinon elátkozott szigetét a civilizáció partfürdős, menetrendszerű hajójáratos kiránduló helyé „hasznosítja“. Gyermekkorunk álmainak e barbár kifosztása furcsa vigasztaláshoz tereli költőnk képzelmet:

Juan Fernandez hát benépesül,
De pusztá sziget marad még elég:
A messze kontinenstől elszakadt
Sok-sok életdarab, —

Új sors elé vetett hajótörött,
Ki kunyhót épít és tüzet esihol,
Vadakkal viv és Péntekre talál.
Verejtékezik reménytelenül,
S esténként ki-kiáll a hegy fokára.
Es várja, várja, várja a vitorlát,
Míg horizontra szegezett szemét
A tengerrel testvér könny lepi el.

Magyarnak kell lenni, és pedig 1926 magyarjának, hogy a „kontinenstől elszakadt életdarabok“ s az „új sors elé vetett hajótöröttek“ halatán megérezzük azt is, ami ebben a költeményben — hogy is mondjam csak? — Robinon-fölötti...

Reményik szinte beteges érzékenységgel ad hangot ebben a témakörben minden mozzanatnak. Maga érzi és vallja magáról, hogy „egy hazavágyó árva szívverés“ halk ütemének, a rögben is megmozduló léleknek felfogására képesebb, mint a rádió-antenna, ez a „világ póznája“, ez a „fémszálakból ég felé feszített modern obeliszk“. *Rádió-ország a Házsónaárd-tetőn.*) Egy erdélyi román költőnek pedig férfias nyíltsággal vall rokonszenvet, de kezet nem nyuithat: ledöntött szobrok, elnémult harangok kísértének közöttük (*A kinyujtott és visszahúzott kéz*):

Tudom: Te mindezekről nem tehetsz.
De hordozod a „evőztes“ végzetét,
Amint az elbukottét hordom én.

A kötet második fele inkább költőnknek *A műheluből* című könyvével (1924) tart rokonságot. E csoport darabjaiban a tulajdon művészetéhez való viszonyáról mond el meghitt vallomásokat. A Berde Móriának ajánlott *Solness* című versében valódi művészalázzattal helyezi alkotását önmaga fölé:

Felépítettem tornyomat
Magammal magasabbra:
Ember vagyok, gyarló vagyok
Leszedülök zuhanva,
De a torony, mit építettem,
Talan-talan állni fog itten,
Habár ledőltem én.

Az alkotás titkát faggatja a *Hogy jó az ihlet?* című rövid költeményben. Itt is a transcendentális felé mutat:

...én vagyok a „hangulat-halász“,
Kire a végtelenség rálehel.

Régi gondolata Reményiknek a költő és a nő között fennálló titkos örököség. Most az *Egy vérből* című versben így magyarázza a férfilirikusban is múlhatatlanul kitűző feminin vonást:

Egy szív jutott nekik:
Törökny, gyöngéd, könnyen hevülő,
Titok-tudó, értelem-ellenes.

S ezt az örököséget valló konfessziót könyvében nyomon követik a Nőhöz írt költemények: nem a szerelem énekei, hanem a testvéri szeretetét:

Bílnes nehezül és rabszíj fonódik
A szeretőkre a vágy vak tüzeben
De szabadság van a testvériségben.

Alig egy harmadesztendeje, *Egy eszme indul* című kötetét ismertette, behatóbban foglalkoztam e rovatban Reményik költészetével. Természetes, hogy formai tekintetben, a belső szerkezet s a technikai megoldás dolgában ez a mostani gyűjteménye lényeges eltéréseket közvetlen elődjétől nem igen mutat. Reményik különben sem a meglepetések embere: sokkal konzervatívabb természet; s még kevésbé embere a divatesapongásoknak: sokkal igazabb művész.

Az *Atlantisz harangoz* inkább alapérzelmeinek és vezető gondolatainak állandó megújulását és művészi kivirágzását mutatja. Érzékenysége egyre finomodik, már-már szinte a hajcsövesség finomságai felé s gondolati gazdagsága és mélysége szintén növekvőben mutatkozik. „A szót, a kellőt, illőt, épp-oda valót” pedig,

Melynek gyökere földi szenvedés,
Es földi szenny és földi szerelem,
De koronája csillagokig ér,
Es benne zúg a világegyetem. —

ezt a szót egyre gyakrabban megtalálja. Legfrissebb alkotásai legtöbbször eredeti költői látást közlő művészi hitelű, valóban önmagát és másokat felszabadító, a múlt idővel dacoló, „megváltó szavak”-ban.

Rédey Tivadar.

Bevezetés a vallás lélektanába.
Dr. Kühr Flóris ily című könyve (Budapest, Szent István-Társulat, 1925) kitűnően tájékoztat arról, hogy a modern pszichológia mily eredményekre jutott a vallásos élmények magyarázatában. Bevezetőül a valláslélektan fogalmát, tárgykerét

és jelentőségét ismerteti, miközben különösen tanulságosan fejti ki a valláslélektan s a teológia viszonyát. A valláslélektan történetének rövid áttekintése után szerző áttér a vallásos élmények elemzésére, s a hit, az imádság, az áldozat és a lelkiismeret jelenségét boncolja. Azután külön fejezetben tárgyalja a szentek és a misztikusok lélektanát, majd a vallásos életnek az egyénben való kifejlődését vizsgálja. Végül a vallás meghatározását adja, a vallás lelki gyökereit tárja fel s a vallás történelmi kialakulására vet egy pillantást.

Mindezt a sok és sokféle problémát szerzőnk meglepő tömörséggel és világossággal tárgyalja, mindegyik az idevágó legújabb szakirodalomnak gondos felhasználásával. Különösen sikerült a szentek lélektanának vizsgálása. A vallás definíciója, mely szerint az az istenség fölismerése és elismerése az ember részéről — talán túlságosan intellektualisztikus. Ez alapon bajos volna határvonalat vonni pl. Aristotelesnek Istenre vonatkozó metafizikai állásfoglalása és a vallásos élmény, valamint a XVIII. század „észvalása” s az élő pozitív vallás között. Szerző katolikus teológus s így természetesen a katolicizmus vallási jelenségeiből vonja le tanulságait, mint amelyeket legjobban ismer. Ámde viszont a vallási életnek merőben individualis gyökerei kirívóbban mutatkoznak a fokozatosan mindjobban atomizálódó protestáns vallási életben, amint az pl. Észak-Amerika apró felekezeteinél mutatkozik, melyek vizsgálatát némileg nélkülözzük. A művet kitűnő bibliográfia zárja be. *Pauler Akos.*

Gróf Bethlen Margit: A holdog sziget Istene és egyéb elbeszélések. (A Napkelet Könyvtára, 9. szám.) A szépíró mindig szükségét érezte annak, hogy élettapasztalatait, reflexióit s az igazságokat, melyeket megismert, vagy legalább igazságoknak tartott, közölje olvasóival. Minden költői műfaj alkalmas erre s köztük a tanító mese ősidők óta kedvelt volt, mely a tanulságzerű, száraz tapasztalatokat kis elbeszélésekbe foglalta. A mese így a sokaknak érthetetlen, elvont igazságokat mindenki számára érthetőkké, sőt élvezhetőkké tette az által, hogy

konkrét formába öltöztette őket, s hogy tanítás közben mulattatott is. A mesének ősrégi műfaja sok formai változáson ment át az ezópusi kevésszavúság s a lafontainei bőbeszédűség határai között, mindig alkalmazkodva a korhoz, melynek szolgált, de lényegében ugyanaz maradt: mulattatva tanító történetke. Nálunk, mint tudjuk, Fáy András volt a leggazdagabb invenciójú meseíró, kiben tömérdek tapasztalata és bölcsesége mellett megvolt a tanítás olthatatlan vágya s a tapasztalatainak költői formába öntéséhez szükséges sajátos képzület. A modern ember nem szereti a régimódi tanító mesét, mert formáját sablonosnak, didaxiasát merevnek érzi; ellenben örömmel fogadja, ha akad meseíró, aki modern formában, a maga nyelvén szól hozzá. Gróf Bethlen Margit ezek közé tartozik.

Most megjelent kötete negyvenegy rövid elbeszélést tartalmaz, melyek modern mesék. Mindenikben tanulság lappang, de azért nem a tanítás kedvéért vannak írva, mint a régiek általában. A szerző nagyon jól tudja, hogy az emberek nem tanulnak a mesékből; mulatnak rajtuk, helyeslik tanításaikat, de azért maradnak a régiek. Ő — mint minden modern meseíró — csak azért írja meg történetkeit, hogy elmondja gondolatait s kifejezze érzelmeit, melyeket benne az emberi élet számtalan megnyilvánulása keltett; azért írja meg, mert meg kellett írnia, akár a lírikusnak a maga verses övallomásaait. Az ilyen modern mese a líra és epika határán áll, de inkább az utóbbi felé hajlik, azért olvasásakor erősen érdekel bennünket az író egyénisége, azaz jobban mondva életszemlélete.

Szerzőnk meséiből kissé szomorú, kiábrándult, szkeptikusan ironikus életszemléletet olvastunk ki: sok bennünk a bűn és gonosz indulat s inkább mindenben ezekhez ragaszkodunk, semhogy a jóra igyekeznénk, sok bennünk a hiúság és mindenféle gyarlóság, nem tanulunk a jó példából, a fiatal nem hisz a tapasztaltabbnak, világboldogító eszméink sokszor céltalanok, vitáink korlátozottak és meddőek, gyengék és kicsinyek vagyunk, de azért szeretünk zsarnokoskodni a még gyengébbekben, szeretjük az önámító hazugságokat, sokat szenvedünk ártatlanul is, já-

tékszerői vagyunk egy felsőbb hatalomnak s végre a halálban minden elmúlik. A mesék nagyobb része ezt hirdeti, de vannak olyanok is, melyek erős és önfeláldozó, bátor és magasrátörő lélekről szólnak, az élet szépségeiről, a győzelmes ifjúságról. — Különben a meseírók mindig inkább az emberi gyarlóságokról írtak, mint az erényekről, hiszen gyarlóság olyan sok van bennünk, erény pedig oly kevés. A tanító mesékből ezért érezhetünk ki inkább pesszimizmust. Valaki talán azt mondhatná a föntebbi életszemléltre, hogy nem látszik benne világosan valamely szilárd vallási vagy filozófiai meggyőződés egységbe foglaló ereje, de azt csak a kis kötet történeteiből vontuk el vázlatosan, s így természetesen nem fődheti az író életnézeteit a maguk egységében.

De mit használna a bármily emelkedett életszemlélet, ha a meseíróból hiányzanék a művészi alakító tehetség. Ez a szerzőben igazán megvan s meséi éppen ezért eredetiek és szépek. Hogy az emberek nem okulnak a jó példákön, az már ősrégi igazság s a meseírók százféleképen is megírták, de a szerző a *Rovarok gyűlésében* olyan eredeti és megkapó formába öltözteti, hogy egészen új színt nyer. Ez a legfontosabb, ez az „öltöztetés“, de a legnehezebb is. Szerzőnk nemesak jó emberismeretről, ember-megfigyelő tehetségről tesz tanubizonyosságot, mellyel nagyon sok rejtett lelki mozzanatait látja meg az emberi életnek, hanem, mint mondtuk, művészi érzékről is, mellyel tárgyait alakítja. Nem éppen arra gondolok itt, hogy a régi meseírók példájára többször állatokat, növényeket, tárgyakat vagy csodás lényeket szerepeltet emberek helyett nem csekély találékonysággal és eredeti módon. Ez nem lényeges nála. Meséiben mégis legtöbbször emberek, igen sokszor gyermekek szerepelnek (gyermeklélekrajzai különösen finomak), még állat- vagy növénymesében is többször fellepteti őket. A formán, az alakításon inkább az előadás művészetét értem. A szerző először is egyszerű és tömör formába tudja szorítani a mondánivalóját, kevés szóval sokat mond s még többet sejtet, meséiben egy mondattal sincs több a kelleténél. Ez a hatás egyik nagyon fontos esz-

köze. Ilyen miniatűr-műfaj nem tűri a lazaságot, pongyolaságot, bőbeszédűséget, mert az már egymagában is tönkretethetné a kis elbeszélés hatását. Hogy szerzőnk milyen mestere a kompozíciónak, talán legjobban bizonyítják az olyan kis történetei, mint *A gerle*, vagy a *Himpor*, melyekben állat- és embersors párhuzamosan fut egymás mellett, amaz ez utóbbinak szimbólumaként s mindkettő a gyermek megfigyelő lelkében tükröződik.

Másik kiváló tulajdonságuk ezeknek a történeteknek a líraiság, vagy mondjuk, hangulatosság. Egyik sem szárazan szimbolizáló és pedánsan tanítgató, hanem mindegyiknek megvan a maga sajátos hangulata, mely a tárgyból természetesen árad ki. Némelyik finom humorával hat (*A pótkávét*), a másik fölényes íróniájával (*A cserebogarak*, *Rovarok gyűlése*, *A bika*, *Préselt gondolatok*), egyik melanchóliájával (*A törpék erdeje*, *Egy porszem*), a másik tragikomikumával (*A rettentő nagy úr*), az egyik mesehangulatával (*Repülő fák*, *A hókirályné*), a másik megkapó és az emberi lélek mélyébe világító költőiségével (*A palást*, *A szürke fátyol*).

Finom és bájos művecskék ezek a mesék, olyanok, mint egy-egy szomorú, gúnyos, szellemes vagy szeretően megértő mosoly, vagy a szemnek megcsillanó könnye.

Szinnyei Ferenc.

Két pedagógus. A nevelés, az erkölcsök nemesítése és az eszmények ápolása sohasem volt számunkra időszerűbb, mint éppen napjainkban, mikor mindenfelől az erkölcsi züllésnek hihetetlen fertője vesz körül bennünket. Valóságos felüdülés számunkra az két kis könyv, amelyek egy-egy kiváló pedagógusunk nevét hordozzák címük alatt: a Fináczy Ernőé és az Imre Sándoré.

Fináczy Ernőnek néhány kisebb tanulmánya van egybegyűjtve abban a „Világnézet és nevelés” c. kötetben, amely a Kornis Gyula szerkesztésében megjelenő Filozófiai Könyvtárban látott napvilágot. A szerkesztő szép bevezetést bocsátott kísérelőül e gyűjtemény elé, s meleg szavakkal találó arcképét rajzolja meg Fináczy Ernőnek, akiben az erkölcsi jellem keménysége mélyen

érző szívvel és élesen ítélő értelemmel párosul. E *vir integer* ama ritka férfiak közé tartozik, akik minden feladat alkalmával az emberileg megközelíthető abszolút igazság útjait keresik. Tanulmányait is sine ira et studio írja, s az objektivitás ünnepi mozdulatát még akkor is megőrzi, mikor a proletárdiktatura iskolaügyéről szólva, keserű gúnyba és vitriolba márthatná tollát. Az itt összegyűjtött tanulmányok értékes képet adnak szerzőjük gazdag és kiművelt szelleméről. Fináczy attitűdeje a valósággal szemben rendesen a történetírőé, aki meleg szeretettel hajlik közel a dolgokhoz és áhítatos gyönyörködéssel merül el azok egyéniségének szemléletében, de mindenben egyúttal azokat az eszményeket is keresi, amelyek megvalósítása kedvéért vannak a világon. Eszményeit azonban nem a természetből, hanem egy, a természetnél magasabb rendű erkölcsi világból meríti. Amint jellemében sok van az antik bölcsből, úgy világfelfogásában is megőrizte az antik gondolkodás hagyományait: az alacsonyabb értékűt a magasabb értékűből, a relatívot az abszolútból tudja igazán megérteni. Épp ezért valahogyan idegennek érzi ezt a modern világot, ahol mindenki csak szakember akar lenni; az ő nevelési ideálja az egészséges, okos és jó ember, aki sokkal inkább otthon érezne magát Sokrates és Plátón körében, mint egy gyár gépei között vagy a tőzsde őrzőngő tömegében. A mult az ő szemében nem halott valami, de folyton élő élet, mely itt van a jelenben is. „A társas közösség ugyanis nemcsak a mai társadalmat jelenti, hanem az összes elmúlt nemzedékeket is, melyek a művelődésben részt vettek.” Neki is, mint Kármánnak, az ember nemcsak társas lény, hanem történeti lény is. S a történetben élni annyi, mint örök eszményeknek élni. Erre akarnak ráeszméltetni bennünket ezek a tanulmányok. S ezért konzervatív gondolkodó Fináczy Ernő a szónak nem pártpolitikai, hanem igazi világnézeti értelmében.

Ez a világnézet megóvjá őt a racionalizmus egyoldalúságaitól, mert a történeti ember mindig több, mint amennyit a tudomány meg tud fejtetni. Az érzelmű lét mélységei mélyebbről buzognak bennünk, mint a racionális ítéletek. S ezeket Fináczy szerető gonddal veszi figyelembe.

Mily megható melegséggel szól Aranyról, Petőfiről, Dickensről, akikben népük történeti szelleme sűrűsödött egybe valami csodálatos, soha nem ismétlődő individualitásban! Nagyon találon írja azért egy helyütt: „A belátáson és ítélésen kívül kell valami másnak is lennie, aminek impulzív ereje van, ami megindít, ami mozgásba hoz, ami lökést ad, ami valóra váltja az akarat elhatározást, ami energiát ad az akaratnak, mégpedig nemcsak pillanatnyi energiát, hanem a jellemesség érdekében szükséges állandó energiát is. Ez a valami nem lehet más, mint az érzelem.“ Az ilyen nevelő meg tudja aztán érteni, hogy a gyermek lelkének nem a mértan, nem a fizika és a kémia, nem is a grammatika és a szótár a legszükségesebb életeleme, hanem mindezeknél sokkal egyszerűbb és mégis sokkal nagyobb valami: — a szeretet. A gyermek nem gép, akinek a titkát ki lehet fűrkészni, hanem örök csoda, amellyel szemben egyetlen kötelessége van felnőtteknek: a szolgálat abban az irányban, hogy a benne megvalósuló eszmények által még nagyobb csoda lehessen belőle. Fináczy ama nevelők közé tartozik, akiknek örökké új marad a kétezeréves szózat: „Engedjétek hozzám jönni a kisdedeket, mert övék a mennyeknek országa“.

A Magyar Gyermektanulmányi és Gyakorlati Lélektani Társaság Szülők Könyvtára címen egy sorozatot indított meg a „Studium“ kiadásában. Ennek első köteteként jelent meg Imre Sándornak, a szegedi egyetem pedagógiai tanárának munkája: „A családi nevelés főkérdései“. Ez a kis könyv kellemes meglepetés lesz azoknak, akik olvassák, mert sokkal többet ad, mint amennyit szerény köntöse ígér. Egy egész nevelélméletet találunk itt, amely úgy van megformálva, hogy minden tétele a szülői gondolkodással van kapcsolatba hozva. Mert szülőnek lenni más, mint szülői módon gondolkodni. Imre Sándor öntudatos meggyőződésé és élette szeretné tenni e könyv révén is minden szülőben azt a tételt, amely a családi nevelés alfája és omegája, hogy t. i. a szülők a gyermekért vannak. Aki ezt belátja, annak nem lesz nehéz a gyermekkel kapcsolatos mindenféle

tevékenységét úgy szabályozni, hogy ez a tevékenység meg fogja közelíteni a nevelés ideálját.

Imre Sándor izzig-vérig modern ember; át van hatva a modern világ meggyőződéseivel és könyvét is csak így lehet igazán megérteni. Fejtegetései háttérében ott rejlenek a modern világ alkotó principiumai. Hiszi a dolgoknak egyetemes szükségszerűséggel való összefüggését: ennél fogva meg van róla győződve, hogy a nevelőnek semmiféle jószándékú tevékenysége nem tűnik el nyomtalanul, hanem valami formában megmarad abban a lélekben, melyre hatással volt. Kultúránk lényege az ő szemében az élet folyton haladó racionalizálásának folyamata, s a tervszerű racionális munkát nem adná oda az irracionális akarat sokszor tudattalan fellángolásáért. Tetteiben két csillag vezetésére bízta magát: a tudomány és a felelősség ideáira, s ezért az érzelmi ethika helyett, amely csupán a jelenben olvad fel, a jövőről tudó, a következményeket ismerő felelősség-ethikát vall. Ez a könyve is annak a gondolatnak a meggyökeresztetése kedvéért íratott, hogy a szülők *felelős* gyermekeiké, gyermekeik jövőjéért, úgy viselkedjenek tehát, hogy bátran merjék viselni ezt a felelősséget, mert „a gyermeknek szülei iránt való magatartását a szülőknek gyermekök iránti magatartása alakítja“. Nem a szülők kötelességeit, hanem felelősségüket hangsúlyozza, mert hiszi, hogy ennek a fényéről mindenki rá fog találni az ő saját kötelességére. Az itt vázolt alapmeggyőződésből következik, hogy Imrének az az ideális szülő, akinek „mindig a jövő az uralkodó gondolat; azt, ami előttünk van, aszerint becsljük, értékeljük, hogy mit ígér, mi lehet belőle s ehhez mérjük, hogy mit tegyünk vele, érte a kedvező alakulás érdekében“. A nevelés ennek a jövőnek a tudatossá tétele és akaratos építése.

Ezek az alapokon aztán szinte magától adódik mindaz, ami Imre könyvében foglaltatik. A szerző figyelmes és körültekintő elméje szinte aggasztó gondossággal sorolja föl mindazokat a hatásokat, amelyeknek a gyermek fejlődése folyamán ki lehet téve, s mindenre nézve állást is foglal következetesen a maga vezető ideái értelmében. Azonban, akik

nem osztják az ő nagy racionális hitét, azokban sokszor feltámad a kétség a felől, hogy lehet-e oly irracionális lénynek, amelyen az ember, mindig ily racionális irányítania egy még irracionálisabb lénynek: a gyermekek a fejlődését. A nevelés nem kétszerkettő: itt sokszor még annyira sem megyünk a racionalitásunkkal, mint a meteorológiában, ami pedig a távoli jövőre nézve teljesen bizonytalan tudomány. Ez persze nem azt jelenti, hogy bizzunk mindent gyermekeink körül a jó Isten gondviselő kezére, mert hiszen emberi mivoltunkhoz tartozik, hogy megpróbáljuk racionalizálni még azt is, ami teljességgel irracionális. Azokat a tétéleket, amiket Imre könyvének a végén „Néhány tanulság” címen megjelölt, elejétől a végig a magáévá kell tennie minden okos szülőnek. Csak az a baj, hogy mindezek a fejtegetések annyira elméleti jellegűek, hogy nehezen szállnak le ebből a magasból a szülői tapasztalatok termékeny völgyébe. Talán még több taníthatása volna ennek az elmeébresztő és eszméltető könyvnek, ha a szerző leírta volna a szülők, valamint a gyermekek főtípusait, s ezeket az ideális konstrukciókat mintegy odaállítva az elmélet és a valóság közé, a típusok egymáshoz való szülői-nevelői viszonyát fejtegetve ráeszméltette volna olvasóit még világosabban a helyes szülői gondolkodásra. De ebben a mai formájában is merész lendülettel hidalja át a sívár való és az ideálók közti irt és ezzel egy jobb nemzedék és egy jobb jövő eljövételének a hitét csepegteti az olvasó szívébe. Mert abban kétségtelenül igaza van a szerzőnek, hogy a példa vonz, s azoknak a gyermekeik, akik ma öntudatosan szülői módon gondolkodnak, bizonyosan inkább igazi szülők tudnak majd lenni, az „igazi” szónak plátói értelmében. E nemes szándékú kezdet után érdeklődéssel várjuk a sorozat további köteteit.

Nagy József.

Szabó Mária: Felfelé. Regény. Napkelet Könyvtára 10—II. sz.) Az önállósult erdélyi irodalom jellemző műfaja az elszakadás első éveiben a líra volt. S ez természetes következménye az akkori erdélyi magyar élet lázas nyugtalanságának, mely az erdélyi magyar írónak nem enge-

dett időt elmélyedésre. Ennek a belső feszültségekkel telt életnek leghűbb kifejezője éppen a líra volt. A szépprózát sokáig csak novelláskötetek képviselték, melyekbe a szerzők leginkább újságokba, folyóiratokba írt — napisükségletet kielégítő — elbeszéléseiket gyűjtötték egybe. Az utolsó évben azonban megjelent a magyar könyvpiacra az erdélyi magyar regény. Jele ez nemcsak az élet meghiggadásának, a szükségszerű újraorientálódásnak, hanem az erdélyi irodalom megizmosodásának is.

A regényírók élén — sajátosképpen — három nőíró vezet: R. Berde Mária, P. Gulácsy Irén és legújabbban Szabó Mária. Míg az első két név már ismert és jóhangzású minden magyar olvasó előtt, Szabó Máriaé eddig csak Erdélyben ismerték különböző folyóiratokban megjelent novelláiról. Akik ezeket az elbeszéléseket olvasták, már akkor felfigyeltek a magyar határon, Ermihályfalván élő fiatal írónő nevére és várakozással tekintettek írói jövője elé. Új hang csendült meg bennük: megértésé a megnemértésben, a szereteté a gyűlöletben. Az új nemzedék útkeresése, az új nemzedéké, mely a háborúban, forradalmakban, nemzeti összeroppanásban érlelődött meg és melynek lelkére frissen zuhantak rá a sohanemsejtett problémák. Hiszen egyszerre hazuggá váltak a gyermekkor meséi, álmai és igazságai és az élet képe márnoinapra megváltozott.

Ez az útkeresés monumentálisan fejeződik ki Szabó Mária első megjelent nagy művében, *Felfelé* című regényében. Szabó Mária azok közé a fiatal írók közé tartozik, akik számára a regény nem „gyönyörködtetést szolgáló műfaj”, hanem apostoli hitvallás, megváltó tett. Regényét küldi „mindenkinek, aki fájdalmasan éli az életet, mert éppen ezért végzetesen kell neki az álmodás”. Belezsúfolja minden szenvedését, minden vágyát, gondolatát, egész életét. Háttérül oda állítja a kort, a mi korunkat, mely azonban nála nem divatos staffage, hanem át-szenvedett valóság. S hősnőjének egyéni életét kiszélesíti a magyar faj fájdalmas époszává.

A regény hősnője a kis tizennégy éves Horvát Ágica, akinek anyja váratlanul egy ezeröttszáz holdas birtokot örököl. Ágicáék Debrecen-

ből, ahol az apa tanár, leköltöznek a birtokra, a régi kastélyba, míg az újban Horvátné bátyja lakik a családjával, gőgös feleségével és két fiával. Övék a másik, a szomszédos birtokrész. Birtokukat Freund, a gazdatiszt igazgatja, akinek egyetlen főrekrése, hogy a könnyelmű magyar urat mind nagyobb adósságokba kergesse és a birtokot magának megszerezze. Tamássy típusa a pusztuló magyar gentrynek: hagyja Freundot szabadon garázdálkodni és amikor mindent elvesztett, golyót röpít a fejébe. Azt írja egy cédulára: Így hal meg egy magyar úr a földje után. A Horvát-féle birtok élén egy öreg parasztgazda áll: Juhász bácsi. A földhöz és urához ragaszkodó, józaneszű, ideális magyar paraszt, mégis véres húsvalóság. Juhász bácsi ismereti meg Ágicát a földdel és ettől kezdve a regénynek egy másik hőse is van: a Föld. A Föld Szabó Máriánál él, szenved és örül, „belőle fakad minden áldás, hozzá tér vissza minden fájdalom, harcaink az ő vívódásai, bánatunk az ő véres kínja, álmaink, vágyaink az ő akarásai“. Ágica eljegyzettje lesz a földnek és ettől kezdve ő a birtok igazi ura. Atyjának csak egy gondja van: minél több pénzt gyűjteni a takarékbá, anyja pedig minden szeretetével a léha unokaöccse, Tamássy Miklós felé fordul. Ágicának egyedüli szövetségese Juhász bácsi, egyedüli tanácsadója Sziváky, egy szomszédos földesúr, a Földnek éppen olyan rajongója, mint ő. Harc a földért, ez mindig visszatérő problémája a magyar regénynek. Itt mégis egész újonnan hat, mert a harcoss egy gyöngé, finomlelkű leány, imádója a szépnek, aki Shakespeare-t, Ibsent, Tolstojt olvassa, Beethovent játssza, akinek lelke nyugati tájak után vándorodik és aki mégis marad és vállalja a harcot. A harc pedig nehéz, mert mindenki az ellensége és mert álmaival, vágyaival, ideálisan tiszta lelkével egyedül van. Az anyja minden jövedelmet Miklósról tékozol el, majd amikor a jövedelem elfogy, a birtokra ad neki váltókat. A világháború elviszi a munkás férfiakat, a forradalom anyagi romlást hoz, a megszállás megalázó lejárást. A leg súlyosabb harcot azonban saját magával kell megvívnia, amikor eljön érte a férfi, aki szereti és akit szeret

és aki el akarja szakítani a földtől. Ágnes lemond a szerelemről, a családról, hű marad a földhöz.

Olvasva ezt a regényt, újraéled minden fájdalomunk, amelyet már eltemettünk lelkünk mélyén. De Szabó Mária anyni szenvedés után sem tud gyűlölni: Testvért lát a szerb hadifogolyban, a cseh tisztben, az angol nevelőben. Hősnője, Ágnes, harcoss, szerelme a magyar fajnak, de látása felöleli az egész emberiséget. Vörösmartyó óta ez drága hagyomány a minden magyar géniusznak.

A regény befejezése — anyni vér és szomorúság után — optimisztikus. A hősnő finom lelki rajzán kívül — melynek párját mélységben keresni lehet a magyar irodalomban — talán ebben jelentkezik leginkább a nőír. A valóság sokkal tragikusabb. Ágneshez visszatér a férfi, Ágnes feleség és anya lesz. A szimbólikus befejezés filozófiai mélységű hatalmas szózat. Vajjon meg fogják-e érteni?

Szabó Mária nagyon jól ír. Nem keresi az eredetiséget, mégis egészen eredeti, mert minden szava lelke mélyéből fakad. Van elég bátorsága, őszintén írni, van bátorsága meglátni az élet realizmusát, anélkül, hogy bármikor is nyers lenne. És művészi, leheletszerű finomsággal tudja visszaadni egy fejlődő leánylélek legfinomabb rezdüléseit. Sohasem elégszik meg a felülettel, mindig a legsúlyosabb problémák mélyére ereszkedik. Alakjai élnek. Bár egyik-másikban felkísértenek sokszor megrajzolt magyar típusok, mégis mind egyiket egyénesíteni tudja. A regény bonyolult, mindig érdekfeszítő cselekményét biztos kézzel viszi a ki-fejlesztés felé.

Üzenet ez a regény. Az új nemzedék üzenete a trianoni határon túlről. Ne üres órák eltöltéseképpen, hanem befogadó szívvel, megértő lélekkel vegyük a kezünkbe.

Farkas Gyula.

Kristóf György két könyve Jókairól. A százéves forduló alkalmából erdélyi testvéreink körében főképp Kristóf György, a kolozsvári egyetem tanára buzgólkodott azon, hogy Jókai emléke történeti jelentőségéhez méltó formában újittassék föl. A Minerva-kiadásban megjelent egyik könyve (*Jókai élete és művei*) a tárgyra vonatkozó főbb művek alapján az ünnepelt író földi

pályaképét nyújtja, nagy vonásokban utalva szépirodalmi munkásságának terjedelmére és belső értékére. Előadásában közvetlenséggel, adataiban mértéktartással közli a legszükségesebb tudnivalókat, néhány illusztrációval téve szemléletesebbé a helyi viszonyok s alkalmi-ság szerint kiválogatott és tömören megfogalmazott ismeretanyagot.

A másik könyv (*Jókai napjai Erdélyben*) a költő följegyzései és az egykorú lapok nyomán Jókai erdélyi utazásait ismerteti. Megtudjuk belőle, hogy a jeles író 1853–1902 közt összesen tízszer fordult meg a testvérhazában. Első ízben az a körülmény készítette a fővárosból való távozásra, hogy jelen akart lenni felesége vendégszereplésén a kolozsvári Nemzeti Színházban. Élményeiről a Délibáb c. lapba Úti leveleket is írt, melyeket Kristóf nagy tárgyszeretettel emleget és újból közöl. Ezzel, mint hogy a szóbanforgó művek nem könnyen hozzáférhetők s tárgyi alapjuknál fogva fájdalmasan érdekkeltők, mindenesetre szolgálatot tett a Jókai-kutatásnak, bár kétségtelen, hogy az újabb olvasó csalódnai fog e régi írásokban, ha Petőfi Útirajzai ötletes üdőségét keresi bennük.

A többi utak indítéka: a népelet tanulmányozása, egy színház- vagy emlékmű-avatás, a költő darabjainak (*Aranyember*) bemutatásának előadása és egy-egy pártpolitikai körút. Irodalmi tekintetben különösen gyümölcsöző volt az 1858-i kirándulás Hátszeg vidékére; ennek eredménye az e könyvben is közzétett Útinapló (*More patrio. Regényes kóborlások*) és a Szegény gazdagok című regény. Jókai későbbi látogatásai közül figyelmet érdemel még az 1876-i erdélyi út, mert a visszaemlékezéseit megörökítő följegyzéseken kívül (*Útitáskából*) fogadásában innen eredeztethető az Egy az Isten című nagyszabású regény.

Kristóf gondos utánjárással felkutatott adatait könnyen áttekinthető rendben s a tárgyat illető kapcsolatok megvilágításával csoportosítja. Könyve érdekességét, sőt értékét azzal is növeli, hogy újból le nyomatta azokat a képeket, melyeket erdélyi útjában annakidején maga Jókai rajzolt.

Baros Gyula.

Bartóky József: Piros rózsák. A Magyar Fabulák mestere immár hetedízben kedveskedik a magyar közönségnek friss bokkrétával abból a kertből, mely az első alkalom óta gazdagon termi üde virágait. A költő szemével nézvé az életet, mindenütt talál tollára való anyagot; de mintha nem is keresné a tárgyakat, inkább úgy tetszik, mintha a tárgyak kínálkoznának neki megírásra. Génusza nem kedveli a nagy arányokat, bonyolódott mesét, széles rajzot; igazi birodalma a novella, melynek belső feszültsége drámai hatást kelt az olvasóban. Mintha apró tengerszemek volnának elbeszélései, melyeknek tükréből visszamosolyog a nap sugara, de az ég száguldó felhőinek borongása is, s nyugodt felszíne nagy mélységek sejtelmét kelti. *Korvin János* történetében a nagyravágyás és egyéni boldogság összeütközése oldódik meg egy ismeretlen édesanya jószágos szavaiban, s egy nemzet sorsa rezdül meg a sorok közt. *Bertalan vitéz históriájában* a reménytelen, odaadó lovagi szerelem s a magyar föld kiolthatatlan szeretete fonódik egybe bánatos történetté, mélyen megindító érzélemmel, de Toggenburg lovar édeskes érzélgése nélkül. A királykisasszonyt vívó Mihály kocsis remekbe készült példája a vén magyar parasztnak, aki kezet foghat Arany Bencéjével. Ezt a novellát szeretném angolul olvasni, ha akadna, aki le tudná fordítani. A *Fejedelmi nász* mosolygós humorral dolgoz föl egy krónikás adomát, Hedvignek, Nagy Lajos leányának gyermekségéből. A gyermeki léleknek és észjárásnak pompás raiza, amivel a szerzőnek korábbi kötetében is találkoztunk. Külön zamatot ad a történetnek a kis Hedvig talpraesett magyarsága Wilhelm herceg német pulyasága mellett, a nászúgy közepén vakaródzó Packan kutyáról meg nem feledkezvén. Ime, három aranyormozsa a história nagy folyamának fővenyéből. — Két novella (*Piros rózsák, Erzsébet*) a jelen nyomorúságát rajzolja; titkos tragédiákat, melyek elrejtőznek a világ kíváncsisága elől; meleg szíveket, melyek nem hivalkodnak bánatukkal és részvételt segítenek embertársuknak a kereszt hordozásában. — *Boldizsár hivatása* közállapotaink keserű szatirája egy elesett hős aj-

kán, ki éjjeli órán sírjából kikelt társainak szent hazugsággal csupa jó hírt hoz nemzetéről, hogy hősi álmuk nyugalját megóvja. — A zsigori öreg Gedő lelkét, a halál révén, nem ismert és kitagadott unokája menti a mennyországba; ismét a gyermek szentsége, mely a megkövült szívet is megdobogtatja. Ez az elbeszélés a rajzoknak ama fájába tartozik, mely egy végső mozzanatban tömöríti egybe az előzményeknek hosszú sorát s így megkapó megoldást ad. — *Demák halhatatlansága* ismét szatira, de nem keserű, hanem jóízű mosollyal mutatja az emberi hiúság képét. — A kötet második felét egy kis regény, *Két szerelem* foglalja el. Egy leányt a kedvezőtlen körülmények arra kényszerítenek, hogy a boldog házasság reményéről lemondva kezét nyujtsa egy férfinak, aki őt igazán szereti. Az asszony azonban nem bírja eltemetni szerelmét, melyet férje sejt, s mely utóbb ballépésre viszi. A férjnek gyötrelmes szerelme s az asszonynak elfojtott s később fellobbanó szenvedélye, mely áluton is kielégülésre tör, finom, lépésről-lépésre haladó elemzéssel mutatja a lelkek mélyén folyó, rejtett harcot. A költő nem hiába tesz személyeinek arcára orosz neveket idegen álarcot, az elbeszélés valóban a körülmények, lelkiállapotok és események aprólékos részletrajzával, a gyötrelmes, fojtott levegővel orosz hatást tesz s idegenül áll a kötet többi magyar novellája közt. A széles, körülményes előadás partjai közt igen lassan csordogál a mese vékony erecskéje s szinte fölöslegessé is válik a lélek- és helyzet-elemzés részletessége mellett; az író pedig ironikus mosollyal kíséri személyeinek vergődését, holott máskor — mint például *Erzsébetben* — a részvét melegéül veszi körül őket, mikor a hétköznap embereinek sorában „meqlátja az emberit is, az élet mélységeit s igazságait is”. Úgy érzem, hogy ez az „orosz” elbeszélés: hangjában, felfogásában, költői megszerkesztésében eltávolodást mutat a költőnek eddigi gyakorlatától; nekem ez a modor nem olyan kedves, mint a régi.

A könyvnek előadás- és nyelvbeli jelességeit újra méltatni, azt hiszem fölösleges dolog. Gazdagság fölösleg nélkül, rövidség homály nélkül, meg-

kapó szemléletesség s a hangulatoknak árnyalatokban való bősége, színtiszta magyarság, a szónak, mint a kifejezés eszközének gondos és szerető mérlegelése, egy szóval művészetének a legnemesebb értelemben való megbecsülése: Bartókyt e kötetben is a magyar novella s a szépprózai stílus mai mesterének vallják.

Tolnai Vilmos.

Ady-Múzeum és egyebek. Dóczy Jenő és Földessy Gyula szerkesztésében megjelent az Ady-Múzeumnak második kötete is, az elsőhöz képest átlag egyenletesebb tartalommal. Az amabban még nagyobb számmal közzétett, többnyire keveset mondó „emlékezések” helyett ezúttal inkább az adat-közléseken s általában a tudományos apparátus összehordásán van a súly; amennyiben pedig emlékezésekről van szó, azok közt magvasabbakat találunk mint az első kötetbeliek között.

Van ebben a kötetben is fölösleges, ami ugyanis nem viszi előbbre sem életrajzi adatok, sem a megértés szempontjából az Ady-irodalmat, s van olyasmi, ami igazán kár, hogy ott van. A tanulmány, amelyre célok, ez a Földessy Gyula szerint „nagy beleérzéssel és elmélyedéssel megírt esztétikai és pszichológiai analisis” bizvást elmaradhatott volna; akkor legalább Ady erotikája ment maradt volna a Hatvany Lajoséval való elkeveredéstől. Mert Hatvany az, aki „Ady világába”, őt vers kapcsán odáig „mélyedt”, ahol már mi, az „úgynevezett morál” hívei is hajlandók vagyunk hitelt adni az ő tételének, mely szerint „az ember nem különbözik állattestvéreitől.” Ady elemzett verseiben többször gyermekleányok iránti szerelemvágy kísért, — de csak kísértés marad; a tudós elemző azonban mo-hón hozzádörgöli a maga vallomását: „A kergesség vadgyönyörös kínja minket is el-elfog. Vannak lélekrezdülések, mikor az ember a hugában, sőt az anyjában vagy a gyerekében akarata ellenére is csak a nőt érzi”, stb. Nos, akárhogy vélekedjünk Ady erotikájáról, ez a mo-csök már nem az ő „világa”, ezt magyarázója keni hozzá az említett álatmorál alapján. A gonosz magyarázattól magukhoz a kijelölt versek-

hez menekülni szinte erkölcsi megkönnyebülést jelent.

Ettől eltekintve, mint mondtam, sok érdemes tanulmány és adatközlés ajánlja ezt a kötetet.

Ott van mindjárt a jelzett magvas emlékezések között Kardeván Károly kitünő cikke Nagyváradról, erről az Ady pályafutására oly nagy fontosságú városról, melyben „szük területre szorultan Magyarország minden ellentéte” megtalálható. Gondolkodó, okos ember írta ezt a néhány lapot, kitünő érzékkel a jellemzetes iránt a lelkiek világában.

Igen szép és figyelemre méltó Both Istvánnak, Ady egykori irodalomtanárának az emlékezése is. Mint Kardeván, ő is inkább problémát igyekszik megoldani emlékei alapján, mintsem emlékeket közölni. Ady alkoholizmusáról már elegen emlékeztek, Both István arra törekszik, hogy Adynak e gyöngéjével szemben megtalálja a méltányos álláspontot. Megállapítja, hogy Adyt e hibája vagy fogyatkozása ellenére szeretet környékezte életében, olyanok részéről is, akik másnak nem tudtak volna hasonló gyarlóságot és szenvedélyt megbocsátani. Őt legfeljebb sajnálhatták e miatt, mert egészségének ártott vele, de el nem ítélték. „Az a hibája felől való teljes tudatlanság”, Adynak magának szinte naiv belenyugvása a helyzetbe lehetetlenné és kilátástalanná tett minden kísérletet, mely fékezni akarta volna, úgyhogy ismerősei szemében „egyéniségének természetes kiegészítőjévé vált” ez a fogyatkozás. Másrészt mámora egészen másfajta volt, mint az átlagos részemberé; senkinek nem vált terhére vele, szelleme előbb felélénkült, kedves villanásokkal vezette a társalgást, vagy ötletesen ingerkedett, végül pedig elcsendesedett. A bort nem a borért kedvelte, az neki valami leküzdhetetlen szükséglete volt: s épen ezért „nem műfaja neki a borsal”. A cikk írója, s valóban Ady minden komolyabb jó ismerőse „szeretettel és megbocsátással sajnálta benne e fogyatkozást”. Both István e néhány mondatban írja le emlékezése summáját. „Nem tennék jó szolgálatot az Ady emlékének, ha e hibákat egyszerűen csak letagadnók. Mi meg tudtuk érteni, meg tudtuk bocsátani azokat s most azzal teljesítjük a szeretet kötelességét, ha

e megértést és megbocsátást az utókor tudatába is átültetjük s a közvéleményben is megerősíteni igyekezünk”.

Azt hisszük, Ady emberi gyarlóságai közül ez az, amelyet a maggyarság legkönynyebben megbocsát neki. Erotikája már súlyosabb köve a botránkozásnak, ámbár ezt is megemeltette már Riedl Frigyes, mikor (abban az 1919 április havában tartott egyetemi előadásában, melynek szövegét szintén közli a Múzeum) Ady újszerűségei között „az érzéki szerelem *tragikus* kapcsolatairól”, egymást hívó ellentéteiről, s szerelmi költészetében a végtelen gyönyörnek végtelen szomorúsággal való egyesüléséről tesz említést. De vajjon lesz-e majd valaki, aki Both István módjára megértéssel és megbocsátással szólhat Adynak a túlnyomó többség szemében legkárhatosabb, s nemcsak egyéni végzetét, hanem nemzete sorsát is érintő gyarlóságáról: pártpolitikai elszegődéséről?

Eppen ez utóbbinak a tisztázásához ad érdekes adalékokat Földessy Gyula Ady nagyváradai hírlapi cikkeiből bőségesen merített szemelvényekkel. Tudnivaló, hogy Ady Debrecenben kezdte az újságíróskodást. Ott, 1899-ben írott cikkeiből a Múzeum első kötete mutatott be néhány részletet. Azokban humanizmust, demokráciát, haladást emleget; katonaság és katolikus papság „két középkori intézmény” neki, melyek a középkor visszafértét óhajtanák; elítéli az antiszemitizmust, s minden olyan „Krisztust meghazudtoló tant”, mely osztály- és fajgyűlöletet hirdet; a militarizmust nagy nyűgnek érzi egész Európán; a szocializmust, mely már (egyik cikke szerint) belekezdett a forradalmi indulóba, úgy látszik, a nyomornak a lelketlen gazdagság elleni küzdelmeként fogja fel; a parlament játékszerré vált, a társadalom süket a millió nyomorult nyöszörgésével szemben, de minden rétegében folytonos vívódás, kétely észlelhető. Ezek az adatok oly pártállásra vallanak, mely a hagyományos negyvennyolcasságba mindennemű „felvilágosult” ellenzékiességből felszív valamit, a nálunk akkor hangosodó szocializmusból éppúgy, mint a Dreyfuss-per körül tevékenykedő antimilitarizmusból és filoszemitizmusból, de pártpolitikai

rendszerre még nem forrta ki magát. A hagyományos magyar ellenzéki-ségből radikális liberalizmus felé átmenőben mutatják a kezdő újságírókat az említett gyér szemelvények.

Azonban rögtön a debreceni újságíró-év után, ha nem is elvei nyílt megtagadására, de megalkuvásra kényszerült. A következő, 1900-ik év legelején kerül egy, a Tiszákhöz közelálló nagyvárad *kormánypárti* laphoz, a Szabadság-hoz, s másfél évig marad annak kötelékében.

A Szabadság-ból közölt szemelvények csak ritkán érintik a politikát, s inkább Ady költői fejlődéséhez nyújthatnak adalékokat. Megalkudott-e helyzetével vagy megtért a debreceni kezdő „forradalmár”? Mindenesetre feltűnő jelenség, hogy politikai tekintetben éppen Nagyváradon higgad be az, aki Debrecenben elégedetlenül kezdte. Egy március 15-i vezércikkében „egyetlen nemtő”-nek mondja a Hazát; egy más alkalommal így ír: „Cinikus mosollyal nevetek ki mindent, de egytől összeszorul a szívem: „a nagy világon nincsen számunkra hely”. Nekünk e helyen szentnek kell lenni annak is, mit egy nagy hazájú nemzet profanizálhatna. És szent is.”

Hát igazán visszahúzódtak volna alig megmutatkozott radikális ösztönei? Nem hinném; mindössze alkalmazkodott, amennyire lehetett, a lapjához s a „megalkuvás iskoláját” járta, amint maga megírja e másfél év leteltével. Magát közben azzal nyugtathatta meg, hogy igazi hivatása úgyszólván a költészet, abban pedig teljesen szabad. Ilyen önmegnyugtatóként s forradalmiságának más tэрre biztatásaként hangzik egyik cikkének ez a kijelentése: „Az irodalom az emberi szellem revelációja. Mindenekben lehetséges a konzervativizmus, de irodalmiakban soha!” Egyik-másik cikke e Szabadság-korszak vége felé — kivált 1901-beli hűsvéti cikke — mindamellett valami nem titkolt lobogással jósol „egy nagy feltartóztatatlan erupciót”, melyben előző korok hibái, tévedései készülnek önmagukat megboszulni. Néhány hét múlva aztán, 1901 május 22-én már egy ellenzéki lap, a Nagyvárad *Napló* munkatársaként jelenti, hogy megelégette a megalkuvást, harcra készül, s kezélni kezdi „a viharágyut a buta-

ság, sötétség ránk tornyosodó felhői ellen.”

Csaknem két és fél évig, 1903 okt. 13-ig marad a lap kötelékében, s az ez időből való szemelvények már az egyre radikálisabb politikai párt-embert mutatják. A *politikus* Ady kiforrási időszaka ez a harmadfél év, jóval megelőzve *költői* egyénisége kialakulását. A korábbi megalkuvás után csak annál nagyobb erővel tört utat magának az ő forradalmi ellenzéki-sége, bizonyosan nagy öröme új lapjának. E lap szerkesztőivel és munkatársaival korábban is mindenesetre érintkezett — Nagyvárad kávéházaiban nem bújhattak el egymás elől, — s lehetetlen föl nem tennünk, hogy előttük Ady nem titkolta voltaképeni meggyőződését, ők viszont biztatták és hívták maguk közé. Ennek lehetett már következménye a Szabadság-nál töltött végső hónapok némi merészebb hangpróbálgatása. Nem is Nagyváradra költözése, hanem a Nagyvárad *Napló*hoz elszegődése hát a legfontosabb fordulópont az ő politikai útján; mert amily mértékben megalkuvásra bírta előbbi helyzete, éppoly mértékben sarkalta, sodorta ez a mostani. Mikor aztán új költői egyéniségével is feltűnt és sok érthető, sok értetlen megbotránkozást keltett, váltig esodálkozhatott az avatatlan, hogy mégis honnan sereglett a *költő* köré egyszerre egy elég számottevő „megértő” tábor? Most már erre is megfelelhetünk: a radikális újságíró közönsége és pártfelei lettek a modern költő hírnevének előharcosai, hívei és harsonásai.

Mert az *Új versek* kötete csak 1906 febr. elején jelent meg: Ady radikális politikája azonban már 1902—03-ban készen volt, — s ezért, nem pedig esztétikai fogékonyságból gyűlt köréje legnagyobbbrészt az „első megértők” táborá. Érdekes volna Nagyvárad *Napló*-beli cikkei alapján megszerkeszteni politikai krédóját. De minthogy ezek csak szemelvényekben állnak előttünk, le kell mondanunk róla. De meg itt még sok mindent fel kellene előbb deríteni. Főképpen pedig tudnunk kellene, vajjon Ady ideszegődése előtt a lap politikai állása precízül milyen volt; hogyan, minő modorban foglalkozott az Ady kezébe került problémákkal; volt-e,

egyszóval ott valamelyes előzménye neki s ahhoz, valamint egykorú munkatársaihoz képest mi volt az ő egyéni hozzáadása, stb. Meg kell adni, hogy a költői tehetség és érzékenység mintegy szárnyat ad e fiatal újságírónak s hogy egész odaadással benneél a közélet problémaköszében. Ezméket és irányokat, célokat és veszedelmeket mintegy megelevenít és víziószerűleg megnövelt, mintha szimbolizáló hajlamát elébb a politikai zsurnalisztikában tenné próbára. Hogy őszinte meggyőződésből ír, s nem csupán alkalmazkodik lapjához, az tagadhatatlan. Mindamellett néha úgy tetszik, mintha nem az ő tulajdon hangját hallanók, mintha másoktól tanult volna el egyet-mást. Amit pl. az 1902 aug. 10.-i számból közöl Földessy, arról alig hiszem el, hogy saját gondolata lett volna Adynak: „Az új forradalmakat számárság volna a régiek mintájára csinálni. A görögtüzet hagyjuk az ellenségeinknek. Mi pedig lépünk elő avval, amiből nekünk több adódott, mint a klerikálisoknak, feudálisoknak, sőt mondjuk az ostoba és konok burzsoának is: az *ésszel*. Hagyjuk a gigászi csatákat az époszok hőseinek, a görögtüzet a csepírágóknak, mi ársszuk el szük módjára a középkornak ittmaradt őszes épületeit s rágjuk össze őket minél előbb... *legetőször a gyermekeket vegyük el rossz ellenségeinktől*, a szántsádekkel butítóktól. *Kerítsük kezeink közé az embergyűró műhelyeket, az iskolákat*.” Ez nem a forradalmi lelkület, hanem a forradalmi régisseur taktikája, modora és hangja. S aki az e korbéli Adyt akarja tanulmányozni, annak szét kellene néznie a Nagyváradai Napló másoktól való cikkeiben is és általában utána járni politikai pártállása genezisének. Vajjon nem voltak-e kapcsolatai szabdkörmives-körökkel?

A múzeum anyagából rá kell még mutatnom ugyancsak Földessynek egy összeállítására, mely Ady verseinek időrendjét állapítja meg fáradságos és nagy elismerést érdemlő munkával, meg Dóczy Jenőnek egy nagyarányú szövegközleményére, mely teljesen, vagy kivonatossan közlésezi az Adyról 1908 és 1918 közt megjelent jelentékenyebb cikkeket és tanulmányokat. Sok furcaságot, ellenmondást, rokon- és

ellenszenv forrásaira nézve érdekes változatokat lehetne kiszedegetni belőlük; helyét véglegesen megálló eredményt és tárgyilagos megállapítást annál kevesebbet. Amit Schöpflin egy 1912.-i cikkében olvasunk, hogy t. i.: „Ady verseit szeretni és dicsérni többé-kevésbé politikai és társadalmi színvallást is jelentett”, azt e cikkek is eléggé igazolják. Még tarkább és tanulságosabb lenne a kép, ha egyik-másik itt közzétett tanulmányhoz hozzácsatolhatta volna Dóczy Jenő annak különböző pártállású orgánokban megjelent ismertetéseit — a Nyugat-belieket is! Kiderülne, hogy a Nyugat nem mindenkor örült annak, ha az ő körén kívül is „megértette” valaki Adyt, csak éppen másképp értve a megértést, mint ők. Általában érdemes volna egyszer alaposan utánajárni, hogy az Ady-körül viták idején, mikor ugyanis a Nyugat és rokonsága oly sok értetlenséget állapított meg Adyval szemben a másik oldalon, vajjon ők maguk mennyivel járultak hozzá megértetéséhez.

Egyébként a sorozat elég teljes, nem igen maradt ki belőle valami jelentékenyebb tanulmány. Lukács Györgyét azonban, már csak azért is, mert a közzétettek egyikében szó van róla, jó lett volna szintén ideiktatni. A kivonatolás igen kényes és felelősséggel járó feladatát Dóczy lelkiismeretesen végezte; mindamellett olykor egy-egy rövidebb cikkénél nem találta el a kellő arányt és nyomatékozást. Ily, időrendbe szedett sorozatnál továbbá nem mindenkor elegendő az évszámra utalás; ahol lehet, a megjelenés hónapját is ki kellene tenni. A sorozatot egyelőre Dóczy Jenőnek egy 1918.-i tanulmánya zárja le. Horváth Jánosról abban úgy emlekszik meg, mint a „Beöthy-iskola” egyik tagjáról. Legyen szabad figyelmeztetnünk őt, hogy maga Beöthy Zsolt nem fogadta volna el ezt a minősítést.

A kötet végén Ady Lajos közöl még sok érdekes és becses adalékot bizonyos vitás kérdésekhez s a költő némely verseinek keletkezéséhez. Több, Adyhoz írt, vagy Adytól származó levelet is közzétesz, melyek egy vagy más szempontból szintén tanulságosak a szakember számára.

Gulyás Pál, a kitűnő bibliografus, aki a Szinnyei-féle monumentális *Magyar Írók* folytatására, illetoleg kiegészítésére vállalkozott, ez induló vállalatból szakítja ki külön kiadvánnyá *Ady Endre élete és munkái* címen azt a bibliografiai tanulmányt, mely a Lantos Rt. kiadásában nemrég megjelent. A csinos kis kötet csupa adat, a Szinnyei-féle nagy mű modorában a következő fejezeteimék alá elrendezve: Ady élete; művei folyóiratokban és hírlapokban (e csupa címből és utalásból álló fejezet a legterjedelmesebb); költeményeinek fordítása és megzenésítése; az önálló Ady-kötetek; Ady álnevei és betűjegyei; az Ady-irodalom. Ilyenformán adta volt ki annak idején külön kötetkében Szinnyei József is nagy művének Petőfi-cikkelyét. Hogy Gulyás mily igazi bibliografiai teljességre törekszik, annak frappáns példája az „Ady-irodalom“ c. fejezet legelső adata; az ugyanis a Magyarországi egyik 1894-i számára utal, melyben egy napihír olvasható Ady Endre (leendő) anyósának haláláról és (leendő) neje születéséről! Mondanunk sem kell, hogy az egész mű maga a tiszta tudományos pártatlanság. Eletrajzi részét (egyetlen szövegszerű fejezetét) olvasgatva, szinte felüdülünk ezen az Ady-irodalomban páriát ritkító szenvtelenségen, s irigyeljük a bibliografust, akinek nem is szabad másként írnia.

*

Ady-versek. Magyarázatos kiadás az ifjúság számára. Közrebocsátotta: Párkányi Norbert (Athenaeum): egy ilyen című kiadványt még előttünk. Párkányi Norbert úgy vélekedik, hogy mennél nagyobb az iskolában a titkolódzás és lebecsülés Adyval szemben, annál mohóbb kíváncsisággal kap rajta a tanuló. Ez mindenestre igaz. De vajjon nem tekinti-e azt is titkolódzásnak a tanuló, ha egyenest az ő számára válogatnak ki valamit Ady verseiből; s ha a válogatás indokairól az Előszóban még fel is világosítják, nem épen a tilalmast fogja-e inkább felkeresni ezután is és pedig (ami ebben a voltaképeni baj) a tilosban járónak mindenkor mohóbban fűrkésző fantáziájával?

Anyaga kiválogatása ellen alig lehetne kifogás. Legfeljebb költői

érték szempontjából lehetett volna néhány darab helyett más, sokkal különbet beiktatni. A verseket tárgyi csoportok szerint közli, ami pedig más költőknél sem mindig, Adynál még kevésbé sikerülhet megnyugtatóan. Nehéz pl. megérteni, mi okon került a „Bűnbánat“-csoportba az „En kifelé megyek“ c. vers. Viszont azt hisszük, egyik-másik szép költemény azért maradt ki, mert a felvett kategóriák egyikebe sem lett volna beosztható. Az ilyen beosztással valami fölösleges tanszerűség kerül minden gyűjteménybe. Ha a kiadó végigolvassa Adyt, s a kötetek időrendjében haladva (mert az időrend egy költő megértéséhez a legtermészetesebb fonal), kiírja a legszebb darabokat, tekintet nélkül arra, hogy tartalmi szempontokból minő kaleidoszkóp jön ki belőle, jobban elérte volna célját, amely nem lehetett más, mint a fiatalság Ady iránti érdeklődésének a tiszta esztétikai érintkezésre korlátozása.

A tanszerűség minden felőlőbb érvényesülése zavarólag hat a naiv esztétikai fogékonyságra, mely pedig magára hagyva rendszerint megtalálja a maga leghelyesebb álláspontját. Jobb lett volna ennél fogva inkább minden magyarázatot mellőzni, mintsem, vagy kell, vagy se, minden egyes vershez néhány sornyi jegyzet-szallangot robotszerűleg odaerőltetni. Az adott magyarázatok legnagyobb része teljesen fölösleges tartalom-elmondás (pl. „A rossz időjárásra való célzások vannak e versben, a magyar paraszt sorsára való átvittelekkel“), vagy a gyermeket zavarba ejtő poétikai pepecselés („Ez a vers a *legélesebb* szimbólum, mely allegóriává szélesül“). Ami magyarázatra szorulna (pl. „a kériók mocsára“, meg hogy ki az a „nagy Pénztárnok“, vagy miért „disznófejű“ az a bizonyos „Nagyúr“), azt nem magyarázza, vagy ha igen, akkor oly precíz értelmezést ad neki, minőt a szimbólum meg sem tűr. Olykor megfogalmazva is furesán vannak e magyarázatok, mások tárgyilag is tévesek, vagy félszgek. Költői művek iskolai magyarázata általában nagy tapintatot és diszkréciót kíván. Nem kell mankón járni az épkézláb gyermeket s csak ott kell megfogni a kezét, ahol ő maga is érzi, hogy rászorul. Ezért

hálás lesz: a mankó csak terhére van.

Az sem szerencsés gondolat, hogy a kiadó (ha már — mint mondja, — magát nem érzi hivatottnak arra, hogy Adyról kritikailag nyilatkozzék), bevezetőleg úgynevezett „tekintélyeket” szólaltat meg Ady hívei és ellenfelei közül, vagyis idézeteket sorakoztat fel az Ady-irodalomból: „hadd fejlődjek az ifjúság kritikai érzéke a különböző felfogások szemlélésével!”

Az egyes tárgyi csoportok élére rövid, általában helyes tájékoztatásokat írt a kiadó. Csak az a baj, hogy nem mindig volt eléggé óvatos a megfogalmazásban. Így különösen a „Háború” című kis bevezető szakaszban van egy mondat, mely Adynak a háborúról vallott felfogását nem jellemzi oly világos elkülönítéssel, hogy az a felfogás csak Ady-nak tűnhessen fel. Mindössze fogalmazásbeli elcsuszamlás; de éppen ilyen kérdéseknél, s az ifjúsághoz szólva kellene félreérthetetlen szabatoságra törekednünk. *thj.*

Pataki diákok. Komáromi János maga is zavarba jönne, ha arra kérnők, hogy mondja el regénye tartalmát. Nincsen benne úgynevezett főcselekmény, meglepő esemény, zajos és váratlan fordulat, mondhatni rendes kezdete és befejezése sincsen. A hosszú elbeszélés magától kezdődik, magától fejeződik be a nagyotmondó Korpa vándiák ártatlan hazudozásával. Ebben az adomás keretben aztán jönnek-mennek az emberek, nagyok és kicsinyek, tanárok, diákok, polgárok, híresnevezetes Patak élő alakjai, kis életükkel, apró-cseprő bajaikkal, örömeikkel, szerény komplikációkkal s ahogy történetük folyik, lassanként egy egész kisváros élete terül elénk. Fejezetek is vannak itten, amúgy forma kedvéért, de ez a kilenc fejezet s alatta a bohókás és semmisen rövid tartalmi kinyomat olyan, mint a szeliden behajtott ajtó: könnyen nyílnak, szinte maguktól, s ahogy fejezetből fejezetbe lépünk, mintha tágas, kilenceszobás „tanyán” volnánk, melyben egy darab diákélet játszik. Nem is hal meg senki, a kis Barla Jóska I. b. osztályos tanuló édesanyján kívül. Őt sem tragikus végzet szólítja el, hanem a gond, az aggodalom s úgy hull el, esőndesen, mint érett alma a fáról.

Ki a főhős az Alma Mater leventéi közül? Vajjon a csöpp Barla Jóska, Komáromi annyira dédelgetett alakja? Pataki diákok — mondja a szerző s ennél találóbb címet nem is adhatott volna könyvének. Élő alakok rajzanak előttünk tucatjával s mindenikük — ha csak egy sorban is — elevenebbé, egyénibbé teszi a főhős, az egész romantikus fészek arculatját.

Ezek az alakok nemcsak az elbeszélő művészetéből élnek. Valódi alakok, kiknek itt-ott még a nevét sem változtatta meg az egykori pataki diák, Komáromi János. Kontár kezében könnyen meghalhattak, elhervadhattak volna, úgyhogy nevük ellenére sem ismertünk volna rájuk. Komáromi művészetét bizonyítja, hogy a valóságot azon frissen, eredetien, minden nagyobb átköltés nélkül tudja művészi keretbe illeszteni. S akik nemcsak nevükre, de alakjukra, komoly avagy humoros tulajdonságaikra ráismernek, bizonyára nem haragusznak meg ezért a leleplezésért. Nincs senkinek sem szégyelni valója s mindenki örül, hogy szürke és keserves évek után megszépülve, megtisztulva, a költészet verőfényében találkozhatott s újjászületett az emlékezetes várossal, ahol valamikor a nagyságos fejedelem bontogatta Libertas-zászlóit.

Komáromi János írói kvalitásait már megállapították azok, akik pályáját lépésről-lépésre figyelik. A tünődések, álmodozások poétája. Szeme állandóan a multon függ, mintha egyáltalában nem érdekelnék a jelen problémái. Emlékezni, elmúlt valóságokat művészetileg jeleníteni ma kevesen tudnak úgy, mint ő. Frappáns hatása nyelvének különös báján, színjátékán, muzsikáján fordul meg. Valami letompított drámai mozgalmasságot érzünk a könyvekben: nagy szerepet juttat emberei eleven gesztusainak, egyéni szavajárásának; akár beszéltet, akár leír, pár szóval vagy vonással egész és egymástól elütő húsból, vérből való alakokat teremt.

Komáromi János nem tartozik a fémjelzett, szenzációs regényírók közé, de van egy hang, mely ma egyedül az övé. Sajátos humorára egyre többen figyelnek. Eljutott odáig, hogy írásaira névtelenül is ráismernek.

Vajthó László.

Mesék az ezertó országából. Ez az ízlésesen és szép rajzokkal díszített könyv Anni Swan-nak, a finn íróőnének tizenkét meséjét tolmácsolja Sebestyén Irén fordításában. Előre meg kell vallanunk, hogy ezek a mesék a magyar gyermeknek egészen idegen mesevilágot éreztetnek. Ezt az idegenséget azonban nem írhatjuk pusztán az északi képzeletvilág és a miénk eltérő voltának számlájára, hiszen Andersen meséi is északon születtek, mégis magunkévá tudtuk tenni elképzelésüket. Valahol másutt kell keresnünk ennek az idegenszerűségnek az okát.

Anni Swan meséin erősen érzik az írói kiterveltség. Szinte azt lehetne mondani, hogy a tizenkét mese (alig egy-kettő kivételével) egyetlen alapeszmét hordoz. Ez az alapeszme pedig valami rejtelmes és homályos paralelizmusból táplálkozik, mely az ember és a természet erői között áll fenn. Mesevilága erősen kettéoszlott: ember és természet alkotja s éppen ebben a kettéválasztásban van valami idegenség a mi számunkra, amikor gyermekmeséket várunk. Ez a mesevilág már erősen racionalisztikus színezetű, sőt némi halvány pesszimizmus is lappang mögötte, hiszen Anni Swan szerint ennek a kettéoszlott világnak a lényeit titokzatos sóvárgás vonja egymás felé, de egyesülni nem tudnak. A rút denevérkirály a szépséges ember-királykisasszonyt akarja nőül venni, a Tengerasszony földi fiúcskát rabol magának gyermekül, a Vízimanó a halászlányba szerelmes, a Vízikirály leánya egy halászfíúnak árulja el a vizek életének titkát és ezzel romlásba dönti apja birodalmát és a maga életét is, a Tengerkirálynő emberek közt nevelteti fiát: ezek és ilyenfélék azok a párhuzamos motivumtengelyek, amelyek körül Anni Swan meséi forognak.

Tagadhatatlan, hogy mély és művészi gondolat rejlik ebben a párhuzamosságban, hiszen ez nem egyéb, mint annak mesébe jelenítése, hogy a természetté és emberré kettéoszlott világ mindegyik fele a másikba törekszik áthasonulni, hogy valami boldog ősi egységet hozzon létre. Igen ám, de a gyermeki fantázia éppen ezt a naív egységet látja a világban, számára még alig van külön emberi és külön természeti valóság, nem látja még azt a

két ellentett pólust, mely Anni Swan meseképezetében hiába vonzza egymást. Röviden szólva: a gyermek naiv meselátásának hiányát érezzük ebben a könyvben. — Mesélőkészése különben igen jó.

Bizonyos feszes irodalmiság húzódik végig a fordítás stílusán. Az egyik mese tündére „sajátkezűleg“ faragja sípját, a másikban a kis hősnőnek meg kell fonnia a „kiszabott mennyiséget“, másutt a keryhó az „erdő mélyében“ áll. Nem igen magyaros cím: „A tenger királynője és az ő fia“; nem magyaros mesei stílfordulat: „országot-világot bejárni“; a magyar mesében „világot látni“ indul el a hős, vagy egyszerűen „világgá megy“. A mesekezdő sorok kerekerei olykor nehezen forognak. Egy példát idefrünk: „Egy kicsiny falu végén, éppen az országút mentén, egy pirosfedelű ház volt. A házban egy ember és egy asszony lakott.“ Talán így jobb lett volna: „Egy kis falu végén, éppen az országút mentén, volt egy pirosfedelű ház. Abban lakott egy ember meg egy asszony.“

Kerecsényi Dezső.

Divald Kornél: Felvidéki séták. (A Szent István-Társulat kiadása.) A magyar műtörténet egyik legkiválóbb munkása szólal meg hosszú hallgatás után a jelzett kötetben. Igaz, hogy ez a munka nem tisztán tudományos jellegű, inkább azt lehetne mondani róla, emlékséta Divald Kornél alapvető művelődéstörténeti felfedezéseinek felvidéki tájai felé, mégis annyi tanulságot nyújt, oly sokirányú tudományos értéket tartalmaz, mint a legkitűnőbb szakmunka. Divald Kornél, a tudós mellett lépten-nyomon ott van Tarejai György, az író. E kettős ihletés nyomán vonzó, meleg világosságban ragyog ismét elénk a Felvidék közép- és renaissance-kori művészete. Nem a tudós írón, hanem a kutatás tipikus természetén múlik, hogy sok az adata, a megismétlődő részlete. De ezek mind összetevődnek Divald Kornél művészettudományi háttérzésében s főleg a magyar renaissance szellem-történeti irányának ábrázolásává alakulnak. Nem kis érdeme a munkának az a sok tudományos indítás, melyet olvasás közben támaszt. Ezek között talán a legfontosabb a

felsőmagyarországi renaissance kultúrájának forrás-kérdése, melyet a tudós szerző egy-két gondolatvillanással érint. Avagy ide tartozik az egyes városok emlékeinek monografikus feldolgozása. Mindenekfölött pedig, mint régi kulturális hiányt kitöltő állandó vágy, jelentkezik a magyar képzőművészet történetének feldolgozása, melyre Divald Kornélnál senki sem lehetne hivatottabb.

Divald Kornél könyvének tudományos értékén kívül van még valami megbeesülhetetlen erkölcsi jelentősége is. Ezt nem az a szomorú aktualitás adja meg neki, hogy ma jelent meg és most tárgyal egy darab elszakított országrészről. Ez a helyzeti érték-energia még nem biztosítana számára irodalmi életet. Hanem ami ebben a könyvben oly tiszteletet parancsolóan egyéniséget, lelket sugárzó, az a nagy kegyelet, féltő gond, tudós rajongás, amellyel Divald Kornél európai s finom látóköre szeretni, értékelni tudja a magyar képzőművészetnek néha még leprimitívebbnek is tetsző maradványát. Könyve e ponton már ki lép a tudomány magas köréből s az ízés, a hagyomány, az önérzetes rá tartóság nemzetnevelői terére bontja ki hatását. Aki az ő könyvét elolvassa, az igazán nem vonatkoztathatja magára Goethe vádját, melyet az olaszországi műemlékek egyikének szomorú helye mellől kiáltott világgá: „Az emberiség hűtlen lett azokhoz az ideálokhoz, melyeket önmagáról alkotott“.

Külön kell kiemelniünk a könyv kiállítását, mely a régi, szép időkre emlékeztet, amikor már a könyvek külső megjelenése is öröm, esztétikai gyönyörűség volt. Az ember a szépség és a csodálat hangulatával léphetett tartalmuk világába.

Brisits Frigyes.

Szathmáry István: Az álmok palotája. Új versek. (Budapest, 1925. A Vármegye kiadása.) A költő, kinek ez a harmadik verskötete, nem az eredetiségre törekvő, újhangú lírikusok közé tartozik. Tárgyköre, nyelve, formái a hagyományok tiszteletét árulják el s konzervatív hajlamú költőtársaitól inkább érzéseinek hőfoka s általában temperamentumának heve, mint költői előadása által különbözik. Indítékai:

rombadőlt álmok, honfibanat, a hazai föld szépségei (Balaton) nemes emberi eszmények, szerelem stb. a szokásos hangulatokat és képeket vetik fel lelkében s versformáló gyakorlatla ezt az ihlet-anyagot igen tisztá, csiszolt és ízléses formába önti. Költői egyéniségét és felfogását maga jellemzi e két sorral, melyben álmái összeomlását siratja:

A Szépség, Jóság és Igazság torna
Vigyázott dús királyi birtokomra.

A költő csinos szerelmi dalaiban itt-ott az érzéki szerelemnek is látható egy-egy piros ere s itt, úgy látszik, a költő konzervatív hajlamai engedményeket tettek szilaj temperamentumának. Ilyen helyeken aztán nemesak a téma, hanem a költői stílus is Ady hatására mutat. (Fekete lovasok. Ha koldusok lánya volnál, stb.) Mindenesetre jellemző, hogy jeles költők szuggesztív ereje és hatása még ott is érzik, ahol ellennük egyébként heves harc folyik. Ady eszünkbe juttatja a vakmerő repülőt, ki ellenséges területeket áraszt el röpcéduláival. *rtm.*

Jókai és Debrecen. Jókai esztendejének gazdag termését méltó alkotással zárta le Zsigmond Ferenc, akinek irodalmi munkássága már hatalmas Jókai-monografiájánál fogva is szinte válthatatlan egységbe kapcsolódott a nagy mesemondó százéves újjászületésével. Ezt a rövidebb speciális szempontú művét Debrecen város megbízásából írta, hogy kimutassa egyrészt a legmagyarabb város jelentőségét Jókai egyéni és írói fejlődésére nézve, másrészt Jókai alkotásainak jelentőségét az egyébként is híres város hírének emelése szempontjából.

Ez a kettős cél irányítja Zsigmond munkáját, amelynek élvezetes és világos előadásából szépen bontakozik elő az író és város kölcsönös viszonyának képe. Új és mégis természetes megállapításokat olvasunk arról, hogy mit kapott Jókai hatásokban, benyomásokban Debrecenből és mit adott vissza cserébe bűbajos feldolgozásaiban.

Jókainak Debrecennel való kapcsolata éppúgy jelentkezik egyetemes világnézeti hatásokban, mint egyes művének tárgyi vonatkozásaiban. Helyesen mutat rá Zsigmond Ferenc ama körülmény rend-

kívüli jelentőségére Jókai szellemi fejlődése szempontjából, hogy Debrecenről s az ott talált új környezettel egészséges ellenhatást kapott addigi túlzó politikájával szemben. Mi sem mutatja ezt jobban, mint politikai álláspontjának rövid két hónap alatt való gyökeres megváltozása, amely erkölcsi egyénisége fejlődésének betetőzését is jelenti. De új környezetétől a politikusnál is nagyobb jelentőségű és gyümölcsözőbb hatásokat kapott az író. Ezek a hatások öltenek marandó formát azokban a témákban, amelyek éppen Debrecennel való kapcsolatuknál fogva egyszerre elégitik ki Jókai „exoticum-kedvelő hajlamát fajszeretével és nemzeti önérzetével“. Nagy nyereség volt a „különlegességek kultuszát“ mindennek fölé helyező Jókai számára a magyar különlegességek eme hazájának eredményes föltárása. Szinte példátlan gazdagság jellemzi Jókai debreceni témakörét, amely háromirányú elágazást mutat, aszerint, hogy Debrecennek a török világban való helyzetét, a nagymúltú kollégium életét, vagy a ma is exotikus Hortobágy képét rajzolja elénk a költő.

Ebből a szempontból három csoportra oszlanak Jókainak Debrecenre vonatkozó művei, melyeknek tárgyalása a célul kitűzött speciális szemponton is felülemelkedő, alapos tanulmánnyá szépül Zsigmond Ferenc vonzó előadásában. Fejtegetéséből logikusan következik végső megállapítása: „Hogy Debrecen a magyar nemzet politikai és művelődés történetében mily nagy jelentőségű szerepet játszott a XVII. század eleje óta, azt leghatásosabban megéreztetni velünk Jókai debreceni vonatkozású költészeté“; és: „Debrecen szerencsésen elősegítette a leghíresebb magyar mesemondó lángelméjének kifejlődését, költői ihlete számára a legegészségesebb táplálékot nyújtva fél évszázadon át.“

Zsigmond tárgyának természeté-

ből következik, hogy sok értékes adatot és megállapítást vet fel színre Jókainak a kálvinizmussal való kapcsolatára vonatkozólag és könyve e tekintetben is nagyobb jelentőségű az eddig megjelent hasonló irányú fejtegetéseknél. Vég eredményben mélyhatású élmények megvilágításával és jelentős szempontok megfelelő kiemelésével még közelebb hozta hozzánk a nagy mesemondó kedves alakját és pompás tanulmányával szépen jellemző színeket vetített Jókai évszázados írói arcképre. *Gulyás Sándor.*

P. Pál Ödön: Tündérfa. Tündérfa egy somogy megyei falu, amelyben csupa Vajda-rokonság lakik, valamennyien bocskoros nemesek. Egyikük, koppányi Vajda Géza, Koppány vezér ivadéka, feleségének, az oszt-rák báróleánynak vagyonra és befolyásra révén nagy úr lesz; főispán, sőt báró. Lázadó ösének vére azonban egyszerre csak felpeszdül benne s a kormánynak a megyét felforgató radikális tervei ellen agitációt kezd felesége nagy megbotránkozására. Ezalatt miniszteri fogalmazó, fia, a másik lázadó beleszeret egy szegény leányba és visszautasítja az anyja által kínált előkelő házasságot. Lemond állásáról, feleségét hazaviszi a tündérfa őszi kuriába, hol azonban nem marad egy-két évvel tovább, mert apja miniszter, ő meg főispán lesz. Anyja, kit egy könnyelmű rokona anyagi romlásba döntött, szintén kibékül velük.

Ezt az egyszerű történetkét a szerző nem kis írói készséggel beszéli el. A fiatalok szerelmi idillje kedves, az öreg inas (szintén tündérfa rokon), aki nemcsak szolgálja, hanem barátja is urainak, jól rajzolt alak; a környezetrajz: a megyei székváros s az eredeti somogyi falu: színes háttere a mesének. Ezek a jótulajdonságai, valamint a szerzőnek jó magyar érzése és szép magyar nyelve sikerült és ajánlható ifjúsági olvasmánnyá teszik a kis regényt.

Színházi szemle.

A budapesti színházi élet utóbbi hat hetét, az évad legjobb idejét, hazai szerzők darabjai dominálták. Ez a magában véve nagyon örvendetes jelenség azonban jókorát veszít értékéből, mielőtt a bemutatott daraboknak nemcsak mennyiségét, hanem minőségét is tekintetbe vesszük.

Közülük egyedül Zilahy Lajos műve, a *Zenebohócok* irodalmi jelentőségű. E fiatal szerző újabb drámáiróink között az első sorban áll. Amellett, hogy a színpadot kitűnően ismeri, mindig van komolyabb mondanivalója is. Nagy tanultsága és lélekábrázolásbeli biztossága is olyan kvalitások, amelyek mai irodalmi viszonyaink között nem túlságosan gyakoriak.

Legújabb darabjából, a Nemzeti Színházban előadott *Zenebohócok*-ból mutatványt elsőnek a *Napkelet* hozott. Tárgyát és meséjét ismertetni tehát felesleges. Azóta az ország első színházának közönsége is mellette döntött, nagy sikerhez juttatván ezt az érdekes és eredeti próbálkozást.

A darab mondanivalója kapcsolatban van azzal a közepes sikerrel, amellyel a Vígszínház közönsége a szerzőnek tavalyi, bizony nagyobb hatást érdemelt darabját, a *Csillagokat* fogadta. E mélyebb problémákat érintő és sötétebb tónusú darab a háborúutáni közönségnek biedermeieres izléséhez nem igen talált. Az író hát úgy látta, hogy a mai drámaköltőnek meg kell alkudnia ezzel az erőteljesebb emóciókat visszautasító közönséggel és inkább hatásokat váró ösztönének is engedményeket kell tennie.

A könnyek árván bujdokolnak.
Vad tréfa kell az új pokolnak,

Ez az irodalmi élmény adott életemnek a *Zenebohócok*nak. Benne a művésznek önmagát koncessziókba törő, s a közönség alacsonyabb guszttusát szolgáló kénytelen kompromisszum jut kifejezésre. E gon-

dolat valóban ügyesen és sok érzéssel kap a darabban formát. S bár e főtémával a mellette futó szerelmi történet nem tud szerves egységgé forrni, a darab jelességei miatt ennek a kétfelé hasadó mesének szerkezetbeli fogyatkozása nem igen jut a közönség tudomására. Az egész annyi ötlettel, olyan melegséggel, s a színpadnak olyan tökéletes ismeretével van megírva (különösen a második felvonás virtuóz), hogy a kompozíció lazasága alig rontja a hatást.

Az előadás elsőrangú. Az öreg muzsikusz szerepét Rózsashegyi játszotta. E művésznők a magyar színpadnak ma első humoristája. Senki sem tudja színészeink közül a megdöbbentő derültséggel úgy vegyíteni, a könnyeken áttörő mosolyt, vagy a mosolynak könnybe fordulását olyan egyszerű eszközökkel, olyan megkapóan kifejezni, mint ő. A vígszomorkásnak, — hogy Arany szavaival éljünk — „melyben játszi *nedv* - (humor) nevetet s olykor szívre hat”, ennek ma Rózsashegyi a legkülönb színpadi mestere.

A leány szerepében Bajor Gizi különösen azokkal a jeleneteivel kapott meg, amelyekben szabadjárta engedte a szívét. A második felvonásbeli éneket mély érzelmességgel játszotta meg, s különösen kiemelésre méltó az a jelenete, amikor elhatározza, hogy az artista-társaság igazgatójának erkölestelen ajánlatát elfogadja, s amikor apjának tudtára adja, hogy az igazgatóval elmegy autózni. Abban a „kétfelé véső” hangban, amellyel ezt közli, egész lelki küzdelme benne reszelt.

A tornatanárt a színház fiatal tagja, Forgács Antal játszotta. Meglepett intelligenciájával és fiatal színésztől olyan szokatlan művészi mértéktartásával.

A másik hazai darab Lengyel Menyhértnek a Belvárosi Színházban bemutatott *Máriája*. Lengyel Menyhértet eddig mint jó színpadi

mesterembert ismertük. Most azonban az író ügylátszik azt akarta megmutatni, hogy tud ő másképen is, és lemondva a színpadi hatásról, valami magvasabbat, nagyobbat és főképen egyszerűbbet akart. Le akarta mintázni a lipótvárosi Nórákról a megértetlen asszonyt, s a házasság együttélésnek egyik mélyebb problémáját akarta színdarabba gyúrni. Kísérlete mindenképen balul ütött ki. Először is a témát magát nagyon sután fogta meg: az ő asszonya jelentéktelen senki, a férj pedig minden tudományos képessége mellett is ostoba, szóval a mondanivaló egyáltalában nem tud tipikus jelentőséget kapni, hanem megmarad egészen jelentőség nélküli szinguláris esetnek. Ami pedig a darab formáját illeti, ez is egészen szerencsétlen. Amikor a színi hatások ügyes értője puritánabban egyszerű akart lenni, érdektelenné és gyilkosan unalmassá vált. A szerző ügylátszik nem ismeri tehetsége határait, s azon túl merészkedve, elfelejtette a böles latin mondást: Ne sutor ultra crepidam! A legügyesebb suszter se akarjon láb-tűművész lenni!

A nagy garral hirdetett, a dobtrombitával bevonult *Riviera*, Molnár Ferencnek a Renaissance-színházban bemutatott darabja is végtelenül fagyos fogadtatásban részesült. A közönség ezúttal biztos érzékkel állapította meg, hogy Molnár darabjai között eddig ez a leggyöngébb, s a valaha olyan népszerű szerző teljes dekadenciáját mutatja. Az első felvonás még csak ad valamit a régi Molnár Ferencnek — persze ma már megkopott — ötleteiből, s a néhol felesillanó elmés-ségek hoznak is valamelyes derüt, de a második felvonásnak siralmas együgyűsége, gyerekes erőltetettsége teljesen kiábrándító valami.

Nem is lehet ezt a darabot megmenteni semmiféle erőlködéssel. Hiába hozták színre először Bécsben (egyébként ott is megbukott!), hogy így külföldi márkával érkezvén, idegent imonáljon, hasztalan hozták ide rendezőnek Max Reinhardot, hiába mozgósították Somlayt, Makkay Margitot, Tárayt és Makláryt, — semmimésem segített! A kirakat-bábukat is hiába öltöztetik embereknek,

fakeblükben nem lüktet élet, s arcuknak egyetlen kifejezése valami kényyszeredett vigyorgás!

Legjobb alakja a darabnak, a couézimus módszerének hódoló gazdag úr. Coué híres francia orvos, aki az autözuggesztíót ajánlja gyógyító eszközkül. Ha teszem valaki lehangolt, ismételje el vagy hússzor: én most jókedvű vagyok, én most jókedvű vagyok... Úgy képzeljük, hogy Molnár Ferencnek sem ártana, ha e darab után önvigasztalásul beállana Coué követői közé, és szorgalmasan ismételgetné: Én még tudok írni, én még tudok írni...

Fodor Lászlónak, a Magyar Színházban előadott *Dr. Szabó Juci*ja az eddigi színházi évadnak legötletesebb, legelevenebb vígjátéka. Végzetes kár azonban, hogy a szerző, aki kétségtelen vígjátékirói talentum, ilyen aljas sikamlósságokig csúszik le s alakábrázolásában — bocsánat a szóért, de nincs rá jobb! — ennyire komisz. Mert egy vidéki tisztességes földbirtokosasszonyt, mint a keresztfia számára holmi kis hölgyikéket felhajtó kerítő nőt bemutatni, s egy tisztességes munkából élő doktorkisasszonyt erkölcsi lejtőre csúszott valakinek rajzolni, ez mégis csak több, mint amennyit a mi irodalmi állapotainknak egyébként eléggé laza esztetikai jogrendje megbírt. Elvégre minden társadalmi osztályban akadhatnak elsiklott egyéniségek, de ebben a vígjátékban mindakét említett nőnek karaktere és tette olyan magától értődő természetességgel van bemutatva, mintha szinte már tipikusak lennének. S a darab végén az a baráti, egymást megértő kézszorítás is, amit Dr. Szabó Juci vált ama bizonyos „kis nővel”, mintha el akarná mosni azt a morális különbséget, ami egy ilyen és amolyan fajta nő között van.

Őszintén sajnáljuk, hogy Fodor László ötletessége, ügyessége és itt-ott elevenebbre tapintó szatírája ilyen izléstelenségek szolgálatába szegődött.

Az előadás igen jó. A sok szereplő közül hadd emeljük ki Csontos Gyulát, ki egy jószívű bárgyú embert, maszkban, öltözködésben, mozgásban és beszédben szinte tökéletes komikai hatással állított elének.

A magyar szerzők bemutatott darabjai közül időrendben utoljára került színre Zsirkay János *Pongrác mester-e*. E „színpadi játék” annyira kusza, hogy szinte azt a benyomást kelti, mintha legalább három átdolgozáson ment volna keresztül, s mindegyik csak rontott volna az eredeti szövegen. A gáncs azonban elsősorban nem a szerzőt illeti, hanem a színházat, mely előadta. Elvégre Zsirkay Jánosnak nincs a szépirodalomban olyan súlyú neve, hogy önmagáért volna felelős. Felelős érte az a színház (főképpen ha az a színház a Nemzeti Színház), amely ilyen formában színpadra merete hozni. Az egész eset egyébként annyira érthetetlen, hogy kínosan töprengünk: vajjon kit vagy mit akar vele a színház vezetősége kompromittálni?

A bemutatott külföldi darabok közül megbeszélésre legérdemesebb két olasz munka.

Az egyik az újabban olyan nagyhírű Pirandellónak a Vígszínház színpadán előadott drámai játéka. *A Hat szerep keres egy szerzőt*. Ez a különös színpadi mű az írói alkotás lélektanába akar bevilágítani: a költő képzeletében felbukkanó, de még határozott körvonalakat nem nyert témának történetét foganásától egészen addig a pontig kíséri, amikor már a színpadi lehetőségekkel, a színpadnak külön követelményeivel, s az eredeti élményt gyakran brutálisan más formába szorító kényszerűségeivel küzködik.

A darab rövid tartalma ez: Egy színházi próba alkalmával hat különös alak, kikkel valami szörnyű élmény esett meg, beállít a színpadra és az igazgatótól s a színészekről azt kívánják, hogy ne az épen próbált darabot, hanem az ő történetüket játsszák el. Hosszú vonakodás után az igazgató megengedi, hogy mutassák be hát a maguk életének ama megrendítő epizódját. Minden jelenetük után azonban a maga színészeivel nyomban eljátszatja a látott eseményt. A „szerepek” azonban sehogyan sincsenek színpadi tükrözésükkel megelégedve, hiszen ők ezt másképpen élték át, ők ezt meghamisításnak érzik. Igen ám! csak hogy az igazgató meg a színpadi hatás külön jogait hangoztatja, s ezenfelül még a színészeknek is megvan-

nak a maguk szempontjai. S az egész darab voltaképpen harc a szerepek (értsd: író) s a színház között, annyira, hogy néha úgy érezzük, mintha a *Faust* első prologusának vitatkozása a költő, bohóc és igazgató között kapna színpadi formát.

A gondolat eredetisége, s a kivitelében sokszor megnyilatkozó mélység valóban megérteti azt a nagy hirt, amelyet a darab egész Európában keltett. Baj azonban, hogy a színházi publikum legnagyobb része számára a darab igazi jelentősége nehezen fogható föl, s inkább csak különösségével, mint súlyosabb tartalmával gyakorol hatást. S az írónak a komikust és tragikust gyakran túlzóan és keresetten keverő módora sem segíti elő a darab könnyebb érthetőségét. Már pedig a dráma, ez a tömegekre ható, tömegeket megmozgató műfaj, gyorsabban appercipiálható, világosabb koncepciót követel.

A Vígszínház előadása egyformán érvényre juttatta a darab komikus és borzalmas elemeit. Egy árnyalattal is gyöngébb színpadi interpretáció-végzetes lehetett volna a sikerre.

Rajnai, Szerémy és Sarkadi teljesen megoldották azt a színpadilag olyan nehéz feladatot, hogy önmagukat játsszák anélkül, hogy valami erőszakolt karrikatúrába tévedtek volna. Góth az igazgató szerepében igen mulatságos volt, de néhol a kelleténél ugra-bugrálóbb mozgásával a *Csereberét* juttatta eszünkbe. A „szerepek” között elsőrangút nyújtott Lukács Pál. Már megjelenése is megdöbbentő volt: sápadt szakállas arc, amelyen állandóan valami borzasztó szorongás, valami mélységes fájdalom ül. S játéka ezt az alaptónust akkor is éreztette, amikor a második felvonásban a csábító léhaságát játszotta meg: a mosoly alatt ekkor is ott lappangott valami abból a végtelen szomorúságból. A lány „szerep” Gombaszögi Frida kezében volt. Minden jelenetét jól fogta fel és jól játszotta meg, de sajnos ehhez a szerephez okvetlenül szükséges frissesség már nincs meg benne. Alakja is inkább asszonyok ábrázolására teszi alkalmasabbá. Bizony kár neki színészi hírnevét ilyen szerepekkel öregbíteni. — A többi szereplő is nagy biztossággal és fe-

gyelmezettséggel illeszkedett az együttesbe.

A második olasz darabot, De Stefaninak *Messinai vargáját* a Kamaraszínház mutatta be. E mű kusza és sok helyütt nagyon egyenetlen hatású, de a problema-felvetésben mutatkozó merészség és a színpadi dialektikának kitüno tudása — több újságkritikában hangzatosított ellenkező vélemény ellenére is — igenis indokoltá tették bemutatását.

A darab főgondolata az olasz fascizmus indító elve: a túlságosan gyöngye törvényes hatalom kezéből a büntetés, a rendesinálás jogát és kötelességét előbb-utóbb az alattvalók ragadják ki. A törvénynek és az egyéni akciónak ez a szembeállítása a fejedelem és a varga második felvonásbeli párbeszédében, a darabnak ebben az eszmei centrumában, nagy erővel jut kifejezésre. E jelenet szinte iskolai példája lehetne annak, hogy miképpen kell elméleti vitatkozást színpadilag értékessé és akciótól feszülővé tenni.

A darab végzetes baja azonban ott van, hogy ez a gondolat e jelenetnek vége felé, s még inkább az utolsó felvonásban másfelé siklik, s így határozottságából és világosságából sokat veszít. S ettől a kuszságtól a darab meseszövege sem mentes: a főtéma epizódok nőnek rá és fölösleges és bántó bonyolultságot okoznak ott, ahová pedig egyszerűség kellene.

A főszerepet, a vargát, Palágyi Lajos játszotta. Az igazságszeretet végletessége, szinte fanatikus bevülete teljesen érvényre jutott alakításában. A részletekben is sok finom és átgondolt vonása volt; színészi *egyénisége* azonban sokat nyerne, ha mesterének, Pethes Imrének hatása alól jobban emancipálni tudná magát. Pethes kétségtelenül egyike volt az utóbbi évtizedek legkülönb magyar művészeinek, s hogy színészeink tanultak tőle, az csak örvedetes, de ennyire — néha még szinte a hangsínben is — követni őt, talán mégis több az elégnél. Nem hisszük, hogy Palágyi ne tudna önállóbb lenni, hiszen többi szerepeiben nem éreztük ezt a hatást ennyire uralkodónak.

A fejedelem szerepét Uray Tivadar nagyon érzelmesen interpretálta.

A színház új tagja, Tökés Anna, azonban nem tudta tehetségét annyira érvényre juttatni, mint amennyire az elmúlt esztendő folyamán a Renaissance-ban és a Vigaszínházban.

Sok évi pihentetés után a Nemzeti Színház ismét műsorába illesztette Shakespeare egyik legsúlyosabb tragédiáját, a *Macbethet*. Az előadás Hevesi Sándornak az utóbbi években annyira bevált rendezői elvei szerint ment végbe. A sok színpadi kép összevonások és színetek nélkül vágtatva követi egymást. A dekorációk természetesen stilizáltak, egyfelől mert a gyors színváltozások csak így lehetségesek, másfelől meg, mert a Shakespeare-i darabok szelleméhez is jobban illenek így. A darab benyomása így egységes, s a tragikus hatás is a történet rohanó menete miatt markolóbb is.

A rendezésnek e kitüno állapot mellett azonban egy-két olyan hiba bujt meg, aminőket a múlt évekbéli Shakespeare-előadásokban nem igen láttunk. Először is több „húzás” történt a darabon, mint kívánatos lett volna. Nem a Lady Macduff meggyilkolásának kihagyását fájlatjuk, ez igenis indokolt, hanem egyéb szép és kifejező dolgok elmaradását. Hogy csak egyet említsünk: miért kellett Macbeth végső csatára való készülődéséből az annyira jellemző öltözködési részt olyan nagyon megkurtítani, mikor ez amellett, hogy lélektanilag találó, még színészi is nagyon kiaknázható? Továbbá: a darab dekorációinak stilizált tónusából mért kellett az angliai jelenetben azzal a naturalisztikusan megfestett erdőháttérrel annyira kiugrani? (Különb is nem erdő kell ide, hanem kert.) Miért kellett a végső csatajelenetek egyikét vak-sötétben játszani, miért voltak a szellemjelenések olyan fantáziánélküli, s végül hogyan lehetett Macbethet és Macduffot a végső párviadalra a várudvarba behozni?

Ami a szöveget illeti, Szász Károlynak néhol valóban reformra szoruló fordítását nem mindig szerencsével változtatták meg. Valószínű azonban, hogy a sokszor esetlen mondatok miatt nem a rendező tolla, hanem szereplő színészeinknek a szöveggel szemben való máskor is tapasztalt tiszteletlensége a felelős.

Macbeth szerepére Ódry Árpád nyilván nagy elmélyedéssel készült. S ami ez alakban önmagával vívódó küzdelem, ami befelé feszülő viaskodás, azt éppen úgy érvényre juttatta akárcsak Bánkjában a „belülről dühösködő indulat“, de a hősi vonás, a zordon keménység éppen úgy hiányzott innen is, akárcsak Bánkjából a „nemes méltóság.“ Hiszterikusabb és modernebb volt, mint szabad volna lennie. Most érezzük igazán, milyen nagy kár, hogy a Nemzeti Színház elveszítette Kürti Józsefet: efféle szerepekhez az ő nagyvonalúsága sokkal jobban tállát.

Lady Macbethet Hettyey Aranka hibátlanul játszotta, de inkább csak kívülről formálta meg, mintsem belülről élte át. Nagy Adorján Macduff szerepében tragikus magasságig emelkedett. Eddig is intelligens színésznek tartottuk, de ennyi erőt még nem láttunk tőle. Palágyi Banquon az egyszerű, keménykötésű katonát nagyon igaz hangokkal ábrázolta.

... Teljességgel érthetetlen, hogy e több ponton hibás, de egészében mégis nagyon érdekes előadást olyan kis közönség látogatja. Hová csökkent a múlt esztendőök Shakespeare-láza, amely egész ciklusokat tett lehetővé? Szomorú volna hinni, hogy csak divat volt ez is.

Szemlénk zártakor vesszük azt a már hónapok óta sejtett és mégis váratlanul lecsapó hírt, hogy a magyar színjátszás büszkesége, Blaha Lujza meghalt. Az ő működése olyan jelentőségteljes a magyar színjátszás és a magyar színműirodalom fejlődésében, hogy valóságos kegyeletsértés volna érdemeinek méltatását egy pár elsietett sorba beleszorítani. Kötelességünknek érezzük, hogy következő számunkban bővebben foglalkozunk vele. Most elégnek kell tartanunk, ha a fájdalom szavát hallatjuk s ha sírjára a hála koszorújának egyetlen virágszálát illesztjük.

Galamb Sándor.

Művészeti szemle.

A magyar művészetet komoly veszteség érte Gyárfás Jenőnek december hónapban bekövetkezett halálával. Az utóbbi időben nem igen emlegették már ezt a nevet, amely pedig

nagy ígérete volt a magyar képzőművészetnek. Gyárfás Jenő 1857-ben született Sepsiszentgyörgyön. Az ottani főgimnáziumban tanult, hol rajz tehetségét felismerték, így állami ösztöndíjjal a fővárosba került a mintarajziskolába. 1877-ben már a müncheni akadémián találjuk, ahol előbb Wágner Sándor, majd Dietz volt a mestere. 1880-ban festette meg „Tetemrehívás“ című képét, Arany János balladájának nyomán. Ez a műve, melyet a művész később a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajánlkozott, egycsapásra ismerté tette a nevét. Komor drámaiság nyilatkozott meg benne abszolút festői értékek mellett. E munka után Gyárfást a magyar képzőművészet legígéretesebb alakjai közé kezdték számítani. De azután, sajnos, őt is utolérte annyi magyar zseni szomorú sorsa: újabb munkával nem érte el a vágyott új sikert, nem méltányoltuk kellőleg, lassanként meghasonlott magával és mint Szinyei Merse Jernyére, úgy húzódtott vissza szűkebb hazájába, a székelyföldre. Ott éldegélt Sepsiszentgyörgyön, még fel-felvillant talentumának szikrázása, de lángra nem kapott többé. Nagyobbrészt helyi vonatkozású arcképeket festegetett és időnkelőtte reáborult nevére a feledés fátyola. „Gábor Áron halála“ című kései műve már csak azt bizonyította, hogy elszáradó esetében remekművek kalldódtak el... Gyárfás Jenő megmaradt a „Tetemrehívás“ festőjének. Ezt a művét remekbe alkotta, ez az egy alkotása fent fogja tartani a nevét, mely a meg nem értés, a mostoha magyar gazdasági és művészeti viszonyok miatt és nem kis mértékben az annyi magyarban megmutakozó, leverő oblomovizmus miatt soha nem ragyoghatott fel teljességében, küldetéses erejében...

Az Ernst Múzeum XXXV. csoportkiállításának katalógusán stíluszerűen nyomtatta ki piros betűkkel Rippl-Rónai József nevét a többi kiállító művész neve fölé, mert ezen a tárlaton csakugyan e nagy mesterünk ős festőzsenije adja a vezető szöveget, az ő gazdag kifejezési skálája bűvöl el bennünket legelsősorban...

Ákár csudálatos emberlátást reveláló arcképeit, akár poétikus, halk finomságok fátylaiba burkolt táj-

képeit bámuljuk meg, egyaránt megindít bennünket.

Azt mondtuk: emberlátást revelálnak a portréi. Pedig itt már igazában nem is annyira külsőleges látásról kell beszélnünk. Rippl-Rónai ma már ott tart, hogy inkább befelé néz, festőlelke álmaiból festgeti, azt, amit behúnyt szemmel érez, nem amit a valóságban lát. Szeme csak összegyűjti számára azt az anyagot a külvilágból, amit azután legbensőbb piktori kohóban át- meg átolvastat, hogy a forró retortán keresztül szűrve ömlessze ki ismét a szem örömére. Pillantása reaszáll a szín virágára, a forma kelyhére, beszűrösöli róla a lényegesség himporát és művészmézzé feldolgozva osztogatja szét képeinek keretébe.

Ezt a hasonlatunkat női arcképeire alkalmazhatjuk leginkább. Ezek a finom, puha és behézlő édességű színek tulajdonképpen már nem egyszerű megjelenítései egy-egy dekadens szépségű fejnek, hanem Rippl-Rónainak a nőről való elképzeléseit sűrítik álmatag képekbe. A „Leányfej esti fényben“, a „Kékkalapos nő fekete keztyűvel“, a „Kaméliás hölgy“, a „Hermelines hölgy“ mind, mind ennek a nőről való fojtott hangulatú álmadozásnak az eredményei. E sápadt arcok, gyakran Renoirra emlékeztető szuggesztív erejű, megtágult szemek, és élveteg pirosságú ajkak, mintha elvont megjelenítései, titkosan összefüggő részletei lennének a világ összes hypermodern nőit egy ivbe összefogó festői álmoknak.

Ez a színálmodozás, színmerengés ködlik le színes párákban, káprázatokban többi emberábrázolásairól is. A „Gyászos nő“ képe, de még a pirosipkás önarkép s „A költő“ is igazolják ilyen látásunkat. Ezek a képek teljesen adják az embert, de valami félébrenlét, félálom fátyla borul rájuk. Talán éppen azért hatnak reánk olyan sejtelmes erővel. Különös, furcsa színek, gesztusok integetnek ezekről a képekről, egy nagy művész szerencsésen odahelt ábrándozásai, mintha mindegyik valami titkot rejtetne színben és vonalban egyaránt.

Ugyanilyen érzéseket szuggereálnak mély költészetet sugárzó tájképei is. Kékes, lilás felhők szállnak a Balaton felett és ezek a párás foltok is mintha titkolóznának, a nagy víz tükrétől menekülve... A „Kék ég akácfasorral“ sokkal többet mond a címnél... a kék ég a rejte-

lem fátylavá lesz s az akácfák mintha valami magyar szimbólumról sutogónának...

„Kívágják a nagy akácfaát vihar előtt“... mennyi nyomasztó hangulat riad föl bennünk, amíg elnézegetjük! Nyárfák és nyírfák, az Ő nyírese, vágáskor, télen... a Kelen-hegyi út... mind csupa poétikus szimbólummá alakul, a kékeslila fátylak alatt valami sejtelmeset érzünk, a rőt foltokban titkokat kell keresnünk önkénytelenül...

A mester valamennyi képe ilyen lelket lehel most. Érzés árad a palettájáról, akármilyen témáról regél. S bármit mesél is a színekkel és vonalakkal, sohasem lesz banális, vagy novellisztikus. Mindig a piktor nyelvében beszél s amit mond, azt poétikusan mondja. A mesterségbeli abszolút tudás ékesen virít minden képén, de ez sohasem válik külön az őszinte piktori poézistól.

Ez a Rippl-Rónai kollekción emlékeztetése teszi ezt a kiállítást.

Szüle Péter festményei ezt a tehetséges, nagyotigéző művészüket pályájának érdekes állomásán reprezentálják. Csaknem minden művéből magyar zamat érzik. A „Bibliolvasó nő“-t minden jel nélkül is a világ bármely kiállítási termében magyar képnek érezni az ember azonnal. Magyar paraszti jelleg, valami ősi, pusztai súlyosság szorult bele, egy darab magyar puritánság, ami mindenütt elkülönöztetné minden más, hasonló tárgyú képtől. Szüle Péter többi, most kiállított képe is ezt a jegyet viseli. „Panni néni“, a „Tanyai Zsuzsanna“, „Édes apám“, „Az öregek“ című művei egy magyar Breughel modern megnyilatkozásai. Ezeket a képeket nem a milieu, vagy a ruházódás avatja magyar lelkű művekké, hanem az ábrázoló és az ábrázoltak ellenállhatatlan feltörő, teljesen külön megszíneződésű lelkesége. Ezek a vaskos, szinte szalonnéps tanyai barnák, ezek az élő, magyar zöldék és szürkék csakis a mi eszmás, ködmönös alakjainkat tölthetik ki robusztus erővel. Tájképeink nehéz horizontja is ide kötődik, a mi borongós egünkhöz. Legszebbek közülük a „Májusi eső után“, a „Tavas“ s a „Szeptember“. Egy elegánskodó portré azt bizonyítja, hogy ez a terület nem a művész esetje alá való.

Vass Elemér sokáig keresgélő, bizonytalanuló művészete most már nyugodtabb, biztosabb talajig ért.

Régebbi tájképei még meglehetősen szárazak, merevek voltak. Hiányzott belőlük a lélek melege, a hangulat lekötő remegése. Most már mélyebben tekint bele a magyar levegő káprázatába, szerencsésebben választja ki témáit és kezdi megszólaltatni a dolgok lelkét. A „Falu széle“ derék, figyelmet keltő tájkép. A Balaton kimeríthetetlen hangulat-özönéből is művészi ösztönrel válogatja ki az ecsetjére illoket. Portréi még nem jutnak el tájképeinek nivójáig. Legszármottevőbb Enrique Barreda arcképe.

Beron Gyula vízfestményei és grafikái között igen sok finom alkotás akad. Beron vérbeli akvarellista és biztoskezü grafikus. Vízfestményei kvalitásait régóta honoráljuk. Nagyon érti az elhagyás művészetét. Kiemel egy-egy csillogó színfoltot, a lényegtelen csak megsejteti, jelzi. Amire figyelmünket reáirányítja, azt bravurosan csemeti ki. (Jó példa erre a „Pocsolya“ s az „Üllőút“ ki-világító, harsány hirdetésoszlopa). Egy-egy színkiállással belénkmarkol és elgondolkoztat sápadt, finom viziókkal. („Város“, Üllő-út 144.) Rajzai sorában bravurosak: „Szentháromság“, „Országház“, „Piac“.

Gara Arnold rézkarcsorozata, mely a Magyar Parnassus című könyvhez készült, a modern magyar líra vonalba való átültetése. A rajzoló-művész melegen tud együtt érezni e lapokon a fantáziáját megmozgató verssel s ez az inspiráció hozzásegíti, hogy ne csak szolgai magyarázatot adjon a poeta elgondolásához, hanem a maga eszközeivel ugyanazt juttassa kifejezésre. Az eszmei tartalmat át-tudja kottázni a grafika vonalaiba. Legszerencsésebben megmutatkozik e képessége a 60., 62., 64., 68., 75. számú lapokon. Gara itt önállólag is komoly, értékeket teremt s ugyanakkor beleéli magát az illusztrált vers szellemébe.

Vértés Marcel divatos és agyonrek-lámozott grafikáival kár volt e komoly kiállítás egységét megbontani. El könnyed, néha nem is decens alkotások, melyek Párizs „gigászi vado-nából“ a garçonne-okat és az erotikus táncok kergete lakjait kapják ki túlnyomólag a dekadensek mulattatására, nem téveszthetik meg a szem-lélőt valódi céljuk felől.

A tárlat egyetlen szobrásza, a finn származású, de már régóta köztünk

élő Liipola Yrjö. Az utóbbi években sajnálatunkra alig találkozhattunk munkáival kiállításunkon, mert szinte minden idejét lekötötték azok a megrendelt művek, melyeket szülőhazája számára alkotott. Liipola művészete most áll virágzása tetőpontján. Elhozta ide északi művésztársainak puritán látását, munkáiban megérzik klasszikus példák-ból elvont nagy kultúráltsága és mindezt beletudja ömlesztetni a legmodernebb formanyelvbe. A „Balga szüzek“ nemes vonalai, a kareliai szabadságszobor mintája komponáló erejét dicsérik. „Diana“, „Echo“ című bronzai és márvány „Judith“-ja egy ős szobrász-talented pompás megnyilatkozásai. Portré szobrai a mély ember-látás és a legszerencsésebb forma-ösztönös ölekezésből születtek. A Liipolával való találkozás mindig friss nyereséget, tiszta művészi örömet jelent.

A „Spirituális Művészek Szövet-sége“ december közepén rendezte második csoportkiállítását a Nemzeti Szalon termeiben.

A katalógus előszavában a nemrég elhunyt Remsey Zoltán őszintén át-értett cikkben magyarázza el a közönségnek, hogy mi is az a „spiri-tuális művészet“, illetőleg, hogy ő mit értett rajta. A Szövetség mint elveivel megegyező lobogót tüzi ki-állításra bejáratahoz, ezt az abszolút jóhiszemű kis értekezést, melyben a már csak hagyatékával szereplő szerző a spirituális művészet célját „az emberiség önmagára ébresztésé-ben, örökhívésben, a hitben, egy égies, érzékiségtől mentes művészi érzésvilág megteremtésében“ látja... „Összekötő kapcsot akar teremteni az ember szellemi és természetes világa között... utat akar nyitni a maradhatatlanból a maradandóba, az időlegesből az időtlenbe“. Szerinte: a spirituális művészet új perspektívát nyit és áttöri azokat a korlátokat, amelyek a művészetet eddig megkötötték, sőt kimerítették és bekapcsolódik az örökkévalóságba... Ez a művészet ma még csak célkitűzés, melyhez idő kell, hogy megvalósuljon... stb. Nem akarhatunk a megboldogult derék és lelkes művész szinte fanatikus hitet árasztó meggyőződésével perbeszállni, csupán annyit jegyzünk meg: *ars una!* Az igazi a mindig egy művészet bizo-

nyos eszmei tartalmat mindig tartalmaz, ha nem tör is a gondolati tartalom hangsúlyos kifejezésére. Az a „művészet“ melyben ez a fontos elem így, vagy úgy, ilyen, vagy amolyan formában ki nem mutatható, valójában nem is művészet. Mi itt az eszmei, vagy gondolati tartalom alatt korántsem a novellisztikus elemet értjük, hanem azt a je ne sais quoi-t, ami a voltaképeni spiritualitás a művészetben, azt, ami a képet és szobrot művészi alkotássá emeli. Ez a szinte aetheri valami pedig bőven jelentkezik a művészi munkában akkor is, ha semmiféle propagatív mellékcél nem akar vele alkotója szolgálni. Sőt csakis így jelentkezik tisztán, zavartalanul. Az a kép és szobor, amely propagál, szinte önkéntelenül is csorbul a mellékcél túlhangsúlyozásával, alkalmazott művészeté lesz, mint az irányregény.

A művész legelsősorban önmagát fejezi ki, azt hogy énje miképen tükrözi a világot. A műalkotásban legelső sorban a jó művészetet keresi mindenki. Az igazi művészetbe olyan természetességgel forr bele a legmagasabb spiritualitás, mint a virág színes szirmában kering a talaj életető nedve. Az igazi, a nagy művészet mindig az örökkévalóságba kapcsolódik, nem szorul mottókra és margókra, melyek programszerűleg hirdetik a célkitűzéses spiritualitást. A renaissance nagymestereinek Krisztusai, madonnái és szent-családai zengik az örökhívés énekét, árasztják a spiritualitást az egy örök művészet zsolozsmás, titkos erejével. anélkül, hogy programot akarnának belőle csinálni. A rossz kép pedig len semmiképpen nem lesz spirituális, ha Savonarola összes igéit végig illusztrálja is, ha az eszmei tartalmat kiabálni próbálja is! A művészet legmagasabb eszméje: maga a tiszta művészet. Akármit mond is, az a fontos: hogy mondja. Sok mondani valót markolni és rossz képet festeni — ez bizony senkit sem fog szebb érzésvilágba ragadni. A művészet csak a maga igéit prédikálhatja, csak azokkal emelhet föl, csak ezekkel kapcsolódhatik az örökkévalóságba. Hasztalan ír valaki hasábos margókat a képe mellé, ha nem magából a képből remeg ki a művészi spiritualitás. Ez pedig teljesen belső valami, programmal nem lehet beleerőszakolni a műalkotásba. Vagy benne ég öntudatlan hévyvel a

formai tökéletességben, vagy nem. Eszerint hat, vagy nem hat. Ha valaki szinte túlzottan ki akarja domborítani az eszmei tartalmat, ezt is csak a művészet erejével teheti. Máskülönbén csak annál kirívóbbá válik a hasztalan erőlködés. A legszébb programmal sem lehet művészetet teremteni, csak a művészet örök útjain. *Ars una...*

Ezek a gondolatok ébrednek föl a szemlélőben, mikor a katalógus előszava után odaáll a képek elé.

A kiállított festmények túlnyomó többsége alig érzetet valamit a programmbavett spiritualitásból. Sem a biblikus alakok és jelenetek, sem az elvont fogalmak képbe való átöntései nem mondottak itt többet nekünk, mint más jó, közepes, vagy gyenge képek.

Egyszerűen: képeket láttunk itt is, mint minden más tárlaton. Jó, közepes és — gyenge képeket. A program ellenére sem nézhetjük azokat más szemmel, mint a többi képeket szokás, csak azokat a kvalitásokat kereshettük bennük, mint a többiekben. A spiritualitás szuggesztívóját más kiállításon is megéreztük volna a jó művészi alkotásokban, viszont a célkitűzés ellenére sem engedhetjük át magunkat ilyenféle hatásnak, ha a művészi megoldás nem tudott lenyűgözni bennünket.

Alberth Ferenc képei címükkel és felfogásukkal egyaránt igyekeznek beleilleszkedni a vallott programba. A „Szeretet diadala“, „Tervek“, a „Jordáni jelenet“, „Bánat“, „Látomás“ és még néhány festménye elmélyedést sugározna ugyan, de nem érnek magas nivóig. Nagy Sándor és Kriesch Aladár — kiknek hatását mutatja —, sokkal bensőbben fejeztek ki hasonló témákat.

Náray Aurél képeibe csak azért lehet sok mindenfélét belátni és magyarálni, mert szinte fut a forma elől. Kompozíciói szétfolyanak a kevesetmondó monoton színekben. Van benne valami Munkácsyra is emlékeztető drámaiság, de ez sohasem bontakozik ki megragadó erővel. Sejtjük, hogy sokat, nagyot szeretne mondani, de még nem találta meg a kifejezés biztos útját. A benne vajudó hév a kohóban reked, nem bontakozik kellő művészi formába.

Remsey Jenő is csak akkor tud valamit mondani, — mikor egyszerűen, őszintén, józanul naturalista nyelven beszél. Fantasztikus tájké-

pein nagyon bizonytalan régiókba kalandozik el az esetje. Mindössze ez a nagyon szándékolt, homályos elképzelődés tűnik föl rajtuk, sok tartalmuk nem igen akad. „Magyar lakodalom“ című nagy festménye komponáló erőről, rajztudásról tesz vallomást. A „Közélgő vihar“ és „Hegyi út“ is beszédesebb alkotásai közül valók.

Remsey Sándor munkái meglehetősen vázlatosak, hézagosak, sokszor meg naivak is. Remsey Zoltán hátrahagyott kollektívája jóhiszeműleg igyekszik a maga elé tűzött célt megközelíteni: festőileg kifejezésre juttatni egy-egy komolyan átértett eszmét, gondolatot, színbe és vonalba fogni az irodalmi ízű elmélyedést. Nem egy erőfeszítése érdekes is.

Pálesch Pál és Sztelek Dénes nincsenek még a festői kifejezés oly nivóján, hogy témáikat a művészeti kellő fokán szólaltathassák meg. Mérszáros Dezső színes rajzai, „misteriumai“ bizarr kísérletek, de bizony édeskevések közül van a művészethez. Ahol nagy igyekvőn „spiritualista“, ott alig festő, ahol meg piktor, ott alig-alig spiritualista.

Makoldy József nagy kollektívája teljesen kiesik a kiállítás hangulatából. Nincs egyetlen képe, melyet bármily réven kapcsolatba lehetne hozni a Szövetség hirdetett törekvéseivel, jelszavaival. Túlnyomóan párizsi képeket állított ki, főleg sok akvarellt és rajtot. Ez a gyűjteménye nem szerencsés munkái közül való. Túlzott méretű vízfestményein szétesnek a foltok. Az akvarell nem tölthet be művészi hatással ily nagy felületeket. Ráadásul ezek a munkái meg sem közelítették régebbi vízfestményeinek biztató kvalitásait. Szárazak, merevek, semmi intimitás, semmi melegség nem beszél belőlük, mit sem mondanak a színben és vonalban nábob szajnaparti csudavárosról.

Valóban, a csakugyan „spirituális“ programot valló művészek törekvése ma még csak célkitűzés, melyhez sok idő kell, hogy megvalósuljon... Az általuk remélt evolúció során arról fognak majd meggyőződni hitvallói, hogy — a művészetnek csak egy útja van! Ezen az örök úton kell járni a „spirituális“ művészetnek is, és akkor, de csak is akkor kapcsolódhatnak bele az örökkévalóságba, nem pedig irodalmias programokkal, legyen az bár legaetheribb, legfenn-

költebb irodalmi program is. A festő fessen, fessen *piktori spiritus-szal*, a gondolati tartalom egy bizonyos határon túl nem való az eset hegyére, csak az író tollra.

A Nemzeti Szalon a spirituálisok után Darvassy István, Miskolczy Ferenc, Palmerné Sawyer Éva, Szende Dezső és Walleshausen Zsigmond csoportkiállítását nyitotta meg. Az öt festő között messze kimagaslik Miskolczy Ferenc munkássága. Izgalmas, harsogó színekkel festett spanyolországi tájképei lebilincselően érdekesek. Vad kékségű égbe hasítanak bele a szinte forró, olvadt aranyat szuggáló sárga házak, a piros tornyok, a déli architektura vakmerő alkotásai, különös, regényes tájakon vetik meg vasos lábukat az ősi, római hidak és csudálatos arabeszk nyelvével beszélnek a mór építésszek dús, kőbe valósujt álmái... Miskolczy Ferenc léleklent, érett festői készséggel és átérzéssel tolmácsolja Hispania regényes szépségeit. „Segovia a katedrálissal“, „Lépcső az élet és halál utcájához Segovióban“, „Arco de la Sangre“, „A Tajo Toledonál“, „Alhambra“ című festményei és több pasztelleje érdekes, komoly munkák. E színes, bátor magyar eszettől még sokat várhatunk.

Walleshausen Zsigmond főleg Párizst, a kimeríthetetlen város-témát illusztrálja elég ötletesen, szándékolt primitívkedéssel. Ezek a színes tusrajzok és pasztellek legjobb dolgai. Olajfestményein sok a megoldatlanság, portréi elrajzoltak, bizonytalanok. Darvassy István nagy kollektívájában itt-ott akad egypár kép, mely a magyar karaktert jól tükrözi, de nála is feltűnik a rajzban való bizonytalankodás. Színei sem tisztultak még meg, ez összefolyó foltokban eikallódik a piktori mondanivaló. Néhány napsütéses képe a legszerencsésebb.

Szende Dezső olajfestményei nagyon is szárazok, hidegek, a sablon útján jár szinte valamennyi.

P. Sawyer Éva, az angol származású pasztellista könnyed, elegáns arcképek sorozatát állította ki. Úgyesen bának a színes krétával, de nincs egyetlen portréja, melyből erő, lélek, emberlátás sugározna. A legtöbb úgy hat, mintha színes fényképe „dolgozott volna bele“ egy gyakorlott kéz, hogy azután bájos mosollyal elhi-

tesse a szemlélővel, hogy ez aztán most már eredeti, művészi arckép. A színes kréta könnyű porával csak a nagy, az oly nehéz, igazi művészet tud lélekbemarkolót mondani.

Mariay Ödön.

Zenei szemle.

A mai zenének egyik legnagyobb vezére, Strauss Richárd körünkben időzött, hogy sok vihart látott művei közül néhányat a filharmóniai hangversenyen s az Operaházban elvezényeljen. Szívesen fogadtuk a rendkívüli mestert, mert ha műveinek szertelensége fölött lehet is vitázni, neve elismerten: zenetörténeti.

4 Strauss Richárd a zenei naturalizmus megalapítója. A zenei naturalizmus a természetnek, az idegéletnek és az idegélet bármely tünetének pontos és leplezetlen visszaadása, merész zenei rajza. Tulajdonképen durva hangfestés, mert arra törekszik, hogy inkább a természethez közelebb álló zöreijhatásokat, mint a zenében rejlő szellemi szépségeket adjá vissza. Csaknem teljes zenei formátlanság, mert még a zenei élektani formáktól és törvényszerűségektől is elfordul s teljesen a fantáziának veti alá magát. Strauss zenekara az eszközökben utólrhetetlen. Olyan harmóniai ellentéteket, olyan szélsőséges erőbeli hatásokat, a természeti hangjelenségeknek olyan utánzását tudja kifejezni, amilyenekre előtte nem volt példa. Idegtépő ez a zenekar, mert nem egységesen hangzik, hanem úgyszólván minden hangszeresoport függetlennek tetsző motívum-töredékekkel és kontra-punktikával szolgálja a vezérgondolatot. A sok egyszerre hangzó mellékképlet figyelmünket százfelé szakítja. Partitúrájából állandóan valami fanyar gúnyt, önérzetet, gógös lenézést és drámai tusakodást érzünk. És olyan fölényes, szatirikus vonást, ami senkiben sincs meg. Nem új érzéseket vet kótára, de előadási módja új, mert az indulatokból és érzésekből nem a nagy zengéseket szedi ki zenei közlés számára, hanem mint naturalista, megrögzít mindent, ami alkotás közben idegpályáin végigszalad, akár érdekes, akár banális az. Miként a természetben naturalista festők hite szerint semmit sem

szabad megvetni, úgy zenéjében mindent felhasznál vakmerő kóta-csoportosításaihoz.

Elsősorban programzenész. Drámai hangja is lenyűgöző erejű, de tolla főként elbeszélő. *A zeneirodalom legnagyobb epikususa.*

A Strauss-napok közül kettő az Operaházban zajlott le (január 5. és 6.). Erre a két előadásra sokáig emlékezni fognak. Strauss a *Rózsalovag*-ot és a *Salomé*-t vezényelte. Igazibb gyönyörűség alig lehet, mint mikor az előadóművész maga szólaltatja meg saját művét. Ezt élveztük Strauss dirigálásában. Operaházunk kitett magáért. Olyan igyekezettel, olyan gondal, olyan lelkesedéssel végezte minden szereplő, minden díszletező segéd munkái a dolgát, mintha minden kritikái kifogást jönlőre meg akarna cáfolni.

Strauss kiváló színházi karmester. Zenekar és színpad vasmarkú összefogója, aki művének szellemét minden előadóból kimuzsikálja. Még a gyöngék is erősebbekké váltak nyugodt, biztos, fölényes egyéniségétől. Kis mozgású, csontos kezéből hangulatok sorozata kelt ki. Ez a színházi ember legnagyobb kvalitása. A *Rózsalovag*-on éreztük a hamisítatlan bécsi ízt. A tréfás, banális császárvárosi történet kortörténetévé vált Strauss zenéjében. A *Szemere* Árpád által kitűnően rendezett előadásból *Sebők* Sáriit, *Marschalkó* Rózsit, *Sándor* Erzsit és *Szende* Ferencet büszkélkedve emeljük ki.

A *Salome* előadása nem volt ennyire hibátlan. Meg kellett volna kérdeznünk Strausst, hogy tetszett neki *Gábor* József hangtalan Heródesse? De ezt a szépséghibát elkenődzte a többi kitűnő szereplő (*Basilides* Mária, *Szemere* Árpád). A címszerepet vendégként *Kemp* Borbála, a berlini operaház kiváló művésznője énekelte. Nagyszerű alakítását országok dícsérik. Mi is elismeréssel adózunk énektudásának, fényes, intenzív erejű, drámai szopránjának és kimagasló színészi képességeinek. Kár, hogy színpadi megjelenése nem sorakozott ezekhez a magasrendű művészeti kvalitásokhoz.

Strauss szereplését idézve, egy különösséget kell érintenünk. Ez a hidegszemű, keményarcú, tartózkodó germán szívét-agyát megmu-

tatta most nekünk. Vezénylőpálcája elmondta, hogy: ezt a műveket ezért írtam, így írtam, így gondoltam, így éreztem; közöttünk járt, pár lépésre előttünk dirigált, beszélt velünk, kezét fogtuk vele, néztünk rá, mint ember az emberre, a saját szájából hallottuk zenéjének, tehát lelkének legtisztábban kimondott szavait és mégis — úgy éreztük, — ilyen messzeségben, vagy magasságban élő emberrel még nem találkoztunk. Bach Sebestyén lehetett ilyen, csak a környezete nem vette észre.

Az Operaház műsorát nem igyekeznek felfrissíteni. Az igazgató által megígért havonkénti bemutatók hol késnek?

Mindig ünnep, ha a *Fidelio* áll műsoron. Beethoven születésének évfordulóján (dec. 16.) került előadásra. A zenevilág hagyományosan megünnepeli ezt a napot, amelyenél jelentősebb nincs sok a zenehistóriában. Mert Beethoven neve: minden muzsikának a fogalma. Fejedelmi társai közül Szent László válálával magaslik ki, mert a zene sziklájából olyan forrást fakasztott, mely leggyógyítóbb itala az emberiségnek. Az Operaház eddigi egyetlen működéséből következőtve, azt hittük, hogy az előadás „a fájdalom gyermeke” lesz, mint ahogy a mesterek mestere nevezte volt sokat hányatott operáját. Örömmel csalódtunk. Elég jó és stílusos volt.

A *Bolygó hollandi* egyik előadásán *Tihanyi* Vilma először énekelte Sentát. Wagner álmódzó, víziós hollandi lányának alakját a lírai légyságú és drámai erejű, acélszerű éneklésnek olyan szépségeivel ékesítette, amely őt Operaházunk nagy nevei közé emelte.

Az ötödik *filharmóniai hangversenyt* Strauss Richárd vezényelte. A műsor saját műveiből állott. *Egy hős életét* és *Till Eulenspiegel vídám csínyjei*-t hallottuk. Az első mű egyenlenségeivel nem váltott ki nagyobb tetszést, a második nagyszerű humorával és groteszk meglepetéseivel hibátlan képét adta Strauss zsenijének. *Parergon* a *szimfónia domesticához* újdonság volt. Zongorára és zenekarra készült fejezete, zenei függeléke a hir-

hedt *Simfonia Domestica*-nak. Még pedig üres fejezete. A zongorarész *Wittgenstein* Pál egykezü bécsi zongoraművész csodálatot keltve játszotta.

A hatodik *filharmóniai hangversenyt* Krauss Kelemen, a frankfurti operaház karmestere dirigálta. (Milyen hiba, hogy a Filharmóniai Társaság fél szezonon keresztül idegen karmesterek után kapkod!). Krauss vezénylőpálcája értékeesebb karmesteri tulajdonságokat nem jelzett. A műsort *Bruckner* hetedik szimfóniája agyonütötte. Ki kíváncsi ennek a hosszadalmas, avult osztráknak áhitatos wagnereskedésére? Újdonság *Hubay* „Álarc” című még elő nem adott operájának két táncdarabja volt. Keleti motívumokból írt, mutatósan hangszerelt ballettzene *Saint-Saëns*, *Goldmark*, *Verdi* és *Delibes* mintájára.

A kamarazeneművészet terén most is a *Waldbauer—Kerpely* vonósnégyes társaság hangversenyei vezettek. Utánuk a *Melles—Zsamboky*-kvartett értékes koncertjei következtek. Ezt a nemes törekvésű művészegyüttest melegebb pártolásban kellene részesítse közönségünk.

Járt aztán még itt egy *Léhner—Smilovics—Róth—Hartmann* nevű vonósnégyese, amely magát „magyar kvartett”-nek hirdeli. Dícsőség helyett csak szégyent hozhatna a magyar zenekultúrára, mert stílrézük nincs, költői felfogásuk, lendületük és erejük hiányzik. Csak finomságuk van, de az is beteges és bágyadt, inkább finomkodás.

A szóló-hangversenyek áradatából *Bartók* Béla zongoraestje emelkedett ki, melyet a kiváló mester a MOVE-ban tartott. Londonban is. Párisban is esemény, ha zongorához ül a legmodernebb muzsika első zászlóvivője. Meleg, emelkedett, ünnepi este volt. Egész műsora saját műveiből állott. Olyan mély, minden magyar szívet megmozdító hatással zongorázott, hogy a konzervatív zenéhez szokott közönség tombolva követelt ráadásokat.

Siklós Albert, a Zeneművészeti Főiskola tanára, szerzői-estjével bizonyára azt akarta igazolni, hogy: zeneköltő. Sikertelenül. Minden műsorszám jobban kidomborította a tanárt és törpítette a költőt.

A zongora mai nagy mesterei közül *Godowsky* Lipót keresett fel bennünket. Mikor tizenöt évvel ezelőtt itt járt, több joggal hordozta hírnevét. Száraz, hűvös zongorázó. Zenei robotos. Inkább virtuóz, de ebben sem elsőrendű. Egész hangversenyén Dohnányi melegségeért áhitoztunk.

A Városi Színházban *Auber* régen híresnek tartott operáját, *A portici néma*-t mutatták be. Wagner feljegyzésének igaza lett: „A néma émszereplő s a beszédes kórusok előlben fogják tartani ezt az operát!”
Papp Viktor.

Türr István. Vagyunk még elegenden, akik emlékezünk rá. Mikor a belváros utcáin láttuk, a legkifogástalanabb öltözetben, amint hófehér, bús szemöldöke alól szelíd fensőbb-séggel szétnézett, összehajolva, nevét súgtuk egymás fülébe: „Garibaldi barátja... a nóták hőse..., a esaternák építője“. Alakja ma már szintén ahhoz a kincstárhoz tartozik, melyben a nemzet „százados“ emlékei vannak főlhalmozva. Szülővárosa, Baja, megbízásából, évtizedeken át munkatársa, terveinek és alkotásainak örököse, Gonda Béla írta meg életrajzát nagy tárgyilagossággal, s még több meleg szeretettel és csodálattal. A szerző azonban úgy érzi, hogy evvel a könyvvel a nemzet nem róttá le háláját nagy fia iránt; hivatott történetírónak kellene a Nemzeti Múzeum s az olasz kormány birtokában lévő hatalmas anyagot feldolgoznia, mert Türr István nem a kalandok embere volt, hanem a múlt század 50-es, 60-as éveiben cselekvő tényezője az eseményeknek, a század utolsó negyedében pedig gazdasági életünknek, különösen a vízi utak kiépítésének vezető szakembere. Azok közé az emberek közé tartozott, akik nemcsak elméletben lelkesültek valamely eszméért, esetleg kalandos vágyunkban életüket is kockáztatták érte, hanem akik eszméiket gyakorlati alkotásokban törekedtek megtestesíteni, az emberiség, a nemzet javára. Gonda Béla vonzóan mondja el hősenek eseményekben hihetetlenül gazdag életét; ha teheti, magát Türr Istvánt beszélteti, egykorú leveleket, írott emlékeket idéz. Látjuk előbb katonáskodását az osztrák ár-

mádiában; mint lép át a szabadság hívó szavára az olaszokhoz; részvételt a krími háborúban, majd Garibaldi oldalán az olasz háborúban; működését a magyar emigráció felszabadító törekvéseiben; visszatérését bazájába, külpolitikai és diplomáciai működését; végül gazdag munkásságát az ország vízi utainak gazdaságos kihasználásában. Elment szemünk előtt gazdag képsorozata a kiváló személyeknek, kikkel Türr István együttműködött és érintkezett: Mazzini, Lesseps, Garibaldi, Cavour, Viktor Ernáuel, III. Napoleon, Ferenc József. Belelátunk a múlt század második felének politikai szövevényébe, melynek nem egy szála Türr István kezében volt. Egyike volt azon kevés magyarnak, ki a letűnt században a világtörténet alakjává lett: három nemzet, az olasz, a francia, s a magyar vallotta magáénak, de szíve mindig a miénk volt, gazdasági alkotásai is Magyarország javát szolgálták. Működésének teljes méltatása oknyomozó történetíródalmunknak és a jövőben lerovandó tartozása.

Tolnai Vilmos.

Nemzeti újjáébredés és szabadkőműveliség. Vannak a történetírásnak problémái, melyek csak bizonyos hosszabb forrongás után jutnak megnyugtató megoldáshoz. Nagy világnézeti ellentétek küzdenek bennünk, a történész látását egyik vagy másik irányban befolyásolják, tárgyilagosan fejtegető hangját elfogulttá vagy polemikussá torzítják.

Az olasz miniszterelnök, Benito Mussolini a szabadkőműves páholyok ellen 1925 jan. 12-én benyújtott törvényjavaslatában annak megalapítását, hogy milyen szerepük és esetleges érdemük volt a titkos társulatoknak az olasz nemzeti újjáébredés több, mint félszázadra kiterjedő mozgalmában (1814—1870), a történet hatáskörébe utalja. Egy ügyes fogással ráolvasa a szabadkőművesekre Mazzini szavait, kit — akár méltán, akár jogtalanul, — ők magukénak vallanak: titkos társulatoknak nemzeti szempontból csak elnyomott országban van jogosultságuk; a szabad nemzet betilthatja őket.

Mussolini utalása az olasz történetírás egy sokat vitatott pontjára tapint rá: mi a szabadkőműveliség szerepe a risorgimento kibontakozá-

sában és van-e érdeme az egységes Olaszország megteremtésében?

A szabadkőműves Bacci (Il libro del massone italiano, Roma, 1908—1911.) szemüvegén keresztül vizsgálva a problémát, az egész mozgalomban a szabadkőműves gondolat volt az „élesztő”. A nacionalista A. Luzio szerint viszont csak kerékkötő volt a nemzeti gondolat és egység érzésének az előretörésében. Bacci a szabadkőművesség fogalmát túlságosan kiterjeszti és a Carbonarik titkos szövetségét, Mazzini *Giovine Italia*-ját oldalhajtásainak kívánja tekinteni. Luzio tiltakozik. 1914-ben zajos, de értékes és tanulságos vita fejlődik ki köztük a *Corriere della Sera* és az *Idea democratica* hasábjain, az olasz napisajtó egyáltalán inkább érdeklődően komoly történeti problémák iránt, mint a miénk. Luzio most egy kétkötetes munkában (*La Massoneria e il Risorgimento Italiano*, Bologna, 1925.) támasztja alá eddig kiadatlan okmányok tömegével a maga igazát.

Mióta 1714 jún. 24-én a londoni nagypáholy felállításával megalakult a modern szabadkőművesség, s magának hercegi, sőt fejedelmi pártfogókat szerzett, híveinek a száma folytonosan szaporodott a XVIII. században. Angolországban afféle protestáns vallási szektának mondhatnók, mely az egyén lelki tökéletesebbülésének eszméjét szolgálja és amely azon szabadkőműveseknek nevezett finomabb kőmunkások elhalóban levő szervezetét veszi át, akik a gótikus templomok építői voltak; egymás segítségével fontos titkos jeleiket pedig hovatovább szövevényes szimbolikává képzik tovább. Nagy szellemek, mint Lessing vagy Voltaire ezt a szimbolum-játékot megmosolyogják vagy kigúnyolják; a franciák még szövevényesebbé teszik és az eredeti inas-mester kettős fokozatot egész hierarchiával helyettesítik, melyet a XIX. században az úgynevezett „skót ritusú” szabadkőművesség 33 grádusban rögzít meg.

Olaszországban a Rómába érkező angol arisztokraták hozták be először; a társulat profán vallásossága azonban nem tudta megtéveszteni a pápaságot, mely már 1736-ban egy enciklikával emeli fel szavát ellenük. Az osztrák tartományokban és nápolyi királyságban viszont nagy hitelnek örvendenek. Hiszen a tagok a legelőkelőbb körökből ke-

rülnek ki, hű alattvalóknak, vallásosoknak mutatkoznak — alkalmazkodni pedig mindig nagyon jól tudnak. „Párizsban filozofálnak — így gúnyolja őket Alfieri az *Imposztorokról* írt XV. szatirájában, — Németországban evangélisták, Rómában (míg van pápa), vad pápisták; de ha a tirannizmus rozoga épülete összedőlné, ők kiáltanak leghangosabban az „Éljen az egyenlőség!”-et ... így uralkodnak a maguk romlottságának és mások butaságának a segítségével!”

Alfieri jól ismerhette volt társait. Rövid ideig egy páholy dicsekedhetett tagságával. Tényleg, a szabadkőművesség hamar alkalmazkodott a francia forradalomhoz is. Hogy előkészítésében volt-e része, az már fogósabb kérdés! Mert titkos szervezetüknek egyik módszerbeli alapelve (Salfi abbénak Luzio által közölt szabadkőműves erkölcstana — 1811 — nagyon tanulságos e szempontból), lassan, alattomban dolgozni, mint a szű, soha szembe nem helyezkedni az uralkodó eszmékkel. A nyílt harc nem kenyerük.

Az olasz szabadkőműves-páholyok a párizsi Grand Orient fennhatósága alatt, a napoleoni uralom idején szerveződnek meg először igazában. Néhány tréfás okmány olvasható Luzio könyvében arról, hogyan fordít köpönyeget a szabadkőművesség Napoleon bukásakor, majd megint a „cent jours” alatt, s újból a restauráció kezdetén, hogy mindig hű alattvalónak bizonyuljon.

Hűségét hangoztatja akkor is, mikor az osztrák uralom visszatér Olaszországba és feloszlatja a páholyokat. A szabadkőműves nagy költőnek, Vincenzo Monti-nak ünnep utáni páfördulása és palinódiája éppen nem ritka jelenség. A párizsi központtól elmetszett páholyok szét is hullanak, vagy amennyiben életüket tovább is tudják tengetni alattomban, elvesztik egymás közt az érintkezést.

Az alázatosan alkalmazkodó szabadkőművesekkel szemben azonban egy másik szekta kezd erősen elterjedni: a *carbonarik*-é. Ügylátszik, Sziciliában volt a fészke, ahol az angol politika zítóttá mozgalmukat a XIX. század elején, hogy a francia uralmat egy olasz nacionalizmus segítségével megdönthesse. A carbonári szabadkőműves eredete összejöveteleiknek és rituáiknak szimboli-

kus elnevezéséből, tevékenységüknek titkos, alattomos módszeréből is világos. De egészen más szellem hatja át szervezetüket. A szabadkőműves szellemi arisztokratának tartja magát, a carbonaro a népembere; a szabadkőműves kozmopolita, a carbonaro célja a nemzeti egység előmozdítása. Bizonyos érintkező pontok mellett mély szakadék választja el őket egymástól. Nem csoda tehát, ha a szabadkőművesség az 1820-as, 1830-as évek forrongásában a carbonarot hol népi testvéreként keblére öleli, hol halálbüntetés terhe alatt megtiltja a vele való érintkezést.

A szervezet azonban alig két évtized alatt méltatlanná lett a nemzeti gondolat hathatós képviselőjére: a carbonaro szó hamarosan nálunk is a leshől támadó gyilkost jelentette.

A carbonarizmusból nőtt ki az olasz nemzeti egység nagy előharcosa: Mazzini József. De mindjárt túl is halad rajta, megalapítván az „Ifjú Olaszország”-ot. Ebben már semmi sincs a szabadkőművességből, bár ezt gyakran a maga céljainak érdekében szövetségesnek tekinti. De nyílt szervezkedés, mely a katolikus vallás alapjaira helyezkedik, egész erkölcsfilozófiával támogatja az emberiség boldogítására irányuló köztársasági és demokratikus eszméit és egy folyóiratban hirdeti az egységes, nemzeti Olaszország jogait, nyíltan szállva szembe azokkal a konzervatív erőkkal, melyek megvalósulásának útjában állanak. A tett mezejére lép.

S ha a száműzött forradalmi agitációja nem mutathat is fel valami sok ténybeli sikert; apostoli szava folyton ébren tartja a lelkeket és sarkal a megvalósításra. Igaz, hogy a palermói páholy nagymesterévé akarja választani, de ő ezt visszautasítja. Igaz, hogy nem egy szál köti a szabadkőművességhez, de szigorú kritikával is illeti őket. Londonban pedig sokáig nyomorog — a szabadkőművesektől nem támogatva és segítségüket nem is kérve, — míg létfontartását meg tudja szerezni. Egy dán szabadkőműves történéssz ezt mondja róla: „Er hat kein rechtes Verständnis für Freimaurerei gehabt“. Mazzini filozófiája és tevékenységének módja kész bizonyítékok erre.

A szabadkőművesség Franciaországban III. Napoleon államesíjje

után burjánzik fel újra igazán a fedelmi támogatás melegében. Ezidőszerinti nagymesterük, Murat, a nápolyi trónra vágyik és e hatalmi törekvésért olasz testvérpáholyok alapításával igyekeznek elérni, így gondolván egyensúlyozhatni Mazzini propagandáját. Cavour, a nagy olasz miniszterelnök, III. Napoleon segítségével szerzi meg Ausztriától Lombardiát (1859). Ő, úgylátszik, már fiatal korában szabadkőműves volt, s közvetlen bizalmasai: Bixio Sándor, Nigra Constantin párizsi követ szintén azok voltak.

Itt azonban kettéválnak az olasz risorgimento útjai. És mindkét úton vitathatatlanul ott kísért a szabadkőművesség, ha nem is, mint mozgató erő, de mint esetleges segítő-társ, melyre számítani lehet. Hogy mennyi eredménnyel, azt mindjárt meglátjuk.

Cavour ügyes külpolitikával, francia segítséggel igyekezik Olaszország egységét megteremteni. Hogy a murattizmust ellensúlyozza, hogy III. Napoleon szabadkőműves körével (különösen Napoleon herceggel) bizalmas érintkezésben maradjon, erre kell neki a torinói „Ausonia”-páholy, mely csak hirtelen halála miatt nem választotta meg nagymesterévé.

A másik út a Garibaldié, aki a Mazzini által előkészített forradalmi erőket győzedelmes csatára tudja vezetni. Ez azonban nem akadályozza meg abban, hogy később mestere ellen ne forduljon. Az ő szicíliai expedícióját pedig a szabadkőműves történetírás egészen a maga számára szeretné kisajátítani: szabadkőműves tettek vallja. Kétségtelen, hogy a 60-as években — mikor künn a nemzeti küzdelmek viharával van telve a levegő, — már a szabadkőművesség sem zárkózik el előbbi közönyösségében; kétségtelen, hogy Garibaldi és társainak egy része ehhez a szektához tartozott, vagy később lett tagja. De az is bizonyos, hogy a szabadkőművesség, mint szervezet, az akeiót mindössze száz lírával támogatta, amivel Garibaldiék bizony soha el nem jutottak volna Palermo alá!

Cavour Garibaldié elsőbb titkon támogatja, aztán kénytelen ellene fordulni. Kettejük küzdelme a torinói és palermói páholyok ellentétében is visszatükröződik. Egyik sem hajlandó a másik fennhatósága alá haj-

tani fejét. Az utóbbi Garibaldit választja meg örökös nagymesterévé. Később a firenzei alakuló ülés, mely a páholyok egységes központ alá szervezését a nemzeti egység szinte teljes megvalósulásával időszerűnek tartotta, szintén nagymesterévé választja Garibaldit. A disszidens Palermo — és hozzácsatlakozik a torinói Dante Alighieri is, — tiltakozik, mert míg Róma pápai uralom alatt áll, s maga számára követeli a központ szerepét (1864). Garibaldi ingadozik a két álláspont közt. De a szabdkömvességet, melyet hasznos eszköznek tart a pápa világi hatalmának megdöntésére és Róma elfoglalására, nem hajlandó kezei közül kiszalasztani. Egyik nagymesteri köriratában azt várja a páholyoktól, hogy propagandájukkal megteremtsek azt a közszellemet, mely Róma megszerzéséhez vezethet; egy másikban egyenest készülődésre, fegyver és pénz gyűjtésére szólítja fel őket, természetesen a legszigorúbb titoktartás terhe alatt. De hová vezettek Garibaldi e törekvései, melyek különben a páholyok széthúzása, élvádása miatt alig találtak viszhangra? Az aspromontei és mentanai vereséghez! Nem Garibaldi, hanem a királyi seregek vonultak be Rómába (1870), miután III. Napoleon — a porosz háborúval lévén elfoglalva, — csapatait onnan kivonni volt kénytelen. A politikai egységet nem is a szabdkömvészeknek Garibaldi által óhajtott egysége készítette elő... hanem fordítva, a szabdkömvészek használták ki a szabad ország liberalizmusát a maguk erősebb szervezkedésére.

A kérdést tehát ennyiben foglalhatnók össze: a szabdkömvesség az olasz nemzeti újjáébredés első szakaszában más érdemesebb társulatokkal — milyen a carbonari, Mazzini „Giovine Italia“-ja, — olykor, ha hasznát reméli benne — szövetségben áll, de maga semmit sem kockáztat, tehát irányító befolyása sem lehet. A második periódusban őt igyekeznek felhasználni a maguk céljaira Cavour és Garibaldi, de anélkül, hogy valami jelentősebb eredményt értek volna el vele.

Az olasz risorgimento szinte egész fejlődése folyamán számított a magyar szabadságharc emigráltjainak segítségére. Bizonyos szabdkömvészek szálaak itt sem hiányoznak. Kossuth 1852-ben Cincinnatiban iratkozott be a hasonló nevű páholyba és 1862-ben lett mesterré. Mazzinivel és később Cavourral való összeköttetésére e ténynek azonban nincsen semmi befolyása. Fontosabb adat az, hogy mind Cavour, mind Garibaldi köre Magyarországon egy Velence visszaszerzése érdekében Ausztria ellen segítő forradalmi mozgalom előkészítésére a szabdkömvességet csakugyan fel akarta használni. Az „Ausonia“ Türrt bírta meg ennek szervezésével; vetélytársa, Dante Alighieri pedig 1863-ban Klapka vezetésével Genfben egy „Ister“-páholy alakítását indítványozta ugyanily célzattal. Türr és Klapka természetesen maguk is szabdkömvészek voltak.

Mondanunk sem kell, hogy ezek a politikai törekvések sem jártak sikerrel.

Kastner Jenő,

BRASSAI SÁMUEL ESZTÉTIKÁJA. Egy régi kis német könyv jutott kezembe, melynek címe: *Samuel Brassai, von dem vergnügen, welches durch Anschauen und Anhören schöner Gegenstände in uns erregt wird. Aus dem Magyarischen übersetzt von Hugo von Meltzl. Klausenburg, 1877. (66 l.)* A fordító megjegyzi, hogy ez értekezés negyvenöt év előtt jelent meg magyar nyelven „A gyönyörűségről, melyet a szép művek szemlélése vagy hallása okoz bennünk”, a „Nemzeti Társalkodó” 1832. évi folyamában. Miután Brassai elveti a művészet mibenlétének utánzási elméletét, valamint ama tanítást is, mely a művészet hivatását az eszményítésben látja, azt a módszert jelöli meg helyesnek, mely nem a tárgyból, hanem az *alany* esztétikai élményeiből indul ki. Beható vizsgálódás után arra az eredményre jut, hogy az esztétikai gyönyört szellemünk azon önkéntes tevékenysége okozza, mely valamely szép mű érzéki adatásában felmerült vonásokat kiegészíti s így annál tökéletesebb képet alkot. Ezért hagy esetleg hidegen a valóság, míg annak másolata gyönyörködtet: ez utóbbi ugyanis a régi kiegészítésére hívja fel lelki tevékenységünket. A lélek mivoltánál fogva szüntelenül tevékeny s annak gyakorlása gyönyörűséggel tölt el bennünket. Mindezt Brassai a nála megszokott élelméjűséggel és sajátosan egyéni stílusával fejt ki.

Műve nem nagy igényekkel lép fel: maga a felvetett gondolatot olyanakk mondja, melyet később talán más kutató tovább fejleszthet. Nem is akarhat az esztétika alapvetése lenni; hiszen az esztétikai gyönyörűség fenti magyarázata nyilván *felteszi* azt, hogy az esztétikai tárgynak bizonyos vonásokkal kell bírnia, melyeket Brassai nem is kísérel meg kifejtteni. De az esztétikai élvezés *lélektanához* érdekes adalékot nyújt érdemtellenül elfelejtett nagy tudósunk e kis munkája.

Pauler Akos.

II. LAJOS BAJOR KIRÁLY ÉS KAINITZ JÓZSEF BARÁTSÁGA.

I.

„Saverny” és „Didier”.

Kaintz József alig mult huszonhárom éves.

Nem nagy kor. Sok művésztehetség erre az időre még ki se bontakozik, de neki már komoly művészi multja volt.

Színészképzőt sem járt. Tizenöt éves korában pattant a színre egy bécsi színpadon és mint serdült ifjú már a meiningeni herceg híres társulatánál aratott feltűnő, zajos sikereket.

Ez volt a híre, mikor Münchenbe került.

S annak is egy éve.

1881-et írtak.

Az udvari színház külön előadásainak a sorozatában, — melyeket a király egymaga hallgatott —, április 30-án „Marion de Lorme” került a musorra. Hugo Viktor-féle romantikus dráma, egyike azoknak az érzelmes drámáknak, melyekért a rajongó, művészlelkű király könynyezve lelkesült.

Kaintz József játszotta a szegény Didier-t, a hazátlan ifjút, Rohde úr pedig Saverny marquis-t, az öregebb barátját. A király érdeklődve nézte a darabot. Izgatottan figyelt minden egyes szóra, minden mozdulatra. S az előadás után rendkívül értékes, szafirokkal, gyémántokkal kirakott gyűrűt küldött emlékül a meglepett Didier-nek.

„Marion de Lorme” előadását pedig másnap ismételték a király parancsára.

S a rendkívüli siker még szilárdabban alapozta meg a művész karrierjét. A király ezúttal is drága ajándékkal kedveskedett neki, sőt megparancsolta, hogy legfelsőbb királyi üdvözlését és elismerését is adják tudtára.

A művész nem késlekedett a válaszevéllel. Forró haláljának szenvedélyes szóval adott kifejezést. És

ez a hódolat bő termést hozott. Mert Bürkel miniszteri tanácsostól sikerült megtudnia, hogy őfelségét az ő meghatott sorai a legkellemesebben érintették.

II. Lajos, Isten kegyelméből koronás királya egy kiváló népnek, hódolattal üdvözölte a mosoni sváb fiút. Kaintz József pedig, — Isten kegyelméből való koronás királya a színművészetnek —, még mélyebb hódolattal, gyermeki naivsággal üdvözölte viszont s a két ékes szellem szoros kapcsolata innen számitandó.

Újra eltelt tíz nap.

A külön előadások befejezéseiképe a „Mesterdalmokok“-ra készült a színház. S az igazgatóság túlzott gondot fordított a nehéz darabra. De az előadás napján kínos eset történt. Kínos tudniillik az énekesekre, akik hiába fáradtak. Mert váratlan parancsot kapott az igazgató, meglepőt, kellemetlen: vegye le a másorról a Wagner-operát és harmadszor is ismétlje meg a „Marion de Lorme“ előadását.

Kellemetlen lehetett a többi közt azért is, mert Wagner Richárdot kellett mellőznie, kit egy világ csodált, — egy szeles ifjúért, ki még nemrég tűnt föl, ki még félig gyermek!

De a parancsot teljesíteni kellett.

S a király újra belemélyedt az előadásba. Újra megkönyezett minden fordulatot s az előadás után azt üzenté Kaintznak: szívből üdvözli, köszöni neki a ritka élvezetet és reméli, hogy tartósan Münchenhez kötheti.

Mivel pedig ezt az üzenetet is gazdag ajándék kísérte, természetesen, hogy másnap reggel izzó levelet intézett a művész a kabinetirodához és arra a levélre, — most már sajátkezűleg! — válaszolt a király.

Első levél. „Kedves Kaintz Úr! Még mindig az Ön megindító, hasonlíthatatlan játékának s ma érkezett kedves levelének rendkívüli hatása alatt, követem szívem vágyát és megvallom, mily mélységesen érzem, hogy én vagyok az, aki Önnek halálával tartozom. Ön olyan megragadó, szívhez szóló hangon adott kifejezést érzelmeinek, hogy nem tehetek mást, mint hogy e sorokban sajátkezűleg és személyesen a legmélyebb hálámat és lelki örömet adjam tudtára.

Az április 30-i, a május 1-i és 10-i esték aranybetűkkel vannak emlékezetembe véve. Csak folytatna nehéz, de szép és tiszteleltre méltó hivatalát tovább is oly fölségesen, amint megkezdte és biztosítom, hogy mindenkor igaz szívvel kívánok Önnek tartós jólétet és boldogságot. Fogadja, kedves Kaintz Úr, a legmelegebb üdvözetemet; maradjon barátságos érzülettel jóakarója Lajos. Berg, 1881 május 11-én (12-én reggel).“

Ehhez a levélhez nem kell kommentár. A szív szelid, egyszerű hangjából a király egész szeretetreméltósága árad ki, amit az ifjú művészsel kötött barátsága során változatlanul meg is tartott.

Második levél. „Kedves Kaintz Úr! Nem állhatok ellen a vágyának, ismételve, kell Önnek írnom. Mivel Berget csakhamar elhagyni szándékozom, hogy a hegyekbe menjek, arra a tájékra, ahol a mult évben Hugo Viktornak azt a szép és érdekes drámáját olvastam, melyet az Ön előadása megdicsőített, nem akarok úgy távozni, hogy a legmelegebben el ne búcsúzzam Öntől. Ma teljes nyole napja, hogy az Ön elragadó játéka föllekesített, megrázó hangja először markolt a lelkembe. És nem halványul a mélységes, hatalmas benyomás!

Főséges Hugo Viktor „Hernani“ c. drámája, melynek előadása végtelen örömet szerezne nekem, de persze, csak úgy, ha Ön a főszerepet vállalná. Küldöm a fordítását, bár nem tudom, vajjon az eredet nem ismeri-e már? Nagyon szeretném, ha közölné velem.

Jól tudom, milyen rosszindulatú, fondorkodó és irigy a színház művész-személyzetének legnagyobb része. Ha volnának ártó ellenségei, nevezze meg őket, hogy megvédjem Önt s útját egyengessem, mert úgy érzem, minden gondot és bánatot, amennyire lehet, távol kell tartanom Öntől.

Jól tudja, hogy a hangja mennyire megragadott, ennél fogva nem fog féreérteni, ha a következőket írom Önnek. Az első felvonásokban úgy tetszett nekem, mintha a hangja megerőltetés ellen küzdött volna és Ön korábban, alighanem játékbeli túlbuzgóságból, bensőleg ártott magának.

Ha csakugyan úgy volna, nagyon

elszomorítana! Kérem, írja meg a valót! Egyébként pedig éljen boldogan és gondoljon reám barátsággal. Erre kérem Önt. Fogadja, kedves Kaintz Úr, legszívesebb üdvözletemet s különös jóakaratomról és bizalmamról biztosítva Önt, maradok baráti érülettel Lajos. Berg, 1881 május 17. éjszaka.“

Ebben a levélben már a bizalmatlanság szikrája lobban föl, amit a király remetetermészete, a társas érintkezéstől való idegenkedése csak szított benne. De a művész melegen védelmezte a kollégáit, még pedig — amint többször is kitűnik — háttározott sikerrel.

Egy reggel, a második levél vétele után, éppen a „Második Richárd“ főpróbáján, a királynak egy embere kereste a művészt. Legfelsőbb megbízásból közölte vele, hogy a király még aznap föltétlen elvárja a linderhofi kastélyba.

Tizenegy óra mult.

Tizenkettő körül indult a vonat Münchenből Murnau felé és a művésznek csak annyi ideje volt, hogy a legszükségesebb uti holmiját becsomagolhassa s a vasútra siessen. De így is elkésett; mikor odaért, a vonat épp elindult.

Későbbi vonat még aznap este vitte és röviddel napkelte előtt érkezett Linderhofba, ahol a király egy kéken világított barlangban, kitörő örömmel fogadta.

Két egész hetet töltöttek együtt.

Ott érlelődött meg a király spanyolországi útjának a terve is, ahova a művésznek el kellett volna őt kísérnie. Mert arra az útra rég kívánczkzott. A granadai Alhambrát akarta látni, ami rég érdekelte.

Harmadik levél. „Kedves Kaintz Úr! Az éjjel újra megérkezve, nem térek nyugalomra, amíg örvendetes, kedves levelét melegen meg nem köszönöm. Röviddel előbb kaptam a kezembe, mielőtt a Halbammert elhagytam volna.

Őszinte örömmre szolgál, hogy kellemesen gondol a linderhofi tartózkodására. Nekem is úgy tűnnek elő azok a felejthetetlen szép, de fájdalom, oly gyorsan tovatűnt napok, melyeket az Ön társaságában töltöttem ott, mint valami álom. Kár, nagy kár, hogy az éghajlati viszonyok jelenleg nem engedik meg a tervezett spanyolországi utat. Távozása után egy órával, 11-én, én is el-

hagytam Linderhofot, de a Halbammeren kívül más hegyi házamat föl se kereshettem a nagy hóvihár miatt. Ma kaptam meg azt a Grabbe-féle drámát, amit Ön a Planseen figyelmembe ajánlt és hamarosan bele is fogok olvasásába. Mily kellemes lett volna mindkettőnkre nézve, ha a kegyes végzet megengedte volna, hogy a gondolatban oly szépen kiszínezett utazásunkat korábban, vagy legalább is ezekben a napokban, megkezdhettük volna. Mert így az összehúzás veszedelmét' (ami, hála Istennek, még nem következett el), messze elkerültük volna. Ó, bár el ne felejténé a drága Didier az ő jó barátját, Savernyt, aki tisztza szívvel, minden elgondolható jót kíván neki; aki azt kívánja neki, hogy bánat és betegség soha se érje!

Nagy örömmre szolgálta az a bécsi újság, amely az Ön vendégszereplése alkalmával fotográfiáját s életrajzát közölte.

Vajjon kedvére van-e, hogy az új szerepek tanulása annyira leköti a nyári szünet előtt? Ha nem, úgy legjobb lesz, ha Bürkelhez fordul.

Ezúttal barátsággal figyelmeztetem ígéretére, hogy a hangját mindenkor kímélni fogja. A madarak már énekelnek, erősen virrad, azért hát lezárom ezt a levelemet, őszinte sajnálattal rossz írásom miatt. De borzalmas tollaim vannak! Amikor Önnek, kedves Kaintz Úr, ezer szíves üdvözetet küldök, gondolatban testvéri jobbomat nyújtom és maradok csodálattal, nagyrabecsüléssel, az Ön baráti érülettel Lajos. Berg, 1881 június 16 (reggel).“

A művész hangjáról annyi szó esik, hogy ez a körülmény magyarázatot követel.

Úgy látszik, megbűvölte a királyt. Amint a művész Linderhofba érve, megállt előtte s a beszéde nem zengett a megszokott erővel, mint a színpadon, — mintha csalódás árnya vonult volna át a király arculatán. De csak hosszabb együttlélt után nyilatkozott róla.

— Ön oly halkán beszél, — panaszkolta neki s akkor jutott arra a különös gondolatra, hogy a móri kioszk szökőkútját csobogni hagyja —, így tán hangosabb beszédre kényszerítheti barátját.

Zajgott a vízesés és a művész hangja annyira elragadta, hogy na-

¹ Itt minisztereire s a tanácsadóira céloz.

gyobb távolságról, lehúnyt szemmel hallgatta, hosszan, álmadozva, mint andalító zenét.

Eszükbe se jutott volna, hogy egymás sajátságait, amelyek pedig feltűnők lehetnek, magasztalják, vagy éppen kifogásolják.

Igy nem vette akkor észre a művész, mily beható tanulmány tárgya lett a hangja; mennyire igyekezett a király, hogy minden körülmények közt fokozott erejű hangját csalja ki belőle.

Igy lett aztán a raffinált szokása, hogy a teremben messze távolodott és sűrűn megzavarta egy-egy odavetett szóval:

— Hogyan?... Mi az?... — hogy így kényszerítse az előadottak megismétlésére.

Negyedik levél. „Kedves Kaintz Úr! Súrget a vágy, hogy a kedves levelét, valamint határtalan örömmre szolgáló fényképét és életrajzát, a legbensőbb hálával megköszönjem.

A cikk hangja kellemesen érintett. Lelke szent lángja a művészet iránt, mely ellenállhatatlanul ragadja magával mindazokat, akik megérdemlik, hogy lássák és hallják Ont, — ki kételkednek benne? —, diadallal tör utat magának és e szent erő előtt minden ellenségének a fondorkodása föltétlen szégyent vall.

Hogy eméssze el a lelke lángja minden irigyt és rosszakaróját, akit úgy gyűlölök, mintha a magamé volna!

Szabad-e a lapot megtartanom? Végezetül a legmelegebben üdvözlöm Önt, Kedves Testvérem és maradok hűséges híve és baráti érületű Lajosa. Berg, 1881 június 17 (reggel).“

Ötödik levél. „Kedves Kaintz Úr! Teljes nyole napja, hogy Linderhofot elhagytuk. Végtelenül örülök, ha értesítene, mint megy a sora, vídám és elégedett-e és vajjon a kollégái kitarának-e még az Ön iránt való, keresett szeretetreméltóságban? Szép és érdekes-e az ezred jubileumán előadandó darab? Melyik szerepet játssza Ön benne? Ma este meglátogattam Possenhofenben a császárnét,² aki renkívül

² Itt az osztrák császárnőről, Erzsébet királynéről van szó, akit a király r. j. j. gva tisztelt. A „kis Valéria“ is kedves volt neki s az elbájos szeretetreméltósága üdítően és jótékonyan hatott rá.

szeretetreméltó volt. Majdnem másfél óráig sétáltunk a parkban. A „kis Valéria“ főhercegnőt is alkalmmal volt látni és jászminvirágot is kaptam tőle.

Talán a spanyolországi utunk októberben keresztülvihető lesz! Még ma elolvastam Heigel legújabb darabjának az utolsó két felvonását s újra átveszem „Az élet: álom“ e szomorújátékot is. Rustán fölséges verseinél többet akarok gondolni Önre, mint bármikor máskor és lélekben fölidézem a bűbajos hangjának varázsát. Most pedig Isten Önnel, drága Testvérem! Ne feledje az Ön Savernyjét, akinek a gondolatai annyszor időznek az ő Didierjénél. Szíves üdvözlét küldi baráti érületű Lajosa. Berg, 1881 június 18-án. U. i. Izgatottan várom a „Clavigo“ előadásáról szóló tudósításokat.“

Hatodik levél. „Kedves Kaintz Úr! Annak a tervemnek, amelyet itt most vázolni kívánok, reám nézve csak úgy van értéke és értelme, csak akkor szerez nekem örömet, ha Önnek is örömet szerez. Ugyanis pár nap múlva, alighanem hétfőn, e hó 27-én, szeretnék egy kis útra kirándulni, a klasszikus, csodaszép svájci óskantokba, a fölséges Vierwaldstätti-tó partjára; de csak úgy, ha kedve volna velem tartani. Ön ebben az esetben két héttel később utaznék Klosterneuburgba, de anélkül, hogy az ott való tartózkodását megrövidítené.

Ez a kis halasztás volna az egyetlen különbség. Ez az út, amelyről azt hiszem, aligha bánná meg, egy kis praeambuluma volna a spanyolországi utazásunknak, amit földni nem tudok. Ha Önnek holnap (23-án) az előadás miatt nem volna kedve az írásra (ami könnyen érthető), legyen olyan jó, 24-én a választ megadni, holnap, élőszóval pedig Hesselschwerdt útján az akaratát velem tudatni. Ma a császárné kegyes volt itt meglátogatni, aminek nagyon örültem. Most pedig melegen üdvözlöm, drága Testvérem és maradok baráti érületű Lajosa. Berg, 1881 június 22, éjjel.“

A következő levélben jubileumi ünnepről beszél a király; az első bajor „Király“-gyalogezred kétszázéves fönnállásának 1881 június 23-án tartandó ünnepéről.

Hetedik levél. „Kedves Kaintz Úr!

Itt küldöm az ön számára rendelt két művet „Spanyolország“-ról és „Schweiz“-ről és boldog volnék, ha élvezetet találna bennük. Most pedig áttérek az e hó 23-i jubileumra. Ha én megjelennék az előadáson, az csak hideg, merev formáság, az élvezettel éppen ellenkező, reprezentációs ügy volna a számomra, bár Ön, amiben nem kételkedem, még oly kitűnően játszanék s a darab még oly érdekfeszítő volna is. Az a hatalmas benyomás, amit a „Marion de Lorme“ c. dráma és mindenekfölött az Ön elragadó játéka Didier szerepében gyakorolt reám, természetesen nem enyésznek el, de valami sűrű, zavaros fátvol borulna reá. Azt a hatalmas, költői varázslatot pedig (amely, ha eddig szent és tiszta maradt, az egész nyarat, s az egész őszt megdicsőíti), minek se szabad megzavarnia, megszentésételetlenítenie. Miután pedig ezt, dráma Didier, úgy, amint kellett, a tudtára adtam, hiszem, hogy Ön aligha kívánja, hogy én azon az ünnepi estén „óvációs áldozat“-nak dobjam magam oda: a régi, fölséges költői benyomást túlságosan megtépné vele. Mennyire örvendek Ön miatt, hogy a színházi szünet csakhamar beáll. A pihenés csak a javára lesz. Mindig félek, hogy Ön a meningieneknél, de azelőtt is meg azóta is, túlságosan megerőltette magát és az a túlság, ha idejekorán nem kíméli magát, túlszorgatja az idegeit: hosszú időre árt vele magának. Azt pedig borzasztón fájjalnám, mert Ön oly dráma nekem s a jóléte, szenvedése egyformán nagyon a szívemen fekszik. Végtelenül örvendtem, hogy a legutóbbi levele szerint is jól érzi magát s a kollégái ellen sincs semmi panasza.

Grillparzer szomorújátékát: „Az élet: álom“, — fölségesen élveztem. Ezt a mély, költői, illatos darabot a legközelebbi külön előadások közé beékelni kívántam. Nagyon érdekeltne, ha Lewinsky müncheni fellépteről közelebbi értesülést szerezhetnék. Nem tudom elképzelni, hogy N. „Ferdinánd“ szerepét kielégítőn játszani tudná! Ezer forró üdvözlöt küld, drága Testvérem, az Ön baráti érzületű Lajos. Berg, 1881 június 22, reggel.“

A művészt megrohanták, hogy venné rá a királyt a jubileumon való megjelenésre. De a király nem

akart „óvációs áldozata“ lenni. Végül Lewinskyt említi a levél. Akkortájt lépett föl Münchenben s a király annál inkább is érdeklődött iránta, mivel a barátja nem csak róla, hanem Kastelról, meg a Burgszínház egyéb együtteséről is rajongással beszélt.

II.

A meghitt barátok.

Nyolcadik levél. „Kedves Kaintz Úr! Öszinte, nagy örömmre szolgál az utóbbi kedves levele, amelyből értesültem, mennyire örül a svájci utazásunknak. Ez csak fokozza abban a gyönyörű országban töltendő napjaink örömet. De minél inkább közeleg az utazás napja, annál ijedtebbnek látszik a jó Bürkel. Ma is a legkülönbözőbb jelentésekkel és javaslatokkal rohant meg. Minden áron rá akart venni, hogy egy nemes urat is vigyek magammal. Ha a nélkül nem menne, ami pedig lehetetlen, inkább lemondanék az utazásról. Az ott való tisztviselők és idegenek tapintatlan tolokodását nagyon is szükséges elkerülnünk. Remélem, találunk egy lakható magánházat a klasszikus tó partján.

Bürkel írta a többi közt azt is, föltűnést keltett, hogy Ön a tervezett klosterneuburgi útját oly hirtelen elhalasztotta, mivel széles körben ismerték a szándékát. Egyébként egy jelentéktelen, csekélyke kifogást könnyen találhatott volna Ön, Nekem még van némi rendezni valóm, azért búcsúznom kell. Ezerszer üdvözlöm, szeretett Testvérem, drága Didier, baráti érzületű Lajos. Berg, 1881 június 25, éjjel. U. i. Az utazásra a legalkalmasabb idő hétfőn, 27-én este 10 óraker. Mühlthalból.“

Ami a nemesi gavallér illeti, a „jó Bürkel“ csak a kötelességét teljesítette, amikor a király nyakába akarta varrni. Mert, a véleménye szerint, épp olyan merész, mint kínos lett volna, az uralkodót szárnysegéd, tehát személyes képviselőt nélkül, az országból távozni hagyni, mivel feltehető volt, hogy az inkognitó úgy se maradt volna titokban.

Viszont a művészről mindenki tudta, hogy a szüniidejét Klosterneuburgban akarja tölteni, érthető tehát, ha a hirtelen változott elhatározása feltűnést keltett és arra a

természetes föltevésre adott okot, mintha a királlyal utaznék.

1881 június 27-én indultak el és július 14-én fejezték be a svájci útjukat. A művész úgy beszélt arról az útról, mint etikai szempontból legnagyobb élvezetről, bár nem tagadta, hogy némi csipős, kesernyés íz is vegyült bizony bele abba a nagyon is bizalmas barátkozásba, legkivált pedig a tegeződésbe, amit a király ajánlott föl neki. De ez a zavaró momentum elmaradhatatlan volt. A túlságos meghitt érintkezésük, a teljes és tökéletes egymásrautaltságuk s a király elbájosító előzékenysége hozta magával, hogy a természetes társadalmi korlátok teljesen leomlottak s az idők során már nem király, meg művész, hanem csak ember, meg ember állt szemközt egymással. A művész féltő respektusa hovatovább tisztára elszórt, mivel mindinkább testvérek, pajtásnak nézte a királyt, habár az jóval idősebb volt is. A szálló vendégeknyvében is mint „Saverny”, meg „Didier” szerepeltek, nem csoda tehát, ha az ifjú szívének eredeti hajlamánál fogva sokat megengedett magának. Bizonytal sokszor, — a tények jogán! — kiváltságos barátnak érezte magát, akinek joga van úgy beszélnie, amint éppen akar, úgy gondolkodnia, ahogy éppen támadnak a gondolatai. Így persze többször fordultak elő kisebb jelenetek, melyek lehangolták mind a kettőjüket, de kivált a királyt, akinek a lelkét jóval tovább nyomták, mint a jelentőségük kívánta volna és mélyebb gyökeret vertek benne, mint az első pillanatban hihetőnek látszott.

Ezt a művész hamarosan tapasztalta is.

Ugyanis, a király kívánságára résztvett egy kiránduláson, a hólepte Sureni-szorosban. Hessel-schwerdt kísérte.

A király lelkesedvén Schiller „Tell Vilmos”-a iránt, rendre fölkereste azokat a helyeket, amelyek a darabban előfordultak, hogy a barátjának is megmutassa őket.

Az a kirándulás három napig tartott. De annyira megerőltető és kimerítő volt, hogy a művész, aki nem szokta meg a hosszas gyaloglást, sem a hegymászást, a nэгynapi út után pihenni akart. Érthetőn le-

sujtva fogadta tehát, amikor a Brunnenbe vezető úton jelentették neki, hogy Ő felsége várja, mert még az éjjel folytatja az útját a mód fölött kedvelt Melchthalba, hogy megmássza a Rütli csúcsát. Kedvetlenül üdvözölte a királyi barátját, aki pedig izgatottan sietett eléje s a diadalmas kérdésre: — Nos, hogy tetszett? — mogorván, félig dacosan válaszolt: — Utálatos!

Gondolható, mint érintette ez a válasz a királyt.

Éjszaka volt, amikor a Rütli csúcsára értek, csodálatos szép, világos éjszaka. A heggek mély csendje szent szerelemmel ölelte át őket s a király mámorosan kérte a művészt, adná neki elő a melchthali jelenetet.

De ha a király mámoros volt is, annál józanabb, levertőbb volt amaz.

S ekkor kinos incidens játszódott le köztük.

A halálosan bágyadt, elalélt művész egy hang nélkül visszautasította a királyi kérést.

A király megdöbben.

Ámde nem tágitott.

Figyelmeztette az adott szavára, hogy egyszer, alkalmas helyen, előadja neki a kívánt jelenetet. Az alkalom itt van.

De a művész vonakodott, megköttötte magát. Mert a fáradsággal még az a kellemetlen érzés is párosult benne, hogy belekiabáljon a csöndes éjszakába. Ezt a helyzetet csak színész érti meg, de nagy urak soha. Minek erőlködnék hangulat nélkül? Nincs valami félszegebb, se gyötrelmesebb! Azt a színész jobban meg tudná ítélni, mint bárki ember fia, mi való, mi nem! S ilyenkor a színésznek hallgatás a helye!

Bizonyos, hogy Kaintz Józsefben nem annyira az összetört ember követelte jogát, mint inkább a művész tiltakozott benne a lehetetlen, megalázó kívánság ellen! Mert néha még egy királyi kívánság is megalázó lehet, hogyha nem számol a körülményekkel!

A király is szenvedett. Szégyenében, zavarában előbb csak kérlelte, utóbb követelt, végül parancsolt is. És a feszültség tetőfokra hágott. Mert a művészből mindinkább föl-támadt a dac, a megbántott önérzet. Bántotta, hogy a barátja, ki mindig megértő volt, semmibe se

veszi az ő állapotát, az ő akaratát! S azért is hallgatott!

A király pedig — sarkon fordult. Szó nélkül, egy tekintet nélkül távozott el onnan.

A művész még ott maradt.

Csak másnap, virradatkor, vitte át az erdész a tó tulsó partjára.

Még szunnyadt a vidék, de a Guttenberg-villából gyenge fény szűrődött a hasadó hajnalba. A király szobáiban még égtek a gyertyák, amikor a művész hazavetődött. Töprengett, toporgott... Jelentse-e magát? De végre is a hetykésze vitt erőt a lelkén. Nem lehetett önmagához következtelen! Szokása ellen be sem jelentette magát a királynál, hanem egyenesen nyugovóra tért.

Jó későn ébredt. A nap már megjárta a pályája felét. Fölugrott, az ablakhoz sietett, hogy tájékozódjék. És megdöbbenve látta, amint a király a hajójára száll és Luzern felé indul.

Kezdett tisztán látni.

Az a hegyi jelenet, az ő makaes-sága, oktalan gőgje, jobban megtépázta hát a baráti kapesot, mint gondolta volna!

Először történt, hogy mellőzte a király; nem vitte magával. És jól tudta, hogy ez kegyvesztés jele.

Egyik szélsőségből a másikba esett. Megsemmisülten roskadt egy székbe. Önvád marcangolta és késő megbánás...

Elkerülhette volna ezt a büntetést, ha az első szóra őszinte lett volna... Ha a fáradságát nem titkolta volna... De akkor hallgatott; gyáván és ostobán, később meg szégyelte, hogy megalázkodjék a barátja előtt!...

Nem talált kiutat.

A nap már leáldozott. Barna köpönyegben beköszönt az este. A királyról semmi hír. A faliora hűségesen verte a tízet... tizenegyet... éjfél... Már kettő is elmúlt... És lélek az ajtón se be, se ki...

Őrjítón nőtt a nyugtalansága... Félelem szállta meg... Óráról-óra kétségbeejtőbb lett a nyomasztó esendő... a tanácstalanság...

Mi itt a teendő? Mihez folyamodjék?

Csolnakot bérelt és követte a királyt.

De hiába kereste.

Végre is délelőtt tíz óra tájon megtért a villába.

Reményvesztve, lélektelen támolygott a lépcsőn. Szinte bebukott a szobája ajtaján.

Nem látta a királyt.

Végtelen kicsinek, végtelen semminek érezte magát.

De akkor már a következő rövid levél várta:

„Nagyságos Uram! Legfelsőbb parancsra utazzék ma este különvonaton Ebikonba. Mély tisztelettel Ebikon, 1881 július 14. Hessel-schwerdt K.“

Most már tisztán látott.

A levél hangja, a parancs, amely kizárta a király társaságából, valóban a kegyvesztés első jelének látszott. S az a kilátás, hogy az a kegyvesztés tartós is lehet, a leggyorsabb cselekvésre készítette őt. Pillanatra se jutott az eszébe, hogy különvonatot vett volna igénybe, amely a cselédséget s a csomagokat vitte. Hanem a király külön hajójával, mely Brunnenben vesztegelt, utazott Luzernbe, s onnan Ebikonba.

Ott aztán megbizonyult, mily mélységesen szeretete a gyöngédlelkű király. Páratlan szívéllyességgel fogadta őt és elhalmozta a lényének annyi szeretetével, hogy az előtt a végtelen szeretet előtt, az előtt a csodálatos önfegyelem előtt, mely fonséges magasságba emelte előtte a király személyét, mélyen megalázva és megsejgyenülten, mint egy nagy gyermek, sütötte le szemét...

Ez volt a bűnhödés.

Együtt utaztak Luzernbe vissza, s az inkognitójára való tekintet nélkül, hajtattott a városon keresztül a király.

A művész halkán figyelmeztette is, hogy talán vigyázna az inkognitójára, de erre fölvetette a szép, nemes fejét és így válaszolt neki:

— Ah... bah... après nous le déluge!

Münchenbe visszatérve, együtt utaztak a határig.

Késő éjszaka volt, amikor elváltak; a művész: hogy a szárnysegédi kocsijába szálljon, a király: hogy végre nyugalomra térjen.

Ez este másodszor és utoljára olvasott föl a művész a királynak.

A búcsúzókor átölelte és nagyon hosszan nézett a szemébe a király.

És akkor a művész utoljára látta a királyi barátját.

III.

A szakítás.

Kilencedik levél. „Kedves Kaintz Úr! Kétszerte drágább most ez a tartózkodási helyem, mivel a neve Önre emlékeztet (Kaintz-kunyhó) bár nincs szükségem a figyelmeztetésre, mert különben is sokat gondolok Önre. A svájci utazásunk, mint valami álom, merült a multba: örvedetes és ellenkező benyomásokból szőtt álom. Végtelenül örülök, hogy 14-én még olyan sokáig együtt lehetünk, mert az a nap, amennyire csak lehetséges volt, enyhítette azokat a kínos benyomásokat, melyeket az Ön viselkedése Brunnenben és környékén való tartózkodásunk során fölidézett.

Remélem, legközelebb megküldhetem Önnek „Didier és Saverny“ fényképét, reimsi pezsgővel együtt. Hón óhajtom, hogy a klosterneuburgi tartózkodása örömteljes és élvezetes legyen. Nagyon boldog vagyok, hogy Ön, drága Barátom és Testvérem, örömmel gondol reám, amint mondta és üzenté is. Holnapután Hochenschwangauba szándékozom menni s a közel napokban lehetőleg sokat olvasni. A legmelegben üdvözlöm, kedves Barátom és maradok baráti érzületű Lajosa. 1881 július 18. éjjel.“

A következő és utolsó levél véget vet a barátságunk és minden beszédnél ékeesebben bizonyítja a király nagy szívjóságát s az érzelmeiben való hűségét.

Tizedik levél. „Kedves Kaintz Úr! Ma július végére érünk. Ebben a hónapban annyi élvezetes órát éltünk át együtt a gyönyörű Svájcban, hogy követem a szívem vágyát, visszapillantok a multba s ezt a hónapot az Önre való emlékezéssel zárva le, ismételtlen írok Önnek. Mindenekelőtt köszönöm a hochenschwangau tartózkodásunkra vonatkozó jókívánásait, ahol a gyermekségem óta különös előszeretettel időztem. Jól esik hallanom, hogy a küldött könyv érdekli Önt. Tizenöt üveg reimsi pezsgőt rendeltem ugyan, de csak tizenkettő érkezett. A többit az Ön boldogságára írtatték ki.

Mily végtelenül örvendem, hogy a képeinket végre megkaphattam! Bizonyára alaposan kihasználta az idejét és érdekes könyvekbe mélyedt bele. Ma fejeztem be az izgalmas „Aspasia“ olvasását.

Hétfőn olvastam Hugo Viktor drámáját, a „Cromwell“-t. Rendkívüli munka; színpadra túl nagy, sajnos, csak könyvdráma. Remélem, hogy Didier olykor barátsággal gondol az ő Savernyjére. Szívüdvözlöm és a jó lelkek áldását kívánom Önnek, baráti érzületű Lajosa. A svájci házból, Hochenschwangaunál. 1881 július 31. éjjel.“

A Rütli csúcsán lezajlott jelenetet tehát nem hozta többé szóba a király.

Az utolsó levélben képekről beszél, amelyeket Luzernben készített. Azok a képek teljes alakban ábrázolják mind a kettőjüket. De elrendelte, hogy a negatívot semmisítsék meg, nehogy a fényképész kereskedjék velük.

Az utolsó levél az ő „Didier“-jébe való változatlan vonalmát igazolja, a tartózkodása mellett is, amit később általában „nyilvánított kegyvesztés“-nek tartottak. De egy levélben, amit Pürkelhez írt, megtagadta a változatlan tartós jóindulatú érdeklődését a művész iránt. A július 31-i levél támogatja is ezt, bár további személyes találkozásokra nem is adott többé parancsot a király. A száltéban elterjedt „kegyvesztés“-re nézve az évek során a legkülönböző magyarázatok és találatások keltek szárnyra. De ha nyílt kérdés marad is, hogy levelében miért nem tegezi a király a művészt, nagyon valószínű, hogy ezek a sorok talán az első, valóban pontos, megbízható adatokat tartalmaznak. A király elidegenedését (mert inkább csak elidegenedés, mint kegyvesztés volt az) semmi más nem okozta, mint sorozatos, apró szeretetlenségek, kellemetlenségek és nézeteltérések, melyek mindkettőjük sajátos, szenvedélyes természetében, de legkivált a művész fiatalságában, tapasztalatlan s gyermeki naivságában, túlságos tápot találtak.

Megállapodott, érett egyéniség. kit megnevelt az élet, bizonyos másképp viselkedett volna.

Ezeket a leveleket, melyeknek mindenikét sajátkezűleg írta a király, sokáig őrizte a művész felesége, Hutzler Sára író, akire va-

lami különös alkalommal bízta a férje. A nagy király tragikus halála után aztán napvilágra hozta, ellátva a szükséges magyarázatokkal s a férje utasítására, itt-ott elhagyva egy-egy istenítő frázist.

Rég eltemetett német folyóiratban bukkantam rájuk.

A leveleket híven, a magyarázatokat pedig a lényegük szerint ültettem át, azzal a célzattal, hogy minél jobban kidomborítsam a művész jellemét és elfogadható ma-

gyarázatát adjam a Rütli-csúcsán tanúsított viselkedésének.

Úgy gondolom, hogy magyar szempontból se lehet érdektelen ez a romantikus viszony, mert Kaintz József a származása szerint magyar ember volt. És érdemes volna tövérről-hegyire, alaposan tanulmányozni a családját is, mert az ő lobogó temperementuma nem németre vall. Nagyön valószínű, hogy szintiszta magyar vér is vegyült a családba.

Bárdy Dezső.